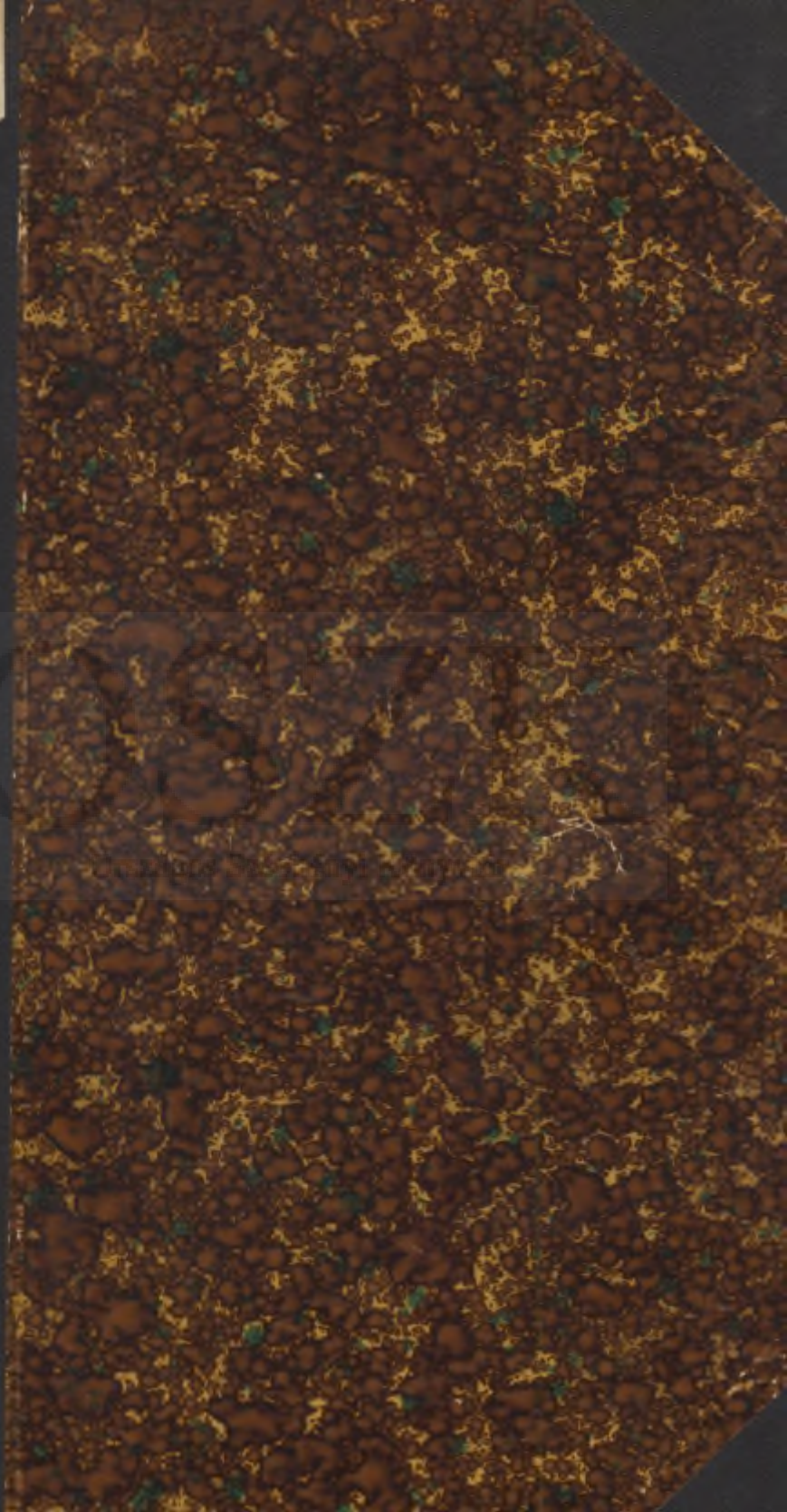

40674/1

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A
PELOPONNESUSI HÁBORU
TÖRTÉNETE.

IRTA
THUCYDIDES.

FORDITOTTA
ZSOLDOS BENŐ.

ELSŐ KÖNYV.

SÁROSPATAK.

Nyomtatta Steinfeld Béla, a ref. főiskola betűivel.

1882.

st. gr.
3094. a/

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A

PELOPONNESUSI HÁBORU TÖRTÉNETE.

IRTA

THUCYDIDES.

FORDITOTTA

ZSOLDOS BENŐ.

Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ KÖNYV.

SÁROSPATAK.

Nyomtatta Steinfeld Béla, a ref. főiskola betűivel.

1882.

~~A. gy.~~
~~3094~~

ELŐPÖNYVESZÜSI HÁBORÚ

1848-49

1848-49

OSZK

2B

Országos Széchényi Könyvtár

40.674/1

A FORDÍTÓ ELŐSZAVA.

Midőn Thucydidest, a történettudomány halhatatlan érdemű megalapítóját, műve első könyvének magyar fordításban való közzététele által nyelvünkön ezennel megszólaltatom, nem mulaszthatom el, hogy részint a műről, részint magáról az íróról, részint pedig egyéb, a fordító által megemlitendő dolgokról pár szót ne szóljak.

Thucydides műve a peloponnesusi háboruról szól, azon háboruról, mely Görögországot 27 éven át, 431—404-ig K. e. dűlta s a görög népre oly iszonyu csapásokat árasztott, hogy ez a történelem egyik legszomorubb, legviszontagságosabb időszakának méltán nevezhető. Az első könyv a háboru előzményeit, nyíltan pengetett s meg nem nevezett, roszul titkolt okait, általában az összes előleges tudni valókat adja elő.

A történelem tanulmányozásának hasznairól művelt közönség előtt szólani feleslegesnek tartom. Hiszen ezen tételek igazságának minden további bizonyítgatás nélkül való elismerése, hogy a történelem „magistra vitae,” továbbá „nescire, quid ante quam natus sis acciderit, id est semper esse puerum,” ma már a valódi műveltségnek kriteriuma! S e mű a történelemnek, az emberiség életének tanulmányozására nézve, bátran mondhatni, oly hálás tárgyat szolgáltat, a minőt az irodalomban más mű alig. Nevezetesen ez a történelem egyik legmozgalmasabb korszakát tárgyalja, s e korszaknak egymásra halmozott nagy tévedéseiről szól. Tanulni, okulni akaró emberre nézve a negativ eredmények gyakran tanulságosabbak, mint a pozitívok; Thucydides pedig épen ily emberek számára ír. Az pedig, úgy hiszem, ma már még ajánlatossá is teszi, hogy ily tárgyú mű léte az ó-görög nép s nem a magyar nemzet történelmét tárgyalja. Mert a magyarnak, mint a kultur-népek nagy családja egyik tagjának, okvetetlenül érdeklődnie kell az iránt, hogy mik történtek a civilizáció kezdetén, s ha eddig azon

hitben éltünk, hogy igaz az a közmondásunk: „kárán tanul a magyar,” s talán nagyon is megnyugodtunk benne: ideje valahára rajta lenni, hogy igenis, tanuljunk, de már a *más* kárán is. Továbbá az emberi természetnek tulajdonságai közé tartozik az, hogy a hibát másokban jobban meglátja s tisztábban ismeri fel. Ez így van nemcsak egyesekkel, hanem nemzetekkel is. A történelmi tévedéseket s e tévedések szülte szerencsétlenségeket más népek életében tisztábban, világosabban fogjuk fel, mint a saját nemzetünk multjában, a melylyel szemben igazság után kutató szemeinket a — különben igen tiszteltetreméltó érzelmeken alapuló — hazafias elfogultság kápráztatja. Ezzel nem azt akarom bizonyítani, mintha egy nemzetre nézve a saját történelmének tanulása hasznos nem volna. Sőt inkább állítom, hogy ez egy haladni, fejlődni akaró nemzetnek valóságos élet-érdeke. Csak arra akartam utalni, hogy részrehajlatlan, elfogulatlan történelmi ítéletet alkotni, történelmi igazságokat a maguk meztelenségében felfogni s belőlük higgadtan következtetést vonni rendkívül nehéz. Hogy ebben némi iskolázottságra tehessünk szert, jó, ha tőlünk *legalább* időben távol eső nép történelmének lapjait forgatjuk, kivált oly mester vezetése alatt, mint Thucydides.

Hogy e történetíró fontosságára nézve magunknak fogalmat alkothassunk, e tekintetben a mű által az események tárgyalásában előtűntetett módszerre s azon szavakra útalok, a melyeket erre vonatkozólag az első könyv bevezetésében (a 15-ik lapon) maga az író elmond. Ezen, korábban merőben ismeretlen módszer szigorú alkalmazása által lett Th. a történelmi kritika megalapítójává s a *történettudomány* atyjává. Nagyjelentőségűvé lett továbbá ezen író még azáltal is, hogy a mi különben felfogásom szerint teljesen az általa teremtetett módszer következetes alkalmazásának a kifolyása, hogy míg az őt megelőző írók szerint a történeti eseményeket felsőbb titokzatos hatalmaknak az emberi dolgokba való csodás beavatkozása igazgatja: ő a történelmet kizárólag emberi cselekedet gyanánt fogja fel; ő szerinte az emberi gondolatok, indulatok, szenvedélyek, az ember az ő összes jó és rossz tulajdonaival, fényes sajátságaival és gyöngéivel, erényeivel és bűneivel, alkotják egyedül azt, a mit történelemnek nevezünk; ő nála válik csak ekkép a történelem azzá, a minek valójában lennie kell, az emberi dolgok hű tükrévé s ez által az élet tanító mesterévé.

Thucydides született egy Halimus nevű attikai községben (demos) a 456-ik és 452-ik év között K. e. Anyai ágon Athén egyik legrégebb s legelőkelőbb családjából való volt, atyja, Olorus részéről pedig a thráciai királyi családdal állt rokonságban. Mint a legkitünőbb s roppant vagyonnal rendelkező családok egyikének sarja, igen szerencsés neveltetésben részesült; a philosophiába Anaxagoras, a szólás művészetébe pedig Antiphon avatta be. Hogy a görög philosophia és attikai ékesszólás e kitűnő mesterei mily hatalmas befolyással voltak e mély, fogékony lélekre, azt a történelmi tényeknek magas philosophiai szellemben való felfogása s tárgyalása, továbbá művének, mondhatni, gyöngyei, a közbeszótt jelentékeny számu, magvas gondolatokkal terhelt beszédek bizonyítják. Thucydides a peloponnesusi háboruban, melynek története megírásába, vagyis inkább ehhez az adatok gyűjtésébe, műve elején tett vallomása szerint nyomban hozzá fogott, az első években hazája érdekében cselekvőleg részt vett; azonban a háboru nyolcadik évében, 424-ben K. e. egy oly esemény történt, a melynek következtében Thucydidesnek számkivetésbe kellett mennie. Ez eseményt ő a IV-ik könyvben maga részletesen előadja. Itt ebből röviden csak annyit, hogy az említett évben Brasidas, spártai vezér, a thrák partvidéken levő nagyfontosságú helynek, Amphipolisnak az athéniektől való elhódítására tett intézkedéseket; Thucydides ekkor, mint ezen évre megválasztott egyik vezér (strategos), egy hét hajóra menő kis hajórajjal épen a thrák partvidékkel átellenben, Thasos szigeténél állomásozott. Ő, mihelyt a Brasidas intézkedéseiről s e város kockáztatott helyzetéről értesült, rögtön megindult, hogy ezen állapotából kiragadjon. Ebben azonban megkésett, mert mialatt ő oda vonult, Brasidas, tartván attól, hogy Thucydides, a kinek, mint a thrák partvidéken roppant vagyon birtokosának, ama környéken nagy befolyása volt, ha idejében érkezhetik, tervei valószínűleg elé elháríthatatlan akadályt gördít, az amphipolisbelieket igen kedvező feltételek felajánlásával városuk feladására nagy gyorsasággal reábirta. Thucydides ekkép Amphipolist, mire oda ért, már a Brasidas kezén találta. E miatt ő, bár akkor mindent megtett, a mit helyzetében s a körülményekhez képest megtennie lehetett, hogy hazája részére azt, a mi még megmenthető volt, megmentse, a fontos hely elvesztése miatt kikéseredett athéniektől száműzetett. Ekkor thráciai birtokára

vonult, Skapte Hylébe*). Húsz évig tartó száműzetése alatt folyvást adatok gyűjtésével foglalkozott. 403-ban K. e. a szabadságnak Thrasybulus által való visszaállítása után külön népvégzés alapján tért vissza hazájába. A háboru befejezése után hozzáfogott összegyűjtött adatainak művészi feldolgozásához; művét azonban nem fejezhette be teljesen. Ugy látszik, hogy ez, ha be volna fejezve, három részre oszlanék: Az első részre, mely tárgyalja a háborut kitörésétől kezdve Nicias békéjeig, az ugynevezett archidamusi háborút; a második részre, mely tárgyalja a békekötés után ennek dacára tovább tartó hadi mozgalmakat s a sicíliai háborút; a harmadik részre, mely tárgyalná a peloponnesusi háborút, újból való kitörésétől kezdve egészen Athén bukásáig. A műnek könyvekre való felosztása nem magától az írótól, hanem az ó-kor egyik nyelvtudósától ered. Az első részt tartalmazza a II., III. és IV-ik könyv; a másodikat az V., VI. és VII-ik könyv. A harmadik részből az író csak egy könyvet fejezett be, a VIII-ikat; ez is a 411-ik év végén történt eseményekkel, nevezeten nem sokára a cynossemai tengeri ütközet után s kevésbé a cyzicusi ütközet előtt hírtelen, váratlanul végződik be. Valószínű, hogy az író orgyilkos kéz áldozatává lett, körülbelül 396-ban K. e.

E nyolc könyve terjedő műve tehát nem az egész peloponnesusi háborút, hanem csak annak első 21 évét tárgyalja. Az események elbeszélését Xenophon folytatja „A görögök története“ (Hellenika) című művében**).

A fordításnál a Classen-féle Thucydides-kiadás szövege szolgál alapul. (Thukydides erkläert von J. Classen. 1. Bd. 1. Buch 2-te Aufl. 1873. 2. Bd. 2-te Buch 2. Aufl. 1871.

*) E hely nevét onnan nyerte, hogy erdőirtás helyén keletkezett. Megfelel neki ezen helynevünk: Ortovány.

**) Azokat, a kik a Thucydidesről s művéről bővebb értesítést ohajtanak szerezni, a következő magyar művekre utalhatom: Müller-Donaldson. A régi görög irodalom története, ford. Rácsi E. Pest. 1864. 2-ik köt. 108—127. l. Hunfalvy Pál. Thukydides. Ezen értekezés, mely a m. tud. akadémia kis gyűlésében 1841. dec. 20-ikán olvastatott fel, közelebb ily című könyvben jelent meg: „Tanulmányok. Irta Hunfalvy P. 2-ik kiad. Budapest, 1881. Ráth M.; ennek 175—213. lapjain. Figyelemre méltó, tanulságos dolgozat. Dr. Bászel Aurél. Thukydides. Az „Egyetemes philologiai közlöny“ 1880-ik (IV-ik) évfolyamának 569—585. és 683—703. lapjain. Végül a következő derék műre: Thukydides beszédei. Irta Dr. Bászel Aurél. Budapest, 1881. E két utóbbi különösen az, a melyet Thucydides magyar olvasójának ezen írónak s művének helyes méltatása céljából mellőzni nem lehet.

3. Bd. 3. Buch. 1867. 4. Bd. 4. Buch. 1869. 5. Bd. 5. Buch. 1875. 6. Bd. 6. Buch. 1876. 7. Bd. 7. Buch. 1877. 8. Bd. 8. Buch. 1878. Berlin, Weidmann.) A fordítás szövegét jegyzetekkel kísérem; azonban itt, a mennyire csak lehetett, óvakodtam attól, hogy az olvasó figyelmét zavaró közbeszólásaimmal az írótól nagyon gyakran el ne vonjam. E jegyzetek szerkesztésében felhasználtam a Classen-féle kiadás német, valamint a Poppo-féle kiadás (Thucydidis de bello Peloponnesiaco libri octo ad optimorum librorum fidem editos explanavit E. Fr. Poppo. Ed. altera et emendata, Lips. Teubner) latin jegyzeteit. Ezeken kívül jobbra a következő művek szolgáltak kalauzomúl:

Curtius E. A görögök története, ford. Fröhlich R. I—IV. köt. Budapest, 1875—1880. A m. tud. akadémia könyvkiadó vállalata. *G. F. Schoemann.* Griechische Altherthümer 2 Bde. 3. Aufl. Berl. 1871. és 1873. *L. Preller.* Griechische Mythologie. 2 Bde. 3. Aufl. (v. *E. Plew.*) Berlin, 1872. és 1875. *Fr. Hultsch.* Griechische und römische Metrologie. Berlín. 1862. *P. Thewrewk E.* Római és görög pénzsámitás. Pest. 1868. *J. B. Tély.* Corpus iuris Attici. Pestini et Lipsiae. MDCCCLXVIII. Végül használtam, természetesen nagyon óvatosan, a scholionokat is. Azon műveket, a melyeket még ezeken kívül használtam, magukban a jegyzetekben említem meg.

Kevés mondani valóm van még.

Én, a ki e műremekkel több éven át foglalkoztam s feladatomnak egészen le nem küzdhető nehézségeit annak minden pontjánál megújuló sajnálkozással éreztem, természetesen csak nagyon szerényen gondolkozhatom e fordítás értéke felől. Annyit azonban tiszta öntudattal mondhatok, hogy a legkomolyabb igyekezettel voltam azon, hogy az eredeti minta által kifejezett gondolatokat tisztán, meghamisítatlanul juttassam át nyelvünkbe; e végből törekedtem annak szellemébe bele élni magamat, s oda emelkedni, a hol alkotója állt. Ebben pedig szándékom az volt, hogy ennek eszme-kincsei valahára már nemzeti műveltségünknek részévé váljanak, s műve ne legyen többé hét pecséttel zárt könyv a classica philológiával szakszerűen nem foglalkozó művelt magyar közönség előtt. A mi azonban feladatomnak sulyosabb részét, *művészi* oldalát illeti, bár jól tudom, hogy a legszebb tartalom is hatástalanul vész el, ha a neki megfelelő formából ki van forgatva, erre gondolni

is alig mertem, nem csupán erőm gyöngesége miatt, hanem azért is, mivel én e fordításommal, a mű terjedelméhez képest elenyészőleg csekély töredékeket ide nem számítva, irodalmunkban a kezdet kezdetén állok. Bár ekkép e másolat, majd egy boldogabb korszakban, Thucydides-fordítás irodalmunknak ifjúkori gyarlósága gyanánt fog feltűnni: de viszonyaink között ennyi talán elég, s ha fentebb említett szándékomban sikerült tűrhetőleg eljárnom, egyszersmind itt-ott a minta remek voltát olvasómmal megsejdittetnem, s ez által valakit még az eredetihez való zarándoklásra is rábirnom, munkám nem volt céltalan, s nem fog művelődésünkre nézve egészen nyomtalanúl, gyümölcstelenül elpendülni.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ KÖNYV.

I.

BEVEZETÉS.

(1—23. fejt.)

Az athéni származású Thucydides e műben megírta azon háború történetét, melyet a peloponnesusiak az athéniakkal viseltek. Munkához fogott nyomban e had kitörésekor, mert iránta már eleve oly várakozással volt eltelve, hogy nagy háború fog lenni s jelentékenyebb valamennyinél, melyeket csak eddig viseltek. Erre következtetni engedett először azon körülmény, hogy ekkor mindkét fél mindennemű segéd-eszközök tekintetében hatalma tetőpontján állt, továbbá annak látása, hogy a többi görögség is vagy nyomban, vagy hosszabb-rövidebb tanakodás után egyik vagy másik fél oldala mellé sorakozik.

Ez valóban a leghatalmasabb politikai rázkódássá is lett, melyen a görögök s velök némely barbár népségek keresztül mentek, sőt a mely, mondhatni, az emberiség legnagyobb részére is kihatott*). Mert bár az ezt épen megelőző, vagy még jóval előbb végbement eseményeket, mivel megtörténtök óta sok idő lefolyt, minden kétséget kizáró módon megállapítani lehetetlen volt; mégis vannak bizonyságok, melyeket a lehető legtávolabbi múltba visszamenő nyomozásaimban eléggé hitelt érdemlőknek találtam s melyek alapján azt, a mi eddig akár a hadi, akár egyéb téren megtörténhetett, jelentékenyeknek nem tartom. Ide vonatkozó bizonyságaim a következők:

Közönségesen ismert tény az, hogy azon a területen, melyet most Görögországnak neveznek, nem lakik állandóan megtelepült népség ősidőktől fogva, hanem rajta korábban vándor rajok léptek fel egymás nyomában, s könnyen megesett, hogy egyik-másik népraj települő helyét odahagyni volt kénytelen, mivel más erősebb szorította, melyet mindig egy még erősebb nyomott ki helyéből. Akkor még kereskedelmi ösz-

*) Az író itt a thráciai, macedoniai, epirusi, sicíliai népségekre, s a háború vége felé ebbe szintén beleavatkozó persa világbirodalomra céloz.

szeköttetések nem léteztek, sem egymást az emberek szárazon úgy, mint tengeren teljes bátorságban fel nem kereshették, hanem az általa felfogott területen tett-vett kiki csak épen annyit, hogy életét fenn-tarthassa, vagyoni felesleget birtokában nem tartott, a föld beültetvé-nyezésével sem törődött, mivel — főleg erősített helyek nem létében — minden pillanatban várhatta magára, hogy rajta ütnek s attól, a mije van, más megfosztja; következőleg azon gondolkozásmód is uralkodott, hogy annyit, a mennyi a mindennapi táplálkozásra szükséges, bárhol is elő lehet keríteni. Ily körülmények közt s ezen gondolkozásmód mellett az emberek könnyű szerrel hagyták oda lakóhelyeiket, s e miatt mind városaik nagysága, mind egyéb hatalmi tényezők tekintetében gyarlón voltak ellátva.

E vándor rajok váltakozásának a legtermékenyebb vidékek voltak leginkább kitéve. Ez alatt szenvedett a most úgynevezett Thessalia, Boeotia, valamint a Peloponnesus nagy része, Arcadia kivételével, s a többi vidékekből mind a legáldottabb hely. Mert ha valamelyik a föld jósága folytán ezen helyeken nagyobb vagyoni jóléthez s ezzel nagyobb hatalomra jutott a többieknél, ez sok mindenféle belső meghasonlásra vezetett, melyek a nép erejét emésztették, s e miatt az ellene fenekedő idegeneknek annál jobban keze ügyébe esett. Azért viszont Attikát, mivel földének terméketlensége miatt oly belső rázkódásokat ősidőktől fogva nem tapasztalt, állandóan ugyanazon emberek lakták. Hogy pedig a néprajok vándor-életének kell betudni azt, hogy a többi vidékek nem gyarapodtak oly mértékben, mint Attika, erre nézve különös nyoma-tékkal bír a következő bizonyosság: A kik Görögország többi részében akár háború, akár polgári villongás folytán honfitársaik közül kiszorúrtak, azok, s épen a legkiválóbb egyéniségek, mint legbiztosabb helyre, az athéniekhez vették magukat. Ekkép ezeknek állama népességben mindinkább gyarapodott már ősidőktől fogva, e jövevényeknek pol-gársága kebelébe fogadása által annyira, hogy utóbb Jóniába gyarmat rajokat bocsátott ki, mivel a népességnek Attika területe már kicsiny volt.

A régi görögök gyöngeségére nézve nem csekély nyomatékkal bíró világos bizonyságul szolgál előttem még az is, hogy a trójai háború előtt Hellas semmi közös vállalatra nem egyesült. S én azt is tartom, hogy ez még akkor nem is viselte ezt a nevet, mint egységes egész, sőt különösen a Deucalion*) fiának, Hellennek kora előtt e névről egy-általában mit sem tudtak, hanem az egyes törzsek, s közöttük leg-

*) Ez a Prometheus és Clymene fia sa thessaliali Phthiotis nevű terület feje-delme volt.

nagyobb kiterjedésben a pelasg törzs, kölcsönöztek nevet az általuk lakott területeknek. Miután azonban Hellen s az ő fiai Phthiotisban hatalomra jutottak s segedelmök kieszközlés végett más államok belügyeibe avatkozásra meghívásokat nyertek, ekkor már mind gyakrabban kezdtek egyeseket*) a közéletben Hellen névvel nevezni, de még akkor sem bírt ez sok ideig az összezt illető elnevezéssé felfergődni. Erre a legvilágosabb bizonytságot szolgáltatja Homér, a ki, bár a trójai háború után jóval későbbi időben élt, nem illeti e névvel az összes görög hadat, egyebeket sem nevez így azokon kívül, a kik Achilles vezérlete alatt Phthiotisból jöttek**), a mely vidék lakossága jutott is csakugyan legelsőben a Hellen névhez, hanem a görög sereget költeményeiben Danaoknak, Argivoknak, Achivoknak nevezgeti. Így még barbarokról sem tesz semmi említést, mivel, a mint én tartom, a görögök sem voltak azoktól megkülönböztetve az ellentét jelölésére egyetlen elnevezéssel. Mindazon görögök már, a kik szerte a különböző városokban előbb csak egy közös nyelvet beszéltek, utóbb pedig ama közös elnevezést is nyerték, gyengeségük s az egymással való érülködés hiánya miatt a trójai háború előtt semmit együttesen nem cselekedtek. Erre a hadi vállalatra is csak akkor jöttek össze, midőn már a tengeri közlekedés némi lendületet nyert.

A mi pedig a tengeri hajózás ügyét illeti, azok között, kikről a hagyomány útján tudomásunk van, Minos volt az első, a ki tengeri hadat szervezett. Uralma alá hajtotta a most úgynevezett görög tenger legnagyobb részét; így a Cycladok (kőrszigetek) is hatalma alatt voltak s ezek legnagyobb részén ő volt az első gyarmat-telepítő, miután róluk a károkat elűzte s a gyarmatok vezetésére s kormányzására saját fiait rendelte; úgyszintén azon célból, hogy az őt illető adók annál biztosabban befolyjanak, minden valószínűség szerint igyekezett, a menyire ereje, tehetsége engedte, a kalóznépségtől is a tengert megtisztítani.

Ugyanis a régi görögök, mint szintén azok a barbárok is, kik a szárazföldön a tenger partja mentén, vagy pedig szigetekeken laktak, mihelyest a tengeren való közlekedés élnkülni kezdett, kalózkodásra adták magukat; ebben vezetőikül mindig a leghatalmasabbak szolgáltak, kik előtt e foglalkozásban részint a saját hasznuk volt a cél, részint az, hogy azokat, kik javakkal megúldva nem voltak, életmódhoz juttassák. E kalóznép a bástyafalakkal el nem látott városokra s a falvak szerte lakozókra ütött s rendre fosztogatta; legfőbb foglalatossága az

*) Egyes kiválóbb férfiakat, törzsfőket.

**) L. az Iliász 6. k. 680—684. sorait.

élet fenntartásában ez volt, s nem hogy szégyenletes lett volna, de sőt még bizonyos dicsőséget is helyeztek benne. Ez nyilván látható először még ma is némely szárazföldi lakóknál, a kik dicsőségnek tartják, ha ily vállalatot ügyesen hajtanak véghez, továbbá a régi költőknél, a kik a hajókon parthoz érkezőkhöz mindenütt egyformán egyenesen azon kérdést intéztetik a partlakókkal, hogy vajjon kalózkod-e? Ez olyanformán hangzik, mintha a kalózkodást sem azok, a kikhez e kérdés intézve van, nem tarthatnák megkisebbitő foglalkozásnak, sem azok, a kiknek szívéen fekszik, hogy e felől bizonyost tudjanak, nem tartanák ócsárlásra méltó dolognak. De fosztogatták egymást a szárazföld belsejében lakók is. S felmaradtak egészen idáig az ősi divatos szokás nyomai Görögország számos helyein, így a locri ozolae népségnél, Aetolia, Acarnania lakóinál s az ezekkel szomszédos területeken, a mint hogy e szárazföldi lakosok közt még az a szokás is megmaradt, hogy magukkal folyvást fegyvert hordanak. Régen ugyanis a miatt, hogy a lakóhelyek védhető állapotba helyezve nem voltak s az emberek nem érezték magukat biztonságban, s míg másokhoz mentek, egész Görögországban mindenki fegyvert hordozott magával s szokásos foglalkozásaikat fegyveresen űzték, mint a barbárok, s Görögország azon néptörzsei, melyeknél ez az életmód még most is tartja magát, bizonyítékul szolgál arra, hogy egykor mindnyájan ilyen életet folytattak. Azok közt, kik a fegyverviselésről letettek s nyugalmas állapotok mellett puhább viseletmódra tértek, elsők az athéniek voltak. S még nem oly rég ideje tűnt el itt a tehetőséknél az a divat, mely szerint a mint bizonyos magas életkort elértek, puhaságból len alsó ruhát viseltek s a hajukat fonatban, tücsök-formájú arany hajtúkkal megtűzdelve, fejük búbján egy csomóba összefoglalták. S innen ez a cicomia a jóuknál, az athéniekkal való rokonságuknál fogva, jó sok időre elfoglalta a tért az idősebb emberek viseletmódjaként. Ellenben egyszerű ruházatomód, olyan, a minő most is szokásban van, elsőben a lacedomoniaknál fordult elő; a mint hogy náluk őriztek meg leginkább a tehetősebbek egyéb tekintetben is az életmódbeli egyenlőséget a köznéppele. Ugyancsak ők voltak az elsők, a kik egészen meztelenre vetkeztek testgyakorlat alkalmával, ruháikat nyilvános helyen levetették s annak megtörténte után testöket olajjal dörzsölték be. Régente pedig a versenyküzdők még az olympiai versenyen is átalkötöket viseltek ágyékuk körül s nem sok éve annak, hogy e szokással felhagytak. S még most is szokásban van némely barbároknál, különösen az ázsiaiaknál, hogy a mint kitűzött díj mellett öklözésben vagy bírkózásban gyakorolják magukat, ezt ily átalkötökekkel ellátva teszik. Lehetne még sok más nemzeti

szokást is előmutatni, melyek a régi görögségnél a mai barbárságéhoz hasonlóak voltak.

Továbbá míg a városok közül azok, melyek legújabbak voltak alapítva, a mint már a hajókon való közlekedés élénkebbé tétele folytán a vagyon-fölösleg nagyobb volt, közvetlenül a tengerpart szélén bástyafalakkal körüvezetten épültek s földszorosokat zártak el egyfelől kereskedelmi célból, másrészt, hogy szomszédaikkal szemben erős, védett helyzetben legyenek: addig a régi városok úgy a kontinensen, mint a szigeteken, a virágkorát élő rablóvilág miatt a tengerparttól távol épültek; mert a kalózok fosztogatták nemcsak egymást, hanem másokat is mind, a kik csak tengerre ugyan nem jártak, de lent a part szélén laktak. S e városi polgári egyesületek egészen máig távol a parttól vannak.

Leginkább üzték a kalóz mesterséget a szigetek legrégebb lakosai, mivel károk és phoenikek voltak*). Hogy pedig a legtöbb sziget népségét ezek képezték, e mellett tanúskodik azon tény, hogy a mint ezen háború folyama alatt**) az atheniek Delos szigetét tisztították s mindazon sírokat, melyekben a szigeten elhaltak maradványai voltak, innen eltakarították, azoknak több, mint fele részében károkat találtak; ezt, felismerték a halottakkal együtt eltemetett fegyverek szerkezetéről s azon módról, melyen a károk még most is temetkeztek.

Azonban a Minos tengeri uralmának létre jötte után az emberek a tengeren bátorságosabban jöhettek-mehettek, mert ő a szigetekről a gonosztevőket eltávoztatta, a midőn egyszersmind azok közül többekre új lakosokat telepített. Ekkép azok, a kik a tenger partján tanyáztak, a mint náluk a vagyon erősebb gyarapodást vett, kezdtek állandóan meghonosulni, sőt némelyek emelkedő vagyoni jóllétök tudatában még bástyafalakkal is vették körül lakóhelyeiket. E fejlettebb állapot létesítésében tényezőként szerepelt az, hogy mivel kit-kit a szerzés vágya foglalt el, a szegényebbek békén szenvedték, hogy őket a gazdagabbak szolgálók gyanánt használják s a hatalmasabbak gazdagság nyújtotta segédeszközök birtokában az apróbb városokat uralmuk alá hajtották. S a görögök körülbelől már ez állapotban látszanak lenni akkor, midőn jóval utóbb Trója ellen háborúra keltek.

*) Görög nemzeti előítélet szerint e népségekből való emberek az igazságatlan úton való szerzésre, ragadozásra különös hajlandósággal bírtak. Ez előítélet nemcsak itt, hanem már a homéri eposokban, különösen az Odysseában is kifejezést nyert.

**) A peloponnesusi háború hatodik évének a végén, a K. e. 426. és 425. év között eső téli időszakban. L. e tört. mozzanatot alább a III-ik könyvben.

E hadjáratra is nézetem szerint Agamemnon nem annyira a Helene kérői vezérének szerepében s a Tyndareusnak tett eskü alapján*) gyűjtött sereget, mint inkább annál fogva, mivel hatalomban kortársait meghaladta. S beszélnek is azok, a kik a peloponnesusiakról szóló legmegbízhatóbb hagyomány letéteményesei, hogy Pelops, a ki Ázsiából vándorolt be, azon roppant kincs segélyével, melyet magával szegény emberek közé hozott, alapította meg családjának hatalmát, egyszersmind jövevény létére még azon megtiszteltetésben is részesült, hogy a földet az ő nevéről nevezték el**); később utódai hatalma még jobban meggyarapodott akkor, midőn Eurystheus Attikában a Hercules utódainak keze által elesett***). Ekkor Atreus, ennek anyai nagybátyja, kit háborúba menetelekor rokoni viszonyuknál fogva a helyettesítéssel megbízott, kezelte Mycenaeben a kormányt és az uralmat. Atreus a szülei házból épen a Chrysippus megölése miatt atyjának haragja elől bujdosott el. A mint Eurystheus vissza már többé nem tért, ő a mycenaebeliek beleegyezésével is, mivel ezek a Hercules utódaitól félték, egyszersmind mert uralomra temett egyéniségnek látszott s a népszerűséget is meg tudta nyerni, beleült az uralomba Mycenae és mindazon területek felett, melyeken Eurystheus uralkodott. Ekkép a Pelops utódai hatalomban meghaladták a Perseus utódait. Nézetem szerint Agamemnon a trójai háborút, melyre a hadi népet nem annyira a szíves szol-

*) Midőn a nagy számú kérők a Tyndareus házánál összegyülekeztek, ez nem tudta, mi tevő legyen, hogyan válaszsza ki leánya, Helene számára a férjet a nélkül, hogy a többi részéről magára s a kiszemeltre haragot, vagy épen háborút ne vonjon. Ott volt Odysseus is; de ő már az Icarus leányára, Penelopére vetette szemét. Ez megtudván, hogy mi nyugtalanítja Tyndareust, azon viszonyszolgálat biztosítása fejében, hogy ő neki a Penelope kezének megnyerésében támogatására lesz, azon jó tanácsosul látta el azt, hogy a választás megejtése előtt eskesse meg a kérőket, hogy bárki legyen a választott, sem ő reá, sem arra rátámadni nem fognak, sőt az ellen, a ki a kiválasztottat a nő birtokában megháborítaná, valamennyien háborúra kelnek. A kérők ezt, mivel mindenik azt remélte, hogy ő lesz a választott, kész örömmel teljesítették. Ezután a választás Menelausra esett. A kérők már a hagyomány szerint ezen esküben foglalt kötelezettségek folytán mentek később Trója ellen, miután Paris trójai királyfi Helenét elrabolta, s Agamemnon is ez alapon gyűjthette őket egybe. Az író e helyen ezen hagyományos felfogást cáfolja.

**) Peloponnesus.

***) E helyre, valamint az alább következő pontokra vonatkozólag megjegyzendő, hogy Eurystheus, mycenai király a Sthenelus fia s a Perseus unokája volt. Ezt, midőn Attikára akart törni, e terület határán a Hercules fia, Hyllus megölte. Atreus Pelopsnak Hippodamiától született fia volt. Ez anyjának bizgatásaira mostoha testvérét, Pelopsnak Astyoche nymphától született fiát megölte. Atreusnak Astydamia, vagy némelyek szerint Nicippe nevű nőtestvére volt az Eurystheus anyja. Az Atreus fiai Agamemnon és Menelaus voltak.

gálattétel vágya*), mint inkább a félelem hozta össze, mint e hatalom örököse indította, de egyszersmind mint mások nyakára nőtt tengeri hatalmasság is. Tudjuk ugyanis, hogy e hadra a legtöbb hajóval ő ment s még arcadiabelieknek is ő adott hajókat, a mint világosan mondja Homér**), ha ugyan eléggé megbízható tanúnak lehet ebben tartani. Ugyanez Agamemnonról egy más helyen, ott, a hol a királyi pálea átszármazásáról szól***), azt mondja, hogy „őt az egész Argos s szigetek nagy számmal uralják.“ Nem tarthatta volna már fenn uralmát Agamemnon szárazföldön való tartózkodása mellett szigetek felett a parthoz közel esők kivételével, melyek pedig nem igen lehettek volna *nagy számmal*, ha a tengeren hajóhad felett nem rendelkezett volna. E hadi vállalatból már következtetnünk lehet, hogy az ezt megelőző időkben a görög állapotok minők lehettek.

A ki pedig abból, hogy Mycenae csekély kiterjedésű volt, vagy abból, hogy az akkori városok közül egynémelyik jelentéktelennek tűnik fel, azt akarja következtetni, hogy e hadi vállalat nem volt oly nagy, mint a minőnek a költők elmondták s a hagyomány tartja, az nem pontos megfigyelésre vezető nyomok után indul. Mert ekkép, ha felteszem, a lacedaemoniak városát romba dönténék s nem maradna fenn belőle egyéb, mint a szent helyek s az épületek talapzatai, hitem az, hogy sok idő lefolytával az utódoknál nagy kétség támadna hatalmuk iránt, viszonyítva ahhoz, a mit róluk a hír szája vall, s bár a peloponnesusi terület két ötödrésze az övék†), s az egész félsziget felett, de még ezen kívül is számos szövetséges társ felett ők viszik a vezéri szerepet: mindamellett, mivel városuk nincs egy tömegbe összeépítve, sem nagyszerű templomok s egyéb épületek nincsenek benne, hanem ó-görög modorban, faluszerű házcsoportokból áll††), nagyon gyarlónak

*) Az író e helyen az Odyssea 5-ik énekének 306., 307 soraira céloz, a hol Odysseus a Poseidon (lat. Neptunus) támasztotta viharban halálos veszedelemben forogván, felkiált s százszorta boldogabbaknak nyilvánítja magánál azon danaokat, a kik a trójai csatásíkon az Atreus fiainak való szíves szolgálat teljesítésében vesztették el életüket.

**) Az előbbi tény az Iliász 2-ik énekének 576-ik, az utóbbi pedig ugyanazon ének 612-ik sorában van megemlítve.

***) Az Iliász 3-ik énekének 101—109. soraiban.

†) A régieknél hagyományos felosztásmód szerint a peloponnesusi terület öt részből állt, u. m. a lacedaemoni, arcadiai, argolisi, messenei és elisi területből, mely utóbbi Achaját és Elist foglalta magában. A terület kétötödrésze tehát itt a lacedaemoni és messenei vidék.

††) A lacedaemoniak fővárosa, Spárta, nem volt bástyákkal körülféltve, hanem több, egymáshoz közel fekvő helységekből áll, melyek száma, úgy látszik, öt volt. E helységek közül négynek a nevét ismerjük, s ezek: Pitana, Mesoa, Limnae vagy Limnaeum és Cynosura.

tűnhetnék fel. Történnék ellenben ugyanez az athéniekkel, kétszerte oly nagy hatalomra lehetne hitem szerint a városnak tisztán kivehető nyomaiból kivetkeztetni, mint a minő azoknak valósággal van. Ama hitetlenkedésnek tehát helye nincs s nem kell ily esetekben a város kiterjedését venni tekintetbe inkább, mint annak valódi hatalmi állását. Az azonban elhíhető, hogy a trójai háború a legnagyobb volt minden eddigiek között, azonban jelentéktelenebb a maiaknál, mert ha lehet ismét itt, a Homér költeményeinek tanúskodására valamit építeni, bár ez, mint költő, természetesen költői nagyítással terjeszti elő tárgyát, mindamellett még így is igen jelentéktelennek tűnik fel az. Ugyanis az ő előadása szerint a had 1200 hajón *) vonult Trója ellen s ezek közül a boeotok hajóin 120, a Philoctetes hajóin 50 ember megy; ezzel ő véleményem szerint jelölni akarja a hajók népségének legnagyobb és legkisebb számát. Erre mutat legalább az, hogy ott, a hol a hajókat rendre elősorolja, az említettekén kívül a többinél arról, hogy mennyi néppel voltak megrakva, említést nem tesz. Azt azonban, hogy az összes hajószemélyzet tisztán harcosokból áll, a Philoctetes hajóiról szólván, nyilván kifejezi; azt mondja ugyanis **), hogy az evezősök mind nyilasok. Az pedig nem valószínű, hogy tisztán hajóútasok nagy számmal szálltak volna tengerre e hajós-sereggel a fejedelmeken s más legelőkelőbb állású férfiakon kívül, főleg miután előttük az a feladat állt, hogy magukkal hadi szereket cipelve hajózzanak át a nyílt tengeren, s ehhez hajóik fedélzettel ellátva nem voltak, hanem ezek csak ódonfajta, kalóz bárkaszerű építmények voltak. Ha már a legnagyobb és legkisebb hajók népességéből a középszámot vesszük ***), az tűnik ki, hogy ezen hadjáratra nem oly nagy számban mentek, ha azt tekintjük, hogy ezen hadak az egész Görögország által közösen voltak kiállítva.

Ezt azonban nem annyira a népesség csekély volta, mint inkább a pénzszükség okozta. Ugyanis az élelmezés nehézsége miatt vittek nagyon jelentéktelen hadi népet, s csak annyit, a mennyiről remény-

*) A hajók laistromában, az Iliász 2-ik énekének 494—759. soraiban 1186 hajó van előszámlálva; itt tehát az író kerek számban beszél. Philoctetes a Poetas fia, a thessaliai Meliboeából a Trója ellen induló görög hajós-sereghez hét hajóval csatlakozott. Vonulás közben egy, Lesboszhoz közel eső, Chryse nevű kis szigeten, mely később eltűnt, egy kígyó megmarta s az ennek folytán támadt seb kiállhatatlan bűze s a fájdalmak által kisajtott velőt rázó kiáltozások miatt őt Lemnos szigetére kitétték. A had tizedik évében azonban az Achilles fia, Neoptolemus s Odysseus érte mentek s a sereghez elvitték, hogy Herculesnek soha nem hibázó nyilaival, melyek az ő birtokában voltak s melyek nélkül a görögök a jóslat szerint nem boldogúlhattak, Trója bevételét elősegítse. Itt az Aesculap fia, Machaon kígyógyította.

**) Az Iliász 2-ik énekének 719., 720. soraiban.

***) Ekkép 100,810 főre menő sereg vonult volna Trója ellen.

lették, hogy képes lesz az ellenséges területről a háború által magát fenntartani, s tudjuk, hogy mindamellett, után kiszálltak s egy győztes csata által a nyílt térnek uraivá tették magukat, — a mi pedig világos, mert különben táboruknak védő falakkal való biztosítását ki nem vihették volna, — még ott sem használták egész hadi erejüket, hanem az élelemszükség miatt a Chersonesus földjének művelésére s kalózkodásra adták magukat. Ennek folytán nekik, mivel erejük meg volt osztva, a trójaiak annál könnyebben ellentállhattak tíz teljes éven át, mivel azoknak, kik Trója előtt maradtak, mindig megfelelő erőt tudtak szembe állítani. Ha azonban bő élelmi készlettel mentek volna s teljes számmal együtt maradva, kalózkodás és földművelés nélkül egy húzamban folytatták volna a hadat, egy döntő csata megnyerése mellett esett volna kezökbe könnyű szerrel Trója, a mi nem oly alaptalan feltevés azokkal szemben, a kik nem az összes hadsereggel, hanem annak egyfolyvást ott tartózkodó töredékével a megmérkőzésre állandóan képesek voltak; vagy pedig ha szabályszerű ostrom mellett Tróját körül táborolják, rövidebb idő alatt s csekélyebb erőfeszítéssel foglalták volna el. Így pénzsükség miatt, valamint mindaz, a mi korábban történt, gyarlóságos volt, úgy maga, ez a minden többiek felett legnagyobb hírre kapott hadi vállalat is tényleg jelentéktelenebb hírénel s a költők útján fölébe lábra kapott hagyományos vélekedésnél.

Különben a vándor-élet, a más-más helyre való áttelepedések még a trójai események után is tovább tartottak Görögországban, s ekkép ez a kellő nyugalom hiánya miatt gyarapodást nem vehetett. Nevezetesen a görögöknek Iliumból sok idő múltán való visszatérése sok újítást vont maga után, a városokban vele mindenfelé zavaros állapotok köszöntöttek be, melyek következése a népesség egyik-másik részére a lakó helyről való kiszorítás s ezek részéről új állami közösségek alapjainak lerakása lett. Így telepedtek le azon boeotok, kik most e nevet viselik, Ilium elpusztítása után hatvanadik évben, miután őket a thessalok Arneből kiűzték, azon a területen, a mely most Boeotia nevet visel, korábban pedig Cadmusi földnek neveztetett, ámbár e népességnek egy töredéke ennek előtte is élt már e területen s innen vett részt az Ilium elleni táborozásban is. Továbbá így lettek nyolevanadik évben a dórok a Hercules utódaival uraivá a Peloponnesusnak. Végre azonban mégis Görögország nagy nehezen s sok idő lefolyása után zavartalan nyugalmat nyert, melyben lakossága lakó helye változtatására többé kényszerülve nem lévén, azon helyzetbe jutott, hogy gyarmatarajokat bocsásson ki, a midőn az athéniek Jóniát s számos szigetet börtöltak el gyarmataikkal, a peloponnesusiak pedig Itáliának és Sziciliá-

nak legnagyobb részét s különböző vidékeket Görögországban, a melyek valamennyien csak a trójai események után lettek betelepítve.

A mint már Görögország hatalomban gyarapodást kezdett venni, s a vagyonszerzésnek még jobban neki adta magát, mint korábban, a városokban az állami jövedelmek szaporultával gyakori esetben zsarnokuralom ütötte fel a fejét; míg korábban azokban apáról fiúra szálló királyi tiszt állt fenn meghatározott tisztelet-ajándékokkal. Ez időbe esik az, hogy a görögök hajóhadakat kezdtek felszerelni s a hajózásnak méginkább neki adták magukat. A hagyomány szerint a corinthusiak voltak az elsők, a kik a mai hajózási viszonyokhoz legközelebb eső állapotokat teremtettek, s szintén Corinthus volt az első város Görögországban, a hol háromsorevezős hajók épültek. Tudjuk azt is, hogy Aminocles, corinthusi hajóépítő mester volt az, a ki a samosiaknak négy hadi hajót épített, s az Aminocles Samosba menetele óta mintegy 300 év folyt le e mű tárgyát képező háború végeig. Az első tengeri ütközet pedig, a melyről tudomásunk van, az, a melyet corinthusiak corcyraikkal vívtak, s ennek is körülbelül 260 éve ugyanezen időpontig*). E lendület a corinthusiaknál onnan eredt, hogy azoknak, mivel az Isthmuson fekvő várost lakták, már a legrégibb idők óta nagy kereskedő piacuk volt. Régente ugyan, a görögök inkább szárazon, mint vizen közlekedtek egymással; ennél fogva azok, a kik bent a Peloponnesusban, s a kik ezen kívül laktak, a corinthusi területen keresztül tartották fenn egymással összeköttetéseiket. Ezért a corinthusiak vagyoniilag tehetősek voltak, a mint a régi költők is kifejezik; ezek nevezetesen „a gazdag“ jelzővel illetik Corinthust**). Ezek, miután már a görögök sűrűbben kezdtek tengerre szállani, hajóhadukkal a tengert a kalóznépségtől megtisztították s helyzetök kihasználásával úgy a szárazföldi, mint a tengeri kereskedést városuk felé terelték, melynélfogva ez, a pénznek felé való özőnlése által, első rendű görög várossá lett. Később, midőn az első persa király, Cyrus, majd ennek fia, Cambyzes uralkodott, a jónok szintén erős hajóhad fölött rendelkeztek, elannyira, hogy a Cyrussal viselt háborujuk alatt, a tengernek feljök eső részén egy időre ők voltak az urak. Továbbá Polycrates is, a ki Cambyzes idejében volt Samosnak zsarnoka, tengeri ereje által volt hatalmas; így hajtott ő különböző szigeteket hatalma alá s foglalta el többek közt Rheneát is,

*) Mivel a peloponnesusi háború vége a K. e. 404-ik évre esik, az Aminocles Samosba menetele K. e. 704. körül, az első tengeri ütközet pedig K. e. 644. körül történt. Az író itt az Isthmus alatt azon földszorost érti, mely a peloponnesusi félszigetet Közép-Görögországgal köti össze.

**) Így például az Iliász II. énekének 570-ik sorában.

a melyet aztán a delosi Apollónak ajánlott fel*). A phocaeaiak is, kik Massiliát alapították, tengeri csatában a carthagóiak felett diadalt arattak.

Ezek voltak a legtekintélyesebb tengeri hatalmasságok; de mégis, bár a trójai had után sok-sok emberöltővel későbbben álltak elő, bizonyosan csak korlátolt számú háromsorevezősök felett rendelkeztek, s még mindig, mint a trójai had idején, csak ötvenevezős hajókkal s hosszú bárkakkal voltak ellátva. Csak kevéssel az előtt, hogy a persa háboru kitört s a Cambyzes után uralkodó persa király, Dárius meghalt, rendelkeztek nagyobb számú háromsorevezős felett a sicíliai zsarnokok s a coreyraiak, s ezek is voltak az utolsó jelentékeny hadi flották a Xerxessel viselt háboru kitörése előtt. Mert az aeginaiaknak, az athéneieknek s még némely másoknak jelentéktelen hajóhadaik voltak, s ezek is legnagyobb-részt ötvenevezős bárkákból álltak. Sőt azon hajók is, melyeket az athéni-ek jó későre, midőn az aeginaiakkal háborut viseltek s a barbárnak a betörése várható volt, a Themistocles javaslata folytán építtettek, s a melyekkel a tengeri ütközetet meg is küzdötték**), teljes fedélzettel ellátva még szintén nem voltak.

*) Rhenea, egy, Delos közvetlen közelében fekvő kis sziget. E tárgyról az író alább, a III-ik könyvben, ott, a hol Delos kitisztításáról szól, még részletesebben is megemlékezik.

**) Salamisnál. A szövegben „a barbárnak a betörése“ kifejezés alatt azon persa invasio értendő, a mely 480-ban K. e. következett be.

Az athéneieknek az első aeginai háborúban ötven, a marathoni ütközet évében pedig hetven hajójuk volt. Ez után három évre történt, hogy a lauriumi bányák után az attikai polgárság nagy pénzösszeghez jutott s ezt az egyes polgárok közt fel akarták osztani. Herodot 7. 144. szerint egy-egy polgárnak 10 drachma jutott volna (egy att. drachma a mi pénzünk szerint 39 kr.; igen pontos számítás szerint 39.29 kr.), E kedvező pillanatot Themistocles felhasználta Athén tengeri hatalma alapjának megvetésére. Azon indítvánnyal lépett fel tehát, hogy a pénz ne osztás-sék szét, hanem használják fel azt egy hatalmas hajóhad előteremtésére, vagyis, a mint Herodot az idézett helyen kifejezi, kétszáz hajó építésére. Ezen indítvány támogatása céljából arra figyelmeztette polgártársait, hogy az aeginabeliek részéről Athént új had fenyegeti. Kétszáz hajónak azonnal, haladéktalanul való munkába vétele azonban ez indítványra alig emelkedhetett közhatározat erejére, mert az említett pénzösszeg, miután belőle egy-egy polgárnak csak 10 drachma juthatott volna, s az athéni polgárság, Herodot egy más helye szerint (5. 97.), 30,000 főre ment, nem igen volt több 300,000 drachmánál, vagyis 50 talentumnál (egy att. talentum 2357 o. ért. frt. 50 kr.). Ha már egy hajóteknő kiállításának költségét egy talentumra tesszük, mert kevesebbre tenni nem is lehet, s ha a hajó felszerelése a gazdag polgárok terhe volt is, mint közszolgálat, vagyis u. n. liturgia: ez összesen nem lehetett volna többet munkába venni 50 hajónál. Azonban, ha a persa háboruk idejebeli állapotok aránylagos fejletlenségét, kisszerűségét sem hagyjuk ki a számításból, ez 50 hajónak egy-szerre való munkába vétele is alig hihető el. Legelfogadhatóbb tehát azon adat

Igy álltak a görögök tengeri ügyei úgy a legrégibb korban, mint a következő időkben. Ennek dacára azok, a kik a hajózásnak szentelték magukat, kincsek szerzése s hódítások által nem jelentéktelen hatalomra tettek szert. Ezek ugyanis hajóikkal rajta ütöttek a szigeteken s azokat leigázták, különösen azok, a kiknek a saját területök teljesen elegendő nem volt. Ellenben szárazföldi háboru, olyan, a melyből valami hatalmi gyarapodás is származott volna, nem adta elő magát, s azok, a melyek előfordultak is, mindig csak szomszédnak szomszéd ellen viselt háborui voltak. Oly külső háborukba, melyek távol fekvő vidékeken lakó idegen népek meghódítására irányulnak, nem bocsátkoztak a görögök. Nem akadtak apróbb államok, melyek ama célból a hatalmasabbakhoz alárendelt viszonyban csatlakoztak volna, s époly kevéssé egyesültek ily közös hadi vállalatra egyenlő rangu szövetkező felek viszonya alapján. Inkább csak külön-külön, a saját szakállukra esetepátéztak szomszédaikkal. A régi időkben különösen csupán a chalcisiak és az eretriaiai közt kitört háboruban történt meg az, hogy a többi görögök is a két fél közül egyiknek vagy másiknak oldala mellé sorakoztak *).

Különben az egyik elé egy, a másik elé más akadály gördült, a mely miatt a rendes fejlődés útján nem haladhatott. Ily akadályl্যা lett a jónokra nézve, midőn hatalmuk épen már nagyon jelentékenynyé kezdett lenni, az, hogy Cyrus és a persa birodalom, Croesus tönkretétele s a Halys és a tenger közt eső terület elfoglalása után őket is megtámadta s a kontinensen fekvő városokat leigázta, később pedig Dárius a phoeniciai hadi flotta által gyarapított hatalmával a szigeteket is rabigába hajtotta. Ily akadályúl szolgáltak továbbá a kényurak, a kik csak a görög városokban léteztek. Ezek, mivel pusztán csak a maguk boldogulására s a saját személyök és családjuk gyarapítására gondoltak, igyekeztek biztonságukra való lehető legnagyobb tekintettel kezelni a városok ügyeit. Igy nem is történt részükről semmi olyas említésre méltó, kivéve ha talán egyikök másikuk a saját szomszédja ellen vitt véghez valamit. Nem számítom ide a sicíliaiakat, a kik hatalmukat rendkívül kifejlesztették.

Ekkép Görögország ereje sok ideig mindenfelől le volt nyögözve, a mi miatt egyesült erővel valami nagyot nem művelhetett, sem pedig

(Diodor. 11. 43.), mely szerint a Th. által felvetett indítvány alkalmából elhatározták, hogy a következő évekre húsz új hajónak építése az évi költségvetésbe vételessék fel. S ezzel természetesen, miután az államra évek sorára új, jelentékeny teher hárult, a bányajövedelem kiosztása a polgárság határozatából elmaradt.

*) E háborut ezen két euboeai város a lelanti mezőség miatt körülbelül a 7-ik század elején viselte.

egyes városaiban nem volt meg az önbizalom ahhoz, hogy valamire vállalkozzanak.

Majd azonban Athénből s Görögország többi részéből, mely korábban a legnagyobb részben szintén zsarnok-járom alatt nyögött, a legtöbb és legutoljára fölkapott zsarnokokat, a sicíliaiak kivételével, a lacedaemoniak elűzték. Ez állam, bár azóta, a mióta jelenlegi dór lakosai megalapították, mindazon országok között, melyekről tudomásunk van, a legtovább volt belső zavaroknak kitéve: de jól megállapított kormányformával is birt ösidők óta, s zsarnok-jármot soha nem viselt; nevezetesen e háboru végéig, melyet itt megirni szándékozom, van körülbelül négyszáz s még valamivel több éve, a mióta a lacedaemoniak a mai alkotmányos viszonyok közt élnek. Ezek innen származó tekintélyök súlyát más államok viszonyainak rendezésére használták fel. Azután már, hogy a zsarnokok uralmának Görögországban vége lett, nemsokára történt a persák csatája az athéniekkel a marathoni mezőn. Ez után pedig tíz évre tört a barbár újra nagy hadával Görögországra, hogy azt leigázza. A fenyegető roppant veszedelem pillanatában a lacedaemoniak, mint leghatalmasabbak, a szövetséges görögök élére álltak. Az athéniek, a mint a persák ellenök nyomultak, arra határozták el magukat, hogy városukat odahagyják; fel is szedték mindenöket, hajóra szálltak s ezzel tengeri hatalommá lettek. Miután egyesült erővel a barbárt visszaverték, nem sokára a persa király uralma alól kikerült, valamint a két állammal szövetségben küzdő görögség megoszlott, s egy rész az athéniekhez, a másik pedig a lacedaemoniakhoz csatlakozott, mivel nyilván e két állam tűnt ki akkor valamennyi között a leghatalmasabbnak, az egyik a szárazon, a másik pedig a tengeren. A jó viszony közöttük csak kis ideig áll feun háborítatlanul, mert csakhamar meghasonlottak, majd nyílt háborura keltek egymással szövetségeseik társaságában, s ha a többi görögök között valahol akadtak egyenetlenkedők, azok már e két fél közül egyikhez vagy másikhoz csatlakoztak. Azok az egész időt a persa hadtól e mű tárgyát képező háboruig felváltva békében és majd egymással, majd pártütő szövetségeseikkel viselt háborúkban ólték át; ennek eredménye pedig az lett, hogy hadi ügyeiket jó karba hozták s folyvást nagyobb jártasságra tettek szert, mivel e téren kifejtett iparkodásaik kockáztatásokkal jártak*).

*) Bár e mű fordításánál azt tűztem magam elé célul, hogy az írónak nem annyira szavait, mint inkább gondolatait tolmácsoljam: nem tehetem azt, hogy ezen igen nehéz kifejezés áttételével a vele járó homályt eloszlassam. Csupán annyit engedhetek meg magamnak itt, hogy jegyzetben a kifejezésre vonatkozólag, nézetemet röviden kifejtsem, s ennek alapján még bővebb körülírással való tolmácsolását

A lacedaemoniak vezéri szerepüket szövetséges társaik felett azok adókötelesekké tétele nélkül viselték, s csak arra ügyeltek, hogy azok oligarchiai alkotmány alapján kizárólag lacedaemoni állam-érdekeknek megfelelően intézzék állami életüket; az athéniek ellenben úgy kezelték hatalmukat, hogy nemcsak magukhoz kerítették idővel az összes államok hadi flottáit, a chiosiaké és lesbosiaké kivételével, hanem azokra valamennyiökre állandóan fizetendő adót is róttak ki. Ezért a két állam külön magára e háboruba, mely művem tárgyát képezi, hatalmasabb hadi készültséggel bocsátkozott, mint a minővel egykor hatalmuk legteljesebb virágában, még semmi által nem zavart szövetségi viszonyuk perceiben együttesen rendelkezhettek.

Nyomozásaim a régi állapotokat illetőleg ez eredményhez vezettek. Azonban, megvallom, nehéz az ide vágó rendelkezésünk alá eső bizonyságokban rendre valamennyiben megbizni. Ennek oka pedig az, hogy az emberek a multa vonatkozó közléseket, még ha a saját hazájokra vonatkoznak is, egyformán, minden kritika nélkül fogadják el egymástól. Így például az athénieknél általánosan elterjedt vélemény az, hogy Harmodius és Aristogiton a Hipparchus személyében egy zsarnokot ölt meg, s nem tudják, hogy Hippias volt a Pisistratus legidősebbik fia, következésképp ezé volt az uralom, Hipparchus és Thesalus csak az ő testvéröccsei voltak, s hogy továbbá Harmodius és Aristogiton, mivel a kitűzött napon s épen a tett végrehajtására megállapított időpontban az a gyanujok támadt, hogy összeesküvő társaik közül egyik feljelentést tett, Hippiast megközelíteni nem merték, mint-hogy ez, a mint hitték, már eleve értesítve volt; de mert feltették magukban, hogy még elfogatásuk előtt valami nagy tettet hajtanak végre s úgy várják be, a minek jönnie kell, megölték Hipparchust, a

kiséreljem meg. Thucydides, mint nyíltan ki is fejezi, a kevés számú avatottak számára ír. Ehhez képest gyakran azt, a mit ki akar fejezni, csak mintegy főbb körvonalaiiban, főbb pontjaiban jelöli meg, különösen akkor, midőn az élet tapasztalataiból elvont általános igazságot fejez ki, mivel akkor csak pár szóval emlékeztetni akar olyanokat, a kik az életet beható, komoly megfigyelések alapján ismervén, azt különben is tudják. De itt még egy másik baj is van, olynemű baj, a mely ezen, már eddig oly sokat hánytorgatott hely áttételénél a nehézséget leginkább képezi, s ez az, hogy e helyen az említett módon kifejezett általános igazság szorosan egy konkrét esetre való alkalmazásában áll, mi pedig azt, a mi benne kifejezve van, csak általános igazság alakjában kifejtve vagyunk képesek teljesen felfogni. Én e helyet szabadabb körülírással, mint a minő a fordítónak meg van engedve, a következőleg tolmácsolom: „— s folyvást nagyobb jártasságra tettek szert, a mi meg szokott történni mindig, midőn az, hogy bizonyos téren kifejtett törekvéseink helyesek-e vagy helytelenek, állandóan kemény leckék próbája alatt áll.”

ki épen a Leocorium nevű szent helynél a panathenaei ünnepi menet rendezésével foglalkozott *). Szintén helytelen felfogás uralkodik más görögöknél is egyebekre nézve s olyanokat illetőleg is, a melyek máig léteznek, a melyeket tehát még idő forgása az emlékezetben meg nem homályosíthatott. Ilyen a többek közt az, hogy a lacedaemoniaknál a királyoknak külön-külön két s nem egy szavazatuk van, továbbá hogy ezek hadseregében egy lochos (század) van „Pitanates“ néven, a mely soha, de soha nem létezett **). Ennyire nem szeretnek fáradozni a legtöbben az igazság kinyomozásában, s készebbek inkább ahhoz fordulni, a mi minden fáradság nélkül magától kínálkozik.

Ennek dacára nem igen tévedhet az, a ki az itt felhozott bizonyságok alapján azokat az állapotokat, melyekről ez áttekintés szól, körülbelül olyanoknak tartja, a minőknek én feltüntettem, továbbá nem ad semmit azokra, a melyeket felőlük akár a költők daloltak, kik tárgyuk előterjesztésében művészi nagyítással élnek, akár a logographusok ***). előadnak, kik feladatúl inkább a szórakozás-sóvár közönség meghódítását, mint a tiszta valóság feltüntetését tűzték maguk elé, s kiknek adatai olyneműek, hogy sem valótlanságukat bebizonyítani, sem hitelességüket igazolni nem lehet, s jó részök az által, hogy sok időn át volt forgalomban, a legképtelenebb mesékké vástott el; hanem inkább azon

*) Leocorium Leos, Attika őskorbeli királya leányainak szentelt hely volt, kiket egy éhszükség alkalmával e csapásnak a népről való elhárításaért feláldoztak. A Panathenaea nevű ünnepet az athéniek városuk védő istennőjének, Athene Poliasnak tiszteletére ünnepelték az attikai év első hónapjának, a Hecatombaeon hónap második felében (juliában) minden évben; Pisistratus ideje óta azonban ezt minden ötödik évben különös fény és pompa kifejtése mellett ülték meg. Ezen öt évenként előforduló ünnep nagy Panathenaea nevet viselt, megkülönböztetésül az évenként előfordulótól, melyet kis Panathenaeának neveztek. A nagy Panathenaea az Olympias harmadik évére esett s körülbelül hat napon át (Hecatombaeon 23—28. napjain) tartott. Legfényesebb részlete azon nagy ünnepi menet volt, melyben a nép azon pompás női köpenyeg (peplos), melyet e célra különösen kiválasztott leánykák készítettek, az istennő Akropolison levő templomában levő szobrának a Cera-meicus nevű külvárosból kiindulva, az ünnep utolsó napján (Hecatomb. 28.) megvitt.

**) A lochos a seregnek körülbelül 100 gyalog katonából álló csapata. Pitane lacedaemoni falu s ennek neve tévedésből a lochosra ruháztatott. Az itt említett két tévedés épen Herodotusnál is előfordul, mégpedig a lacedaemoni királyokra vonatkozó a 6, 57-ben, a Pitantes nevű lochos pedig a 9, 53-ben, valószínű, hogy Thucydides a tévedések felemlítésénél Herodotusra is céloz.

***) A logographusok Herodotus előtt éltek. Ezek oly írók voltak, kik a régibb időkre vonatkozólag szájhagyomány útján megőrzött adatokat prózában, úgy a mint találták, írásba foglalták. Közöttük legnevezetesebbek: Cadmus, Hecataeus, mindkettő Miletusból; továbbá az argosi származású Acusilaus. Az első K. e. 520 körül, a két utóbbi pedig K. e. 510. körül virágozott.

meggyőződést táplálja, hogy ama tények, melyeket előadtam, a legszembe-
tűnőbb nyomok után, a mennyire csak oly régi kor dolgairól lehető,
elegendőképén vannak megállapítva. S így aztán ez a háború, bár az
emberek szokása az, hogy azt a hadat, mely épen folyamatban van,
mindig a legnagyobbknak tartják, miután pedig megszűnt, a hajdan-
koriakat környezik csodálatukkal: azok előtt, kik maguk, a tények
alapján ítélnék, minden eddig viselt háborúnál nagyobbak fog feltűnni.

A mi már ama beszédekert illeti, melyeket a háború előestéjén,
majd annak folyama alatt tartottak, úgy énnekem azokat, a melyeket
fülem hallattára mondtak el, mint másoknak, a kik nekem oly helyek-
ről, a hol én jelen nem lehettem, ilyenekről tudósításokat küldtek, bajos
volt szóról szóra egészen megtartani s feljegyezni. E nehézséget akkép
kerültem meg, hogy úgy beszéltettem a szónokokat, a mint kellett
minden alkalommal minden egyesnek a szóban forgó ügyben gondol-
kodásom szerint nyilatkoznia, hogy beszéde mennél tárgyhoz illőbb legyen
s ez eljárásom módja mellett tartottam magamat a lehető legszorosab-
ban a valósággal megtartott beszéd lényeges tartalmához. E háború
folyama alatt történt eseményeket illetőleg pedig nem azt tartottam
tisztben állónak, hogy az épen kezem ügyébe kerülő értesítést ragad-
jam meg, sem nem azt, hogy úgy írjam le az eseményeket, a mint én
azok végbemenetelét magamnak elképzeltem, hanem hogy azokat jegyez-
zem fel csak, a melyeknek vagy magam szemtanúja voltam, vagy a
melyekre nézve másoktól a lehető legpontosabb utánjárás mellett tüze-
tes értesítést szerezhettem. Sok fáradtságomba került számos esetben a
való felderítése, mivel a szemtanúk értesítései ugyanazon esemény felől
nem egyformán hangzottak, hanem vagy az egyik vagy másik félhez
való vonzódásuk, vagy emlékező tehetségök hűsége szerint más-máské-
pen adták azt elő. S meglehet, hogy az itt közlött történeti esemé-
nyek, mivel mesékkel megtarkázva ninesenek, azokra nézve, kik szóra-
koztató felolvasást szeretnek hallgatni, nem igen élvezeteseknek fognak
feltűnni; de hogy azok, a kik majd a multról hű képet akarnak maguk-
nak alkotni s határozott ujjmutatást ohajtanak a jövőre, ha egykor a
történetet alkotó ember lényeges tulajdonainak azonossága folytán ily,
ezekhez hasonló esetek adják elő magukat, — hogy mondom ezek e
célból hasznavehetőeknek itéljék, arra elegendőképén el lesznek látva.
S ez nem is annyira pillanatnyi szórakoztatást hajhászó, mint inkább
maradandó szellemi hasznot hajtó mű akar lenni.

A korábbi idők eseményei között fontosságra nézve leginkább
kimagaslik a persa háboru; ennek sorsa azonban mihamar eldőlt, a mi

mindössze két tengeri, s ugyanennyi szárazföldi csatába került*). Eme háboru ellenben nagyon hosszú ideig folyt, s oly szenvedések látogatták meg vele Görögországot, a minők máskor még soha ennyi idő alatt. Ugyanis annyi város nem pusztult el elfoglaltatása után, részint a barbárok, részint maguk a háboruszkodó felek kezei alatt (de voltak olyanok is, melyek ellenség kezére kerülésökkel új lakosságot nyertek); továbbá nem fordult még az eddig elő, hogy annyi ember lett volna hontalan földönfutóvá s annyi vér omlott volna részint maga a háboru folytán, részint párttusák miatt. Egyszersmind oly dolgok, a melyekről eddig csak beszélni hallottunk, de a tapasztalatban nem oly gyakran láttunk bebizonyítva, hihetetlen voltak ekkor elvesztették. Ilyenek voltak a földrengések, a melyek a földön igen nagy kiterjedésben s a legnagyobb erőszakossággal éreztették hatásukat; a napfogyatkozások, a melyek viszonyítva azok számához, melyekre a korábbi időkből emlékeznek, sűrűbben fordultak elő; a némely vidékeken uralkodó nagy szárazságok s az ezek által előidezett éhszükségek; végül az, a mi különösen nagy kárt tett s oly sok életet kioltott: a pestises kór. Mert e háboruval együtt Görögországot mindezek sujtották. E háborut az athéniek és peloponnesusiak kezdték azon 30 éves béke megtörésével, mely közöttük Euboea elfoglalása után létesült. Hogy pedig ezt miért törték meg, mindenekelőtt azt akarom megírni, hogy valaki egykor azt a kérdést ne legyen kénytelen felvetni: miből származott ily rémitő háboru a görögök között? A legigazibb, de szóval legritkábban pengetett okának én azt tartom, hogy az athéniek növekedő hatalma a lacedaemoniakba félelmet öntött, s ennél fogva ezek azon kényszerhelyzetbe kerültek, hogy háborut kezdjenek; azonban a nyilvánosan hangoztatott okok mindkét fél részéről, a melyekre tolták, hogy a békét meg kellett törniök s háborura kelniök, a következők voltak:

II.

Az epidamnusi ügy s a viszálykodás Corinthus és Corcyra között.

(24—55. f.).

Van egy város, Epidamnus, a jóniai öböl**) bejáratánál jobbra. Szomszédságában barbárok, az illyr származásu taulantok laknak. E várost a coreyraiak gyarmatosították†). A gyarmat vezetője volt az

*) A két tengeri csata a scholiasta szerint az artemisiumi és a salamisi, a két szárazföldi pedig a thermopylaei és a plataei ütközet.

**) A jóniai öböl vagy jóniai tenger néven az adriai tenger déli részét nevezték.

†) Ezen illyr parton fekvő város neve a rómaiaknál Dyrrhachium, ma Durazzó. A gyarmatosítás a 38-ik Olympias 1-ső évében, K. e. a 627-ik évben történt.

Eratoelides fia, Phalius Corinthusból, a Hercules utódai közül, a kit az ősi hagyományos szokásnál fogva erre az anyavárosból hívtak meg. A gyarmatosításban társul még bizonyos számú corinthusiak s egyéb dór származású emberek csatlakoztak. Ez az Epidamnus városa idő jártával nagygyá és népessé lett; azonban, a mint beszélük, évek hosszú során át tartó polgári villongások után egy háboruban, melyet a szomszédos barbárokkal viseltek, romlás érte őket s hatalmuk tetemes csorbát szenvedett. Végre, kevésbé a peloponnesusi háború kitörése előtt, a nép e városból kiüzte az arisztokratákat, a kik aztán a barbárokhoz vették magukat, s ezek társaságában Epidamnust szárazon és tengeren rabló portyázásokkal sanyargatták. A városban lakó epidamnusiak, a mint ennek következtében nagyon szorult helyzetbe jutottak, követek útján Coreyrához, mint anyavárosukhoz, azon kérést intézték, hogy ne nézzék közömbös szemmel az ő pusztulásukat, hanem szerezzenek békét a számkivetettek között s ő közöttük, egyszersmind vessenek véget a barbárokkal viselt háborujoknak. A követek e kérést, isteni támogatáshoz folyamodók módjára, a Here templomában letelepedve adták elő*). A coreyraiak azonban erre mitsem adtak, s minden eredmény nélkül elküldték őket.

Az epidamnusiak, a mint tudokra esett, hogy nekik a gyámolításra Coreyrából semmi kilátásuk nem lehet, nem tudták, hogy helyzetükben mitevők legyenek. Ugyanazért Delphibe követeket küldtek s megkérdezték az istent, hogy vajjon tanácsos volna-e a corinthusiaknak, mint alapítóiknak, városukat átadni, s így tenni próbát arra, hogy támogatásra szert tegyenek. Az isten azt a választ adta, hogy igen, adják át városukat, s helyezték azok felsősége alá magukat. Erre az epidamnusiak Corinthusba mentek s az isten nyilatkozatához képest a gyarmatvárost annak oltalma alá helyezték, a midőn kimutatták, hogy az ő gyarmatuk vezetője Corinthusból való, s előadták, hogy az isteni jósaige mi volt, egyszersmind azon kéréssel álltak elő, hogy ne nézzék nyugodtan az ő pusztulásukat, hanem nyujtsanak oltalmat.

A corinthusiak az oltalmazást magunkra vállalták, mert e lépés jogossága felől meg voltak győződve, a minek pedig azon felfogás szolgált alapjául, hogy ő nekik e gyarmat alapításában époly részök van, mint a coreyraiaknak; de ebben egyszersmind a coreyraiak iránt táplált gyűlölet is működött náluk. Ezek ugyanis őket semmibe sem vették, bár az ő gyarmatosaik voltak, nevezetesen sem a közös ünnepi összejövetelekben nem részesítették őket a szokásos megtiszteltetések-

*) hogy ekkép kérésük annál nagyobb nyomatékkal bírjon. Here (lat. Juno) a Zeus (lat. Jupiter) testvére és neje.

ben, sem nem corinthusinak adták áldozati szertartásaiknál a kitüntető elsőséget, mint a többi gyarmatvárosok szokták, s fennhéjázó kicsinyléssel bántak velök, mint olyanok, a kik a vagyoni tekintetben a görögök között a leggazdagabbakkal bátran kiállhatták az összehasonlítást. Katonai tekintetben még előbb álltak, a tengeren pedig még sokkal hatalmasabbnak tartották magukat, olykor büszkén hivatkozván arra, hogy a hajózásban oly nagy hírű phaeákok lakták korábban Coreyrát. Épen e körülmény volt is hatással arra, hogy tekintélyes tengeri erő kifejtésére nagyobb buzgalmat fordítsanak. S hatalmuk e tekintetben nem is megvetendő volt, mert a háború kitörésekor *) 120 háromsorevezős felett rendelkeztek.

A corinthusiak tehát, mivel ily sok panaszaik voltak a coreyraiakra, szíves örömet megadták az epidamnusiaknak a kért segédelmet; felhívás útján gyarmatosoknak menni kész embereket keritettek s velök ambraciabeliekből, leucasiakból és saját embereikből szervezett hadsapatokat indítottak el oda őrseregül. Ezek Apollóniáig, a corinthusiak gyarmatvárosáig a szárazon vonultak, mivel tartottak attól, hogyha a tengeren kelnek át, a coreyraiak útjokat állják.

A coreyraiak, a mint tudokra esett, hogy az új települők s az őrizetül szánt csapatok Epidamnusba megérkeztek, és hogy e gyarmatvárosuk corinthusi oltalom alá helyezkedett, nagyon felindultak, egy 25 hajóra menő hadi flottával, mely után később még egy második indult, nyomban a tengerre szálltak, s fenyegetőleg azon követelést intézték a lakossághoz, hogy a számküzötteket fogadják vissza. Mert az epidamnusi menekültek a coreyraiakhoz járultak, rámutattak őseiknek náluk levő sírjaira, hivatkoztak a közöttük fenn álló vérség kötelékeire, s kérték, hogy tekintettel erre, juttassák őket vissza hazájokba. Továbbá azt is követelték, hogy a corinthusiaktól küldött őrsereget, valamint a települőket is küldjék el. Az epidamnusiak azonban erről mitsem akartak hallani. A coreyraiak tehát a számküzöttek társaságában, a kikre nézve az volt a feltett szándékuk, hogy hazájokba visszajuttatják, egy 40 hajóra menő hadi flottával ellenök nyomultak, a midőn egyszersmind az illyreket is oldalukhoz vették. A mint a város alatt táborba szálltak, felszólítást intéztek a városban levőkhöz, hogy az idegenek, valamint az epidamnusiak közül is mindazok, a kiknek tetszik, távozzanak; bántódásuk nem lesz. A ki e fölhívásnak nem engedelmeskedik, azzal ellenségeképen fognak bánni. Miután erre senki sem hajtott, a földszoroson fekvő várost ostromolni kezdték.

*) A 86-ik Olympias 1-ső évében; K. e. 436.

A corinthusiak, a mint követek útján Epidamnusból hírt vettek az ostrom felől, hadi készülétekhez fogtak; egyszersmind közhírré tették, hogy Epidamnusba gyarmat megy, s felhívtak mindenkit, hogy a ki e gyarmatosításban részt venni akar, az menjen el, ott teljes jogegyenlőséget fog élvezni; a ki pedig arra, hogy oda nyomban elhajózzék, nem tudja magát elhatározni, de mégis szeretne a gyarmatosításban részt venni, az 50 corinthusi drachmára menő bánatpénz *) letétele mellett még visszamaradhat. E felhívásra nagy számmal jelentkeztek olyanok is, a kik a gyarmatosokat szállító hajócsapattal menni hajlandók voltak, olyanok is, a kik a bánatpénzt letették. Továbbá felkérték a megaraiakat is, hogy küldjenek ő velők hajókat, azon eshetőségre való tekintetből, hogy a corcyraiak hajózásukban útjokat elállani próbát tesznek. Ezek készülődtek, hogy a corinthusiakat nyolc hajóval kísérik, valamint a paleiek is Cephalleniaból, hogy négy hajót küldjenek velők. Továbbá kérésőkre az epidamnusiak öt hajót adtak; a hermionebeliek egyet szolgáltattak, a troezeniek kettőt, a leucasiak tízet, az ambraciabeliek nyolcat. A thebaiaktól és phliusiaiktól pénzt kértek, az elisiektől üres hajókat és pénzt. Corinthus maga harminc hajót szerelt fel és 3000 nehézfegyveres gyalogot állított ki.

A corcyraiak e hadi készülődések hallattára lacedaemoni és sicyoni követek társaságában, a kiket ügyök támogatása végett vettek maguk mellé, Corinthusba mentek s azon követelést intézték a corinthusiakhoz, hogy Epidamnusban fekvő őrseregöket gyarmatosaikkal együtt onnan vonják ki, minthogy Epidamnushoz semmi közük. Ha pedig talán azt hiszik, hogy ahhoz ő velők szemben jogot formálhatnak, azon esetre készeknek nyilatkoztak törvényes úton való döntésre bízni az ügyet oly peloponnesusi városok előtt, a melyeknek ítélő biráskodásában mindketten megnyugszanak, s a melyiknek kettejük közül oda ítélik a gyarmatvárost, birja az. Hajlandóknak mutatkoztak még arra is, hogy a delphibeli jóshelyre bízzák az ügy eldöntését. Csak közöttök felette háboru ne legyen, azon működtek, mert különben, úgy mondák, ők kénytelenek lesznek a corinthusiak erőszakoskodása által hajtva, önvédelmi célból olyanok barátsága után nézni, a kikre különben nem igen vágnak, s a kik távolról sem a mostani jó embereik **).

*) A corinthusi drachma tett 10 attikai obolust, vagy mivel egy attikai drachmában 6 obolus volt, egy attikai drachmát és 4 obolust. Egy attikai drachma értéke a mi pénzünk szerint 39 kr. Tehát egy corinthusi drachma mai pénzben 65 kr., az 50 cor, drachmánya összeg pedig 32 frt. 50 kr.

**) Ez fenyegető célzás arra, hogy ők bár dórok, természetes szövetségeseik helyett jónokhoz, anyavárosuk, Corinthus ellenében s a peloponnesusiak helyett Athénhez akarnak ez esetben folyamodni.

A corinthusiak azt válaszolták nekik, hogy ha hadi flottájokat s a barbár hadakat Epidamnustól elvonják, fontolóra fogják venni a dolgot. Ez előbb meg nem történhetik, mert nem volna rendén, hogy az alatt, míg ők törvényes út-at-módot igyekeznek az ügy elintézésére találni, Epidamnus ostrom alatt legyen.

A coreyraiak erre azt mondták, hogy ők ennek teljesítésére készek, ha a corinthusiak is kivonják embereiket Epidamnusból; de különben kész hozzájárulásukat jelentették ki ahhoz is, ha ott mindkét fél helyén marad s fegyverszünetet kötnek azon időre, míg ügyök törvényes úton eldől.

A corinthusiak azonban ezek közül egyikre sem akartak ráállani, hanem miután már hajóik teljesen fel voltak szerelve s szövetségeseik is megérkeztek, követet küldtek előre a coreyraiakhoz a hadizenet megvitelére s erre egy hetvenöt hajóból álló hadi flottával s 2000 nehéz fegyverzetű gyaloggal elvitorláztak Epidamnus felé, hogy a coreyraiak ellen hadat viseljennek*). A hadi flotta admiráljai voltak: a Pellichus fia, Aristeus, a Callias fia, Callicrates és a Timanthes fia, Timanor; a szárazföldi csapatok vezérei voltak: az Eurytimus fia, Archetimus és az Isarchus fia, Isarchidas. Midőn az anactoriumi vidéken levő Actium irányában, a hol Apolló temploma van, az ambraciai öböl bejárájának közelében voltak, a coreyraiak gyors hajón követet küldtek eléjük azon felszólítással, hogy tovább ő feléjük ne nyomuljanak**); egyszersmind kezdték katonasággal megrakni hajóikat, miután már ezek közül az ócska rozogákat oly karba hozták, hogy hajózhatók legyenek, a többieket pedig kitatarozták. A mint a követ oly válaszzal tért meg, a mely semmi békés szándékra nem mutatott, s hajóik is, szám szerint nyolevanan (mert negyven Epidamnus ostromával volt elfoglalva), katonasággal már meg voltak rakva, a corinthusiak elé nyomultak s csatarendbe állva megütköztek. E tengeri csatában a coreyraiak határozott diadalt arattak s a corinthusiaknak tizenöt hajóját csataképtelenné tették. Ugyanezen napon sikerült Epidamnus ostromlóinak is e várost megadásra bírni azon feltétel alatt, hogy a jövő nyek rabszolgáikúl eladandók, a corinthusiak pedig fogságban tartandók mindaddig, míg felőlök másképen nem határoznak.

A coreyraiak ezen tengeri ütközet után Leucimmén, szigetőknek egyik, tengerbe nyúló hegyfokán diadaljelet emeltek, s mindazokat, a

*) A 86-ik Olympias 2-ik évében, K. e. 434-ben, tavasszal.

**) E lépést a coreyrabeliek azért tették meg, mivel a tengernek az ambraciai öböl bejárója irányában elterülő részét tartották a saját tengerök határának dél felé; ennek hajóhaddal való átlépése idegen hatalommal szemben casus belli volt reájok nézve.

kiket e csatában foglyúl ejtettek, lemészárolták a corinthusiak kivételével, a kiket bilincsekben tartottak. Később pedig, a mint a corinthusiak és szövetségeseik azon vereség folytán, mely őket érte, hajóikkal hazahúzódtak, uraivá tették magukat az egész tengernek a feljők eső részeken; elvitorláztak Leucashoz, a corinthusiak gyarmatvárosához, s ennek környékét felpredálták; továbbá Cylleenét, az elisiek kikötővárosát, felperzselték azért, hogy a corinthusiaknak hajókat és pénzt adtak. Ez uralkodói állásukat a tengeren megtartották ez időszak jó részén át*), s ez alatt tengeri portyázásaikkal a corinthusiak szövetségeseinek nagy károkat okoztak, míg végre a corinthusiak, tekintettel szövetségeseik zaklatott helyzetére, a nyár vége felé hajóhadat és szárazföldi sereget küldtek, a melyek Actiumnál s a thesprotiai területhez tartozó Chimeriumnál táborba szálltak, hogy Leucast s a többi velők barátságos lábon álló városokat fedezzék. Velők szemben táborot ütöttek a corcyraiak is Leucimménél tengeri és szárazföldi hadakkal; azonban egyik fél sem tett támadó mozdulatot a másik ellen, hanem veszteglő állásban néztek egymással farkasszemet, s midőn már tél köszöntött be, mindketten hazahúzódtak.

A corinthusiak szenvedélyes buzgósággal voltak a corcyraiakkal való háború folytatása körül, s ezen az egész éven át a tengeri ütközet után, valamint a reá következő éven is**), hajók építésével s egy hatalmas hadi flotta felszerelésével foglalkoztak, a melyhez részint magából a Peloponnesusból, részint Görögország többi részéből nagy zsold ígérete mellett toborozták a matrózokat. E készülődések hírére a corcyraikat félelem szállta meg, s mivel egy görög állammal sem voltak szövetségi viszonyban, másfelől sem az athéniek, sem a lacedaemoniak szövetségesei közé nem igtattatták be annak idején magukat: abban állapodtak meg, hogy az athéniekhez fordulnak, velők szövetségre lépnek s tőlök igyekeznek maguknak valami gyámolítást kimódolni. A mint ez a corinthusiaknak tudtára esett, követek útján szintén Athénhez fordultak, hogy az attikai hajóhadnak a corcyraival való egyesülése akadályul ne gördüljön eléjük abban, hogy kívánságukhoz képest végezheszenek e háborúval. Athénben a népgyűlés egybehívata után ez előtt mindkét állam követsége szót emelt a másikkal szemben. A corcyrai követség ilyenformán beszélt:

*) Itt az időszak alatt az u. n. nyári időszak, a mi időszámításunk szerint a K. e. 434-ik év hadfolytatásra alkalmas része értendő.

**) T. i. a mi időszámításunk szerint a 434-ik évben a hajócsata után, s a 433-ik évben. A követek küldése Athénhez a két állam részéről a 432-ik év elején történt.

„Athéniek! Méltán megvárható, hogy oly emberek, mint a minők vagyunk mi is most, kik a nélkül, hogy korábban teljesített nagy szolgálatukra támaszkodhatnának, vagy ez előtt nyújtott szövetségi gyámolításukra hivatkozhatnának, másokhoz segedelem kéréssel folyamodnak, ezeket igyekezzenek megelőzőleg meggyőzni részint s főképen arról, hogy a mit tőlük kérnek, az reájok nézve is haszonnal jár, ha pedig ez nem lehetséges, legalább azt, hogy kárral nem jár, részint még arról is, hogy hálás elismerésre bizton számot tarthatnak; ha pedig mindezekből semmit sem képesek meggyőzőleg kimutatni, ne essék nekik nehezen, ha siker nélkül járnak. A coreyraiak, midőn bennünket hozzátok azon kéréssel elküldtek, hogy fogadjátok el őket szövetségeseiteknek, ezt azon meggyőződésben cselekedték, hogy ama biztosítékokat nektek szintén megadhatják. Igaz ugyan, hogy a mi eddigi politikai eljárásunk valóban olyan, hogy az ti előttetek, tekintve a mi kérésünket, nem következetes, a mi érdekeinket illetőleg pedig jelen helyzetünkben nem hasznos. Mi ugyanis, miután eddig még senkinek sem nyújtottunk önkénytesen segítő szövetséges jobbot, most mi jövünk erre másokat kérni, de egyszersmind a mostani háborúnkban, melyet a corinthusiakkal viselünk, elszigetelten is állunk. S ekkép az, a mi eddig bölcs megfontolásnak látszott, a melynek hívei gyanánt akartuk magunkat tanusítani, midőn hazánkat más államokkal való szövetkezésbe, s a szövetségi viszony folytán idegenek akarataira azokkal együtt veszedelmekbe sodorni nem akartuk, most nyilván megfontolatlanságra s gyarlóságra vall. Nos tehát mi abban a tengeri csatában, a mely már megesezt, magunk egymagunkban visszavertük a corinthusiakat. De mert ezek még nagyobb hadi erővel készülnek reánk törni, melyhez mind a Peloponnesus, mind Görögország többi része hozzájárult, mi látjuk, hogy pusztán a saját erőnkkel már nem vagyunk képesek sikeresen megmérkőzni; egyszersmind nagy is a veszedelem, mely bennünket a corinthusiaktól való lecsepüztetés esetére fenyeget. Ennélfogva a szükség hajt, hogy a ti segítő jobbotok után, hogy fűhöz-fához kapkodjunk, s elnézésre számíthatunk, ha eddigi politikai félrehúzódsunk helyett, melynek nem rossz érzület, hanem hibás számítás volt az alapja, azzal ellenkező útra térni bátorkodunk.

„Reátok nézve, ha kérésünknek helyt adtok, ez a mi szorult állapotunk sok tekintetben kívánatos helyzetet teremtett. Ugyanis először olyanokat részeltek védelemben, a kik bántalmat szenvednek, s nem olyanokat, a kik másokat bántalmaznak; továbbá az által, hogy azokat fogadjátok szövetséges társaitokká, a kiknek legfontosabb érdekeik forognak kérdésben, oly lekötözteteket szereztek magatoknak, a

kik soha nem halványuló emlékezettel igyekeznek előttetek mindenha kimutatni hálás elismerésöknek jeleit; végre mi oly hadi flotta felett rendelkezünk, a mely a legnagyobb a tietek után. Vegyéték fontolóra most már, hogy melyik szerencse lehetne ritkább, vagy mi lehetne az ellenségre nézve leverőbb, mint az, hogy az a hatalmasság, a melynek oldalatok mellé való sorakozását nagy kincsénél és hálálkodásnál többre becsülnétek, magától kínálkozva elétek áll, átadja magát veszedelmek és költekezés nélkül; ezen kívül nektek a világ előtt önzéstelen nagylelkűség hírért, a megsegítésért hálás elismerést s hatalmatokhoz hatalmat hoz. Mindezek együtt bizonyára a történet folyamán még csak keveseknek juthattak osztályrészül, valamint kevés példa van még arra is, hogy az az állam, a mely fegyveres segítséget keres, azoknak, kikhez e végett fordul, nem csekélyebb biztonságot és tekintélyt tudjon szerezni, mint a mennyit neki azoktól nyerni kilátása van.

„A ki pedig azt hiszi, hogy épen nincs kilátás oly háborúra, a melyben nekik jó szolgáltatokat tehetnénk, az hibásan vélekedik s nem veszi észre, hogy a lacedaemoniak töletek való féltökben háborún törik a fejöket; továbbá, hogy a corinthusiak, a kik azoknál befolyásosak, egyszersmind nektek ellenségeitek, most velünk akarnak végezni a veletek majdan bekövetkezendő leszámoláshoz, hogy a közös gyűlölet ellenök bennünket a csataterén egymás oldala mellé ne hozzon, s hogy előbb legalább az egyiket e kettő közül elérhessék, vagy hogy bennünket megronthassanak, vagy hogy a saját hatalmukat meggyarapítsák. A mi feladatunk ezzel szemben az, hogy előzzük meg őket, mi a szövetség följajánlásával, ti pedig annak elfogadásával, s inkább támadó, mint védő helyzetben igyekezzünk magunkról elhárítani a részökről fenyegető veszedelmet.

„Ha pedig arról tesznek szót, hogy nem igazság az ő gyarmatvárosukat magatokhoz fogadni, tanulják meg, hogy minden gyarmatváros tiszteli anyavárosát, ha jól bánnak vele, igazságtalan bánásmód mellett pedig elidegenedik, mert nem rabszolgai függő helyzetbe, hanem az otthon maradottakkal egyenlő jogok élvezésére küldik el a gyarmatosokat. Hogy pedig igazságtalankodtak, az bizonyos, mert midőn felszólítottuk őket, hogy Epidamnus felett a döntést vigyük bíróság elé, panaszaik elintézésére inkább a fegyveres erőszak, mint az igazság útját választották. S ez az eljárás, a melyet mi ellenünk, vérrokonaink ellen alkalmaztak, szolgáljon nektek komolyan intő példa gyanánt, hogy se hímes beszédök által magatokat rászedni ne hagyjátok, se pedig őszinte szavaikra nekik szívességet mutatni hajlandók ne legyetek, mert a kinek legkevesebb oka van a bánkódásra azon jótettek felett, melyeket ellen-

ségeivel közlött, az él a legnagyobb hátorságban életének minden napjain.

„De nem fogjátok megtörni a lacedaemoniakkal kötött bébeszerződést sem, ha minket oltalmatok alá vesztek, mivel mi eddig egyitekkel sem álltunk szövetségben. Ki van pedig abban határozottan fejezve, hogy azon görög államoknak, melyek még egyik féllel sem léptek szövetségi viszonyba, szabadságukban áll azon félhez csatlakozni, a melyikhez tetszik. S az különös volna, ha azok fel volnának szabadítva nem csak a saját szövetségeseik közül, hanem (Görögország többi részéből, sőt még a ti alattvalóitok közül is hajóikat legénységgel tele toborzani, nekünk pedig nemcsak a kilátásba vett szövetséghez, hanem más egyébféle segítséghez is útunkat szegnék s azután bűnül rónák fel, ha ti megteszitek azt, a mire kérünk. Sokkal nagyobb okunk volna nekünk a panaszra, veletek szemben, ha nem sikerülne titeket megnyernünk. Nevezetesen ez esetben a szorongatott s veletek ellenséges lábon nem álló félt útasitanátok el, a ti esküdt ellenségeteknek s a támadó félnek pedig nemcsak hogy nem állnátok akadályozólag útjába, hanem még azt is nyugodtan elnéznétek, hogy a ti uralmatok alatt álló városokból gyarapítsa erejét. Ily eljárás nem egyeztethető össze az igazságossággal, hanem az, hogy vagy tiltsátok el a magatok embezeit attól, hogy azok zsoldjába álljanak, vagy pedig nekünk is szintén nyujtsatok segítséget olyan formában, a minőben tanácsosnak látjátok, de legjobb, ha velünk nyiltan, határozottan szövetségre léptek. E viszonyban mi nektek, a mint mindjárt kezdetben érintettük, több tekintetben javatokra munkálhatunk, leginkább annál fogva, hogy ellenségünk egy és ugyanaz, a mely körülmény pedig a megbízhatóságnak leg-hathatósabb záloga. S ezen ellenség épen nem gyöngye, hanem olyan, hogy képes az elpártolót megrontani. S mivel nem szárazföldi, hanem tengeri hatalmasság az, a mely nektek a szövetséget ajánlja, épen nem lehet reátok nézve közömbös, hogy annak ereje ellenséges kézre kerülhet. A ti érdeketek azt követeli, hogy ha csak lehet, semmi áron ne engedjétek, hogy más tengeri hatalmassággá vergődjék fel, ha pedig ez nem lehetséges, azon működjétek, hogy az, a ki legnagyobb tengeri erő felett rendelkezik, a ti oldalatok mellett álljon.

„A ki pedig ezeket, a melyeket itt említünk, hasznosaknak tartja ugyan, de attól fél, hogy szerződészegést követ el, az jegyezze meg magának, hogy ez az ő félelme, ha a mi elfogadásunk folytán erőre támaszkodhatik, az ellenségnél még nagyobb szepágést támaszt, ellenben az a bizalom, a mely arra épít, hogy a szerződés megsértve nincs, de különben, a mi elutasításunkkal az erőgyűjtésre az alkalmat oly

hatalmas ellenféllel szemben elszalasztotta, ezt még vakmerőbbé teszi. Egyszersmind tartsa szeme előtt, hogy a most kimondandó határozattól épenúgy Athén, mint Coreyra sorsa függ. S közellátó politikából hazájának nem a legjobbat akarja az, a ki lépésének legközvetlenebb eredményére szegezi csupán tekintetét s e miat aggságoskodik, hogy a közelgő s már csaknem a küszöbön álló háborúra elfogadjon-e egy oly országot, melynek úgy baráti, mint ellenséges viszonya a legnagyobb befolyással lesz az események fejlődésére. Ez ugyanis oly kedvező helyen fekszik a Sziciliába és az Italiába vivő hajóút mentén, hogy e helyekről hajóhad a peloponnesusiakhoz a mi akaratunk nélkül nem jöhet, sem ezektől nem küldhető ama helyekre bátorságban, s egyéb esetek is vannak, melyekben igen hasznos lehet. De hogy mindazt, a mit általánosságban s részletekbe bocsátkozva elmondani lehetne, igen röviden összefoglaljuk, ím itt elétek tárjuk azt, a miből megtanulhatjátok, hogy minket eltaszitanotok nem lehet: Görögországban három komolyan számba vehető hadi flotta van: a tietek, a mienk és a corinthusiaké. Ha ti megengeditek történni azt, hogy ezek között egygyé olvadjon, s a corinthusiak kezökét jó eleve ránk teszik, tengeri háborútokban a coreyraiakkal s peloponnesusiakkal fog egyszerre meggyűlni a bajotok. Ha ellenben szövetkeztek velünk, a mi hajóink számával felszaporodott hadi flottátok fogtok küzdelemre kelni ellenségeitekkel.“

Ekkép szoltak a coreyraiak. Utánuk a corinthusiak ilyenformán, beszéltek:

„Ezek a coreyraiak beszédökben nem csupán arra szorítkoztak, hogy magukat nektek szövetségesekül ajánlják, hanem még olyanformát is mondtak, mintha mi méltatlanul bännánk velök s jog és igazság ellenére volnának haddal megtámadva. Ennélfogva mi is szintén kénytelenek vagyunk vele, hogy e két dologról szóljunk elsőben, s úgy térjünk egyéb tárgyra át. Szükséges ez abból a célból, hogy a mi jogos kívánatainkat mennél határozottabb néző pontok szerint fogadjátok s ezeknek szükség sajtolta kérelmét ne minden alap nélkül utasíthassátok vissza.“

„Azt állítják ezek, hogy bölcseségök nem engedte meg nekik, hogy bárkinek is a szövetségét elfogadják. A való azonban az, hogy ők ez eljárásmodot nem nemes célból követték, hanem pusztán azért, hogy gonoszkodhassanak; mert nem akartak senkit szövetségül, hogy igazságtalan tetteiknek se legyen tanúja senki, sem nem voltak hajlandók pironkodásnak tenni ki magukat a miatt, hogy mások segedelmét gonoszságok elkövetésére kérik. S e mellett azon körülmény, hogy

városuk független állást biztosító helyen fekszik, abba a helyzetbe juttatta őket, hogy birákká tolhatják fel magukat oly bántalmak felett, melyekkel ők is illettek másokat, s ezt sokkal jobban művelhetik így, mintha más államokkal kötött egyezségek köteleznék őket, mert míg ők hajóikon nagy ritkán látogatnak el szomszédaikhoz, másokat a kénytelenség igen gyakran arra szorít, hogy partjaikon kikössenek s ők fogad hassák. És így az a szépen kikikornyzott szövetségtelenség nem abban találja a nyitját, a mit nagy fitogtatással felhoztak, mintha nem akartak volna másokkal gonosz jellemű vállalatokba elegyedni. hanem hogy magukban gonoszkodhassanak, és hogy a hol ők az erősebbek, erőszakoskodhassanak, a hol kéz alatt lehet, a mások megrövidítésével nyereséget húzhassanak, ha pedig valahol valami martalékhhoz férközhetnek, minden szemérmert levetkőzhessenek*). Ha igazán oly derék emberek volnának, mint a minőknek magukat vallják, annál inkább módjukban állt kitüntetni jellemök nemes vonásait ügyöknek az igazság útján való tisztázásában, minél feddhetetlenebbek voltak eljárásukban másokkal szemben.

„Nem ilyenek azonban ezek sem másokkal, sem mi velünk szemben. Bár a mi gyarmatosaink, mégis úgy viselték magukat irántunk mindenkor, mintha idegenek volnának; most pedig még háborúra is keltek velünk s azt hányják nekünk, hogy őket gyarmatosoknak nem azért küldték el, hogy méltatlan bánásmódban részesítsék őket. Mi pedig azt mondjuk erre, hogy mi meg nem azért telepítettünk gyarmatosokat, hogy velünk szemben döllyfös, sértegető modorban járjanak el, hanem hogy felettök a vezéri szerepet viseljünk s részökről illő tiszteletben részesüljünk. Így viselik magukat a többi gyarmatvárosaink; azok tisztelnek bennünket s irántunk igazán gyermeki szeretetet tanusítanak. Az pedig világos, hogy ha a többi mind meg van velünk elégedve, ezeknek maguknak nincs méltó okuk arra, hogy velünk megalégedve ne legyenek, s mi háborúval, a mi e viszonyban oly visszatetsző, nem támadtunk volna rájuk, ha valami különös nagy sérelmet nem szenvedtünk volna. De még feltéve azt az esetet is, hogy egyben-másban mi követtünk el hibát, még ekkor is az lett volna tőlük a szép eljárás, hogy haragunk elől kitérjenek, s az aztán a mi gyalázatunk lett volna, ha az ő higgadt magukviseletére erőszakoskodással felelünk. Azonban döllyfös önhittségből, s mivel a gazdagság nekik mindenre módot ad, számos kihágással bántottak meg bennünket, így egyebek közt azzal, hogy Epidamnushoz, mely kétségbevonhatlanul a mienk, míg szorult

*) A corinthusiak itt a coreyraiak által fűzött kalózkodásra céloznak.

állapotban volt, semmi jogot nem formáltak, mihelyt pedig mi segedel-mére siettünk, azt erőhatalommal kezökre kerítették s birtokukban tartják.

„Igaz, állítják, hogy ők korábban készek voltak az ügyben a törvény útján dönteni. Azonban a ki azt akarja, hogy ily tárgyú felhívását komolyan vegyék, annak feladata nem az, hogy ezt akkor tegye, midőn a másik fél ellenében már sikerhez jutott s biztos helyzetben van, hanem a fegyveres döntést megelőzőleg, midőn még vele minden tekintetben egyenlő lábon áll. Ezek azonban nem akkor, midőn még Epidamnust ostrom alá nem vették, hanem csak midőn már meggyőződtek a felől, hogy mi nekik azt elnézni nem fogjuk, rántották elő azt a tetszetős ajánlatot a törvényes kiegyenlítésre. S most még ide is eljöttek s nem elégsznek meg csupán azzal, hogy ott magok vétséget követtek el, hanem még titeket is rá akarnak venni, hogy — nem mondhatjuk, fegyvertársaikká hanem bűntársaikká legyetek, s midőn velünk meghasonlásban vannak, fogadjátok magatokhoz. Akkor kellett volna nekik hozzátok járulni, midőn semmitől sem volt okuk félni, nem most, midőn a mi rajtunk elkövetett bántalom miatt komoly bajtól tarthatnak, s midőn ti, bár eleddig semmi javukkal nem éltetek, ezennel kénytelenek vagytok segedelemben részesíteni, s bár vétkeik elkövetésekor tőlük távol állottatok, kilátásotok lehet arra, hogy a mi vádjaink titeket is épen úgy fognak terhelni, mint ezeket. Pedig ha seregeitek már korábban is működtek volna közösen, csak akkor volna helye annak, hogy politikátok eredményeit is közösen viseljétek.

„Ezennel az, hogy mi elegendő alappal birunk arra, hogy ügyünket igazságosnak tekintsétek*), hogy ellenben ezek erőszakoskodók s mindent magukhoz rántani törekesznek, ki van mutatva. Még arról kell meggyőződőtök, hogy nem volna töletek igazságos eljárás, ha ezeket szövetségeseknek elfogadnátok.

„Ha már a békeszerződés egyik pontjában az van, hogy azon államnak, mely a szerződésbe beigtatva nincs, szabadságában áll a két szerződő fél közül ahhoz csatlakozni, a melyikhez akar, ez a pont nem alkalmazható oly esetre, midőn az, ki az egyik félhez akar csatlakozni, ezt a másik szerződő fél károsítására szándékozik cselekedni, hanem oly esetre, midőn valamely állam a nélkül, hogy az egyik féltől szakadna el, állami élete megoltalmazása végett külső gyámolításra szorúl, s azon fél nyakára, a mely szövetségébe felveszi, ha e lépésénél érett megfontolás vezérli, nem hoz béke helyett háborút. Ezt azonban ti most

*) t. i. azt az ügyet, a mely miatt a corinthusiak és a corcyraiak egymással összetűztek.

megkaphatnánk, ha minket meg nem hallgatnátok, mert nemcsak azon a ponton állapodnék meg a dolog, hogy ezeknek segítséget adtok, hanem frígyes társainkból ellenségeinkké kellene válnatok. Ugyanis, ha ti ezek oldala mellé álltok, nem védhetjük magunkat ezektől a nélkül, hogy veletek is össze ne tűzzünk. Ha tehát ti kötelességetekhez hívek akartok lenni, semlegeseknek kell maradnotok; s ez is lesz a legjobb. Ha azonban a veszteglő szerepre hajlandók nem vagytok, az esetben ellenkezőleg a mi oldalunkon van a csatatéren helyetek. Mert közöttetek s a corinthusiak között frígykötés létezik, ellenben a coreyraiakkal ilyenmő egyezségre soha nem léptek, nem, még a leg-rövidebb időre sem.

„Továbbá azt sem hozhatjátok divatba igazság szerint, hogy olyanokat, a kik másoktól elpártoltak, magatokhoz fogadjatok. Mert akkor, midőn a samosiaiak töletek elszakadtak s mi peloponnesusiak azon kérdés felett döntöttünk, vajjon nyújtható-e azoknak segítség, vagy nem, s a többiek véleménye megoszlott, mi sem adtunk reátok nézve kedvezőtlen szavazatot, de sőt nyíltan a mellett álltunk a többiekkel szemben, hogy kinek-kinek jogában áll a saját szövetségeseit féken tartani. Ha már ti a gonosztevőket magatokhoz fogadjátok s oltalmatok alá veszitek, ki fog tűnni, hogy nem csekélyebb számban akadnak olyanok, a kik a ti szövetségeseitek közül hozzánk állani készek, s ezt az eljárást inkább ti magatok ellen, mint mi ellenünk hozzátok divatba.

„Ezek a mi, jogi alapon formált követeléseink veletek szemben, s ezek elegendő nyomósággal is bírhatnak hellén jogi fogalmak szerint. Mi azonban még kérhetünk s várhatunk töletek olynemű szíves viszon-szolgalatot is, melynek teljesítésére nekünk, mivel ellenségeitek nem vagyunk, hogy ártani akarnánk vele, de viszont annyira barátaitok sem, hogy nyűgötökre lehetnének általa, mostani helyzetünkben kötelezve vagytok. Nevezetesen, midőn egykor a persa hadjárat előtt, az aeginaiak ellen viselt háborútokban*) hadi hajóknak szűkében voltatok, a corinthusiaktól húszat kaptatok Ez a mi szívesességünk, továbbá az, a metyet a samosi ügyben irántatok tanúsítottunk, mely szerint mi voltunk eszköz abban, hogy a peloponnesusiak a samosiaiak megsegítésének gondolatáról letettek, lehetővé tette nektek azt, hogy az aeginaiak felett győzelmet arassatok, a samosiakat pedig megfenyítsétek. Pedig ezek oly időkbén történtek, midőn az ember ellenségei ellen kelve, semmi egyéb-re nem szokott ügyelni, mint hogy mikép arathasson diadalt. Ilyenkor azt tartja barátjának, a ki segedelmet nyújt, még ha előbb ellen-

*) Az első aeginai háborúban, a mely 505--491. K. e. tartott.

sége volt is; azt pedig, a ki útjába áll, ellenségének tekintí, még ha különben baráti viszonyban volt is vele, mivel a küzdelem heve még legközelebbi összeköttetései iránt is közömbösebbé teszi.

„Ha mindezeket tekintetbe veszitek, s a ki közöttetek fiatalabb, felőlök az idősebbtől alapos értesítést szerez, méltányosnak fogjátok tartani, hogy megfelelő gyámolításra részletekről számot tarthatunk. Azt a gondolatot pedig senki ne táplálja, hogy a miket itt mondunk, igazságosak, de majd ha háborúra kerül a dolog, nem ezek lesznek a hasznosak, mert a valódi haszon az oly eljárás kísérője szokott lenni, melyben az ember az igazsághoz hű marad; aztán pedig, hogy az a háború, melylyel a coreyraiak titeket megrettenteni s ekkép igazságtalanságok elkövetésére tántorítani igyekeznek, ki fog-e törni, vagy nem, az még a jövő titka. Kár volna e miatt lelketek nyugalmit veszteni s a corinthusiakkal oly ellenséges viszonyt szerezni, a melyre már teljes bizonyossággal s tüstént számíthattok. A megaraiak miatt korábbi időből származó bizalmatlankodást, mely viszonyunkat meghidegítette, bölcs mérséklettel szüntetnünk lehetne *). Mert a legutoljára teljesített szolgálat, ha kellő időben történik, még ha csekélyebb is, képes egy nagyobb sérelmet feledtetni. Az se tántorítson meg benneteket, hogy nagy tengeri hatalmasság szövetségével kínálgatnak, mert az által, hogy a velünk egyenlőkkel szemben az igazság egyenes útjáról le nem térünk, szilárdabb alappal bíró hatalomra teszünk szert, mint ha magunkat a pillanatnyi látszattól félre tántoríttatni engedjük s súlyos kockáztatások mellett azoknak eléje vágunk.

„Mi most épen olyan helyzetben vagyunk, a minő volt az, a melylyel szemben mi korábban kinyilatkoztattuk, hogy kinek-kinek szabad kezét kell engedni arra, hogy a saját szövetségeseit féken tartsa. Mi tőletek most hasonló magatartást várunk s kérünk, hogy szavazatokatkal kárunkra ne legyetek, mivel mi a mienkkel ily esetben nektek javatokra szolgáltunk. Fizessetek nekünk hasonlóval, eszetekbe vevén azt, hogy ez egy oly időpont, a melyben a gyámolítás a legjobb barátira, az ellenkezés a legmögátalkodottabb ellenségre mutat. Ne fogadjátok el ezeket a coreyraiakat a mi ellenünkre szövetségeseiteknek s ne legyetek segedelmökre igazságtalan eljárásukban. Ez lesz reátok nézve a kötelességszerű magaviselet, egyszersmind így fogtok godnoskodni a leghelyesebben a magatok javáról.“

A corinthusiak ekképen szóltak.

*) 460 körül K. e. történt, hogy Megara a peloponnesusi szövetségtől az athénihez pártolt s ez által a corinthusi szoroson Athén uralkodó álláshoz jutott; azonban 446-ban K. e. a megaraiak leginkább corinthusi segítséggel az athéniektől ismét a peloponnesusi szövetségbe tértek. Ez ügy alább részletezve lesz.

Az athéniek a két fél meghallgatása után két ízben tartottak népgyűlést. Az elsőben inkább a corinthusiak beszéde iránt voltak kedvezőleg hangolva, a másodikban azonban más észre tértek; ekkor kimondták ugyan azt, hogy oly hadi szövetségre nem lépnek a coreyraiakkal, mely szerint ugyanazt tartanák barátnak és ellenségnek, mert ez esetben, ha azt kívánnák a coreyraiak, hogy velök intézzenek támadást Corinthusra, békeszerződés-szegést követnének el a peloponnesusiak ellen, hanem védő szövetséget kötöttek, mely szerint egymás iránt segítség nyújtására kötelezték magukat az esetre, ha Coreyrát vagy Athént, vagy szövetségeseiket a saját területökön támadná meg valaki. Ezt azért tették, mert azon vélekedésben voltak, hogy háborújuk a peloponnesusiakkal különben is kikerülhetetlen; Coreyrát pedig, a melynek oly nagy tengeri ereje van, Corinthusnak martalékkül engedni nem akarták, hanem azt ohajtották, hogy e kettő egymás iránt mennél erősebben kikese-
redjék, hogy a corinthusiakkal s más tengeri hatalmakkal erejük meggyöngyítése után kelhessenek háborúra, ha majd ez már tovább halaszt-
ható nem lesz. Egyszersmind még az Itáliába és Sziciliába való hajó-
záshoz is alkalmas fekvésűnek látszott ez a sziget.

Ily tekintetek bírták az athénieket arra, hogy a coreyraiakat szövetségökbe felvegyék. Ezeknek nem sokára a corinthusiak távozása után egy tíz hajóra menő hajórajt küldtek segítségül. Ennek vezéreivé lettek a Cimon fia, Lacedaemonius, a Strombichides fia, Diotimus és az Epicles fia, Proteas. Ezeknek útasításul azt adták, hogy a corinthusiakkal ütközetbe ne bocsátkozzanak, ha nem maga Coreyra ellen nyomulnak, sem pedig ott, vagy ehhez tartozó más helyen kiszállani nem akarnak. Ellenben ha ez az eset bekövetkeznék, akkor minden erejükből igyekezzenek azokat visszaverni. Ily útasítást azért adtak, mert a szerződésszegés terhére magukra venni nem akarták. E hajóraj Coreyrába meg is érkezett.

A corinthusiak a hadi készülétek befejezése után Coreyra ellen megindultak egy százötven hajóra menő hajóhaddal*). Ebben volt az elisieknek tíz hajójuk, a megarabelieknek tizenkettő, a leucasiaknak tíz, az ambraciabelieknek huszonhét, az anactoriumbelieknek egy, maguknak a corinthusiaknak pedig kilencven. Hajóhadvezérek voltak minden egyes állam hajójánál külön, a corinthusiak részéről pedig az Euthyeles fia, Xenocrides ötödmagával. E hajóhad a mint Leucas felől vonulva a Coreyrával átellenben terülő szárazföld közelébe jutott, a thesprotiai területhez tartozó Chineriumban horgonyt vetett. Ez egy tengeri kikötő;

*) A 86-ik Olympiás 4-ik évében; K. e. a 432-ik évben tavasszal.

felette beljebb a parttól, egy város van, a melynek a neve Ephya. E város mellett önti vizét a tengerbe az Acherusia tó. Ebbe a thesprotiai területet átszelő Acheron folyó szakad s innen nyerte nevét is. A Thyamus folyó szintén e vidéken foly s Thesprotia és Cestrine között határt képez. A két folyam között közbül emelkedik a Chinerium. A corinthusiak a szárazföld e pontjánál szálltak horgonyra és ütöttek tábort.

A coreyriaiak, a mint a corinthusiak közeledése felől értesültek, megraktak hadi néppel száztiz hajót, melyek vezérletét Miciades, Aesimides és Eurybatus kezelte s azon szigetesoport egyik tagjánál, a mely Sybota néven ismeretes*), táborba szálltak. Itt a tíz hajóra menő attikai hajóraj is megjelent. Leucimme fokhegyen foglalt állást szárazföldi seregük s a zacynthusiaknak ezer nehéz fegyveres gyalogból álló segítő csapata. Azonban gyülekezett a szárazon a corinthusiak fedezésére is nagy számú segítő sereg a barbaroktól, mert az erre lakó szárazföldi népségek velök mindenkor jó viszonyban álltak.

A corinthusiak, miután a csatára a kellő előkészületeket megtették, három napra való eleséget vettek magukhoz s egy éjjel Chimeriumból kivitorláztak, hogy az ellenfélnek csatát ajánljanak. A mint javában haladnak, viradtakor felfedezik a coreyriak hajóhadát künn a nyílt tengeren s látják, hogy az szintén ő ellenök nyomúl. Midőn a két fél oly közel jutott, hogy egymást tisztán felismerhették, megállapodtak egymással szemben s csatára rendezkedtek. A coreyriaiak jobb szárnyán foglalt állást az attikai hajóraj; a csatavonal többi részét maguk foglalták el úgy, hogy három hajóhadosztályt képeztek, melyek közül mindenik felett egy-egy vitte a vezérletet a három vezér közül. Míg a coreyriaiak ekkép rendezkedtek el, a corinthusiak részén a megaraiak és ambraciabeliek hajói voltak a jobb szárnyon, a csatavonal közepén többi szövetségeseik külön csoportokban, a bal szárnyon pedig maguk a corinthusiak álltak a legjobb hajókkal az athéniekkel és a coreyriaiak jobb szárnyával szemben.

Miután mindkét részen felvonták a csatajeleket**), összecaptak s az ütközetet megkezdték. Mindkét fél hajóinak fedélzete nagyszámú nehéz fegyveressel, nyilassal és kopjavetővel volt megrakva s egész fel-

*) Sybota két nagyobb és egy kisebb szigetből álló szigetesoport Coreyra keleti fokhegye, Leuciumme irányában s a thesprotiai part közelében. Neve ma S. Nicolo di Sivota. Átellenben vele a száraz felől fokhegy s kikötő van, melyeknek szintén Sybota a neve.

**) A vezérek a tengeren egy árboera, a szárazon pedig egy hosszú póznára lobogót vonattak fel s ekkép adták ki a jelt a csatára. E lobogó az ütközet alatt felvontan maradt s levonatása jelölte azt, hogy az ütközet véget ért.

szerelésök még régies modorú s nagyon esetlen volt. Heves tengeri csata fejlődött ki, a melyben különben a harcoló felek nem valami különös ügyességet fejtettek ki, s küzdelmök inkább szárazföldi ütközethez hasonlított. Ha egyszer két ellenséges hajó egymásnak esett, nem könnyű szerrel mentek szét a hajók sokasága és tolongása miatt, s mivel abban a hiedelemben is voltak, hogy a győzelem kivívásában legtöbb függ a fedélzeten levő katonaságtól, a kik ott zárt sorokban harcoltak, mialatt a hajók egy helyben mozdulatlanul álltak. A hajók keresztül-törtetése s gyors forgatása *) nem volt alkalmazásban, s inkább személyes bátorság tanusításával s nyers testi erő kifejtésével folyt a harc, mint hadtani ismeretek alkalmazásával. Ekkép mindenfelől éktelen zsvaj volt hallható s a hajók egymás hátán tolongtak.

Az attikai hajók mindenütt ott termettek a coreyraiak oldalán, a hol csak ezeket szorongatni kezdték, s az ellenséget visszariasztották; azonban ütközetbe nem bocsátkoztak, mert a vezérek az athéniek meghagyását áthágni nem merték. A corinthusiak részén a jobb szárny igen szorult helyzetben volt. Azon hajókat, melyek e szárnyon álltak, a coreyraiak húsz hajójukkal megszalasztották, bomlott futásban a szárazhoz űzték, ezután egészen a corinthusi táborig nyomultak, itt kiszálltak, az üres sátrakat felgyujtogatták s rabolták, a mit találtak. E ponton tehát a corinthusiak s szövetségeseik húzták a rövidebbet s a coreyraiak voltak a nyertesek. Ellenben a corinthusiak balszárnyán, ott, a hol maguk álltak, határozottan ők kerekedtek felül, mivel a coreyraiak részén húsz hajó a mellett, hogy számban kisebbségben voltak különben is, az ellenséget üldözve egészen eltávozott a csatatérről. Az athéniek a coreyraiak szorult helyzetének láttára már mind leplezetlenebbül kezdték vinni a segítő szerepét s eleinte vigyáztak ugyan arra, hogy senkivel se jussanak közvetlen összeütközésbe, hanem a mint a coreyraiak határozottan futásnak eredtek s a corinthusiak hevesen utánuk estek, akkor már a tétlen néző szerepét teljes határozottsággal letették s bekövetkezett az a válságos pillanat, a melyben a corinthusiak és athéniek egymással össze is csaptak.

× A corinthusiak, miután az ellenséget megfutamodásra bírták, nem ahhoz láttak, hogy az általuk csataképtelenné tett hajók teknőit hajóik

*) A peloponnesusi háború idejében különösen az athéniek értettek az ellenség hajóinak csataképtelenné tételéhez, mégpedig vérontás s öldöklés nélkül, főkép az által, hogy egy-egy hajójuk két egymás mellett álló ellenséges hajó közt teljes erővel vezve elrohant s azon pillanatban, midőn közöttük, volt azokat vagy evezőtől fosztotta meg, vagy egyébkép tette csataképtelenné. Elben a hajóvezér ügyességétől s az evezősök gyakorlottságától függött minden. A hajó átrohanása után gyorsan megfordult s az ellenséget hátban támadta meg.

után csatolják s elvontassák, hanem keresztül-kasúl száguldozva a hajós-népségnek estek, hogy közöttök mészárlást vigyenek inkább véghez, mint foglyokat ejtsenek. S mivel nem tudtak semmit arról, hogy az ő jobb szárnyuk vereséget szenvedett, tudtokon kívül a saját embereik közül is megöltek némelyeket. Ugyanis a miatt, hogy a hajók mindkét részen nagy számmal voltak s nagy kiterjedésben lepték a tengert, ez összekeveredés után nem egy könnyen bírták felismerni, hogy kik tartoznak a nyertes, vagy a vesztes félhez. Ez a tengeri ütközet a hajók számát tekintve a legnagyobb is volt mindazok közt, melyeket eddig görögök görögökkel vívtak.

A corinthusiak, miután a coreyraiakat egészen a part alá *) üzték, saját hajóroncsaik és elesett embereik után néztek, kevés híján kezök-höz kerítették s el is szállították Sybotához, a thesprotiai területhez tartozó pusztá révbe, a hol a barbaroktól fedezésökre érkezett szárazföldi csapatok álltak. A mint ezzel készen voltak, összeszedőzködtek s ujra támadásra mentek a coreyraiak ellen. Ezek hajózható állapotban levő s még rendelkezésökre álló hajóikkal az attikai hajóraj társaságában a támadóknak szintén eléje nyomultak, mert attól tartottak, hogy szigetökre kiszállani próbát tesznek. Már késő délutánra járt az idő, midőn a csatadal a támadásra felharsant, s ekkor a corinthusiak az arevonalat megtartva, hirtelen hátrafelé kezdenek evezni. E váratlan fordulatnak az oka az volt, hogy a corinthusiak meglátták azt, hogy az athénieknek egy hadi flottája tart feléjök. E húsz hajóra menő hajórajt a tíz hajó után később küldték el segítségre az athéniek, mert aggodalmunk támadt a felett, a mi valósággal be is következett, hogy a coreyraiak elvesztik a csatát s az ő tíz hajójuk e csapás elhárítására elegendő nem lesz.

Tehát a corinthusiak, a mint ezeket a távolban meglátták, mivel megsejdtették, hogy Athénből érkeznek s jóval többnek is gondolták, mint a mennyit valósággal láttak, visszavonuláshoz fogtak. A coreyrabeliek ellenben nem vették észre, mivel oly irányból vonultak, a honnan azok kevésbbé ötlölhettek szemeikbe; e miatt nem is tudták egy ideig megfogni, hogy a corinthusiak arevonala miért húzódik hátrafelé, míg végre némelyek meglátták azokat s jelentették, hogy ott hajók nyomódnak feléjök. Ekkor ők maguk is visszavonuláshoz fogtak, mert már az esti szürkület beállt s a corinthusiak is teljesen elhúzódtak a csatatérrel. Így váltak szét az egymásra törő felek, s véget ért a csata, mire az éj beállt. A coreyraiak Leucimménél szálltak horgonyra. Ide

*) t. i. a Sybota szigetesoport azon tagjának a partja alá, a melyen a coreyraiak tábora volt.

a kikötő elé az a húsz hajóra menő athéni hajóraj vezéreivel, a Leagrus fiával, Glauconnal és a Leogoras fiával, Andocidessel elesetteken és hajótöredékeken át megérkezett nem sokkal az után, hogy a coreyabeliek szeme elé került. Ezek, mivel már éjjeli homály volt, eleinte féltek, hogy hátha ellenséges hajóhad, de aztán felismerték, mire a hajóraj a kikötőbe befutott.

A következő napon az attikai harminc hajó, valamint a coreyraiaknak minden hasznavehető hajója kiszállt a tengerre s a Sybotánál levő rév irányában*), a hol a corinthusiak horgonyoztak, előnyomúlt, hogy megtudja, vajjon ezek hajlandók lesznek-e csatát fogadni el. A corinthusiak a parttól beljebb mozdultak ugyan, s a nyílt tengeren csatarendbe is álltak, de különben nyugton viselték magukat, mivel csatát kezdeni nem akartak, a mennyiben ez tőlük függött. Látták ugyanis, hogy az Athénből érkezett hajók még teljesen épek s sértetlenek, míg ő nekik többféle bajaik akadtak egyfelől hadi foglyaik tekintetében, kiket hajóikon őrizniök kellett, másfelől azért, mert hajóikat kijavítani sivatag vidéken módjukban nem állt. Inkább a haza vonuláson járt az eszök s azon, hogy ezt hogyan hajtsák végre; mert attól tartottak, hogy az athéniek abban a vélekedésben, hogy összetűzésök folytán a béke meg van törve, őket elvitorlázni nem engedik.

Ennélfogva abban állapodtak meg, hogy néhány emberöket sajkán követ-pálca**) nélkül az athéniekhez elküldenek s ekkép kipuhatolják, hogy ezek miképen gondolkoznak. Meghagyásuk szerint a küldöttek az athéniekhez a következő szavakat intézték:

„Athéni férfiak! Nem igazság töletek e háború-kezdés s békebontás, hogy midőn mi ellenségeinken elégtételt venni jövünk, ti fegyvereiteket reánk emelve útunkat álljátok. Ha nektek eltökélt szándékok az, hogy Coreyra ellen, vagy más egyéb helyre szándékozt vonulásunkban akadályozzatok s a békeszerződés bontásán dolgoztok, im itt vagyunk mi, fogjatok meg bennünket s bánjatok mi velünk úgy, mint ellenséggel!“

A küldöttek ezen szavaira a coreyrabeli hadak, a mennyire csak e nyilatkozat hallható volt, rögtön felkiáltottak, hogy meg kell őket fogni s le kell vágni. Az athéniek azonban nekik a következő feleletet adták:

*) t. i. a thespriotai parthoz tartozó Sybota irányában.

**) A követ-pálca egy egyenes bot, melyet két, egymással szembe néző érc kígyó font körül, hadviselő felek előtt az ellenséges táborból jövő emberek közül csak azok voltak sértetlenek, a kiknél ilyen bot volt, s egymással háborúban álló görögök csak ily követ-palcás küldöttek által érülköztek. A scholiata szerint „az egyenes bot jelképezi az igaz beszédet, míg a két, átellenben levő kígyó-alak az egymással szemben táborozó hadakat.“

„Peloponnesusi férfiak! Mi sem háborút nem kezdünk, sem békét nem bontunk, hanem csupán szövetségeseinknek, a coreyraiaknak oltalmára vagyunk itt. Ha tehát ti más valahova akartok hajóitokkal vonulni, mi nem gátolunk; de ha Coreyra ellen, vagy valamely coreyrai birtokot képező területre akartok nyomulni, ezt erőnkhez, tehetségünkhöz képest nyugton elnézni nem fogjuk.“

Az athéniek ezen feleletére a corinthusiak a hazavonuláshoz tettek készülleteket s diadaljelet emeltek a szárazföldre tartozó Sybotán. Ez alatt a coreyrabeliek összeszedték hajótöredékeiket s halottaikat, amelyeket a hullámverés és az éjjel kitört szélvihar minden irányban szétszórva partjaikra kivetett, s szintén diadaljelet emeltek a Sybota szigetesoport egyik tagján. Minkét fél magának tulajdonította a győzelmet a következő okokból: A corinthusiaknak az éj beálltáig a győzelem kezökben volt annyira, hogy a legtöbb hajótöredéket és halottat elvihették magukkal, továbbá ezernél nem kevesebb hadi foglyot ejtettek s körülbelül hetven hajót tettek csataképtelenné. Ők ez alapon emeltek diadaljelet, míg a coreyrabeliek azért, mert körülbelül harminc hajót tettek tönkre s az athéniek megérkezése után a saját hajótöredékeiket s halottaikat felszedték, továbbá az előző napon az attikai hajók láttára a corinthusiak ő előők hátra eveztek, az athéniek megérkezése után pedig, a mint ők Sybotánál megjelentek, eléjük nem nyomultak. Ekkép mindkét fél azt tartotta, hogy övé a győzelem.

A corinthusiak hazafelé való vonulásuk alatt az ambraciai öböl bejáratánál fekvő Anactoriumot, a mely a coreyrabeliekhez s ő hozzájuk közösen tartozott, csellel kezökre kerítették s miután belé corinthusi gyarmatosokat telepítettek, elvonultak haza. Megérkezésök után coreyrai hadi foglyaik közül nyolcszázat, a kik rabszolgai állapotban levő emberek voltak, eladták, a többi kétszázötvenet pedig fogságban tartották. Ezekkel nagy kedvezéssel bántak azon reményben, hogy majd ha hazájokba megtérnek, Coreyrát az ő kezökre fogják játszani, mivel e foglyok a legnagyobb részben éppen Coreyra legtekintélyesebb polgárai közé tartoztak.

Miután Coreyra a corinthusiak ellen viselt háborújában ekkép szerencsésen megmenekedett, tőle az athéniek hajói elvonultak. A corinthusiak előtt azonban első okúl a háborúra az athéniek ellen ez szolgált, hogy ő velök béke idején a coreyraiak pártján tengeri ütközetbe bocsátkoztak.

III.

Az ellenségeskedések Corinthus és Athén között Potidaea miatt.

(56—66. fejezet.)

Csakhamar ez után egy más vitás ügy is merült fel az athéniek és peloponnesusiak közt, a mely háborúra vezetett. A corinthusiak az iránt kezdtek lépéseket tenni, hogy az athénieken elégtételt vegyenek. Ezek azonban Corinthus ellenséges célzatainak neszét vették; ennek folytán a potidaeabelieknek, a kik a pallenei földszoroson laktak s a corinthusiak gyarmatosai, de egyszersmind az ő adóköteles szövetségeseik is voltak, azt a parancsolatot adták ki, hogy a Pallene felé néző bástyázatukat bontsák le s tűszokat adjanak. Továbbá meghagyták nekik, hogy azon epidemiurgosokat*), a kiket hozzájuk a corinthusiak évről évre küldözni szoktak, küldjék el maguktól s többé el ne fogadják. Erre az athénieket abbeli aggodalmuk vezette, hogy a potidaeabeliek Perdiccas**) és a corinthusiak által rá hagyják magukat vétetni az elpártolásra, ezek aztán az ő többi thrák vidékbeli szövetségeseiket***) is maguk után rántják.

Ez elővigyázati rednszabályokhoz a potidaeabeliekkel szemben az athéniek nyomban a Coreyránál vívott tengeri ütközet után folyomottak. Mert a corinthusiakkal már nyílt szakításra került a dolog. Továbbá a Sándor király fia, Perdiccas, macedon király, a ki velök korábban szövetségi viszonyban s barátságos lábon állt, ellenséggé lett. Ez ellenséges viszonyt az idézte elő, hogy a Perdiccas öccsével, Fileppel s Derdassal, a kik vele viszálykodásban éltek s együtt tartottak, az athéniek szövetségre léptek. Perdiccas aztán féltében kéz alatt minden követ megmozdított az athéniek ellen. Nevezetesen a lacedaemoniakhoz küldött követség útján azon működött, hogy azok háborúba keveredjenek a peloponnesusiakkal, továbbá a corinthusiakat is a maga részére vontatta a potidaeabeliek elpártolásának támogatása érdekében. De még

*) Az epidemiurgosok a legfőbb felügyelettel megbízott tisztviselők voltak, kiket a potidaeaiak anyavárosuk iránt való tiszteletből emeltek községük élére.

**) Ez II. Perdiccas, macedonai király, a ki körülbelül K. e. 436—413. években uralkodott. Ennek, valamint a néhány sorral alább említett Filepnek az atyja I. Sándor volt. A testvérek közt a viszálykodás a miatt tört ki, hogy Perdiccas, a ki tulajdonképen csak Alsó-Macedóniát örökölte, öccsét, Filepet, örökségétől, Felső-Macedóniától, megfosztotta. Az alább szintén említett Derdas az Arrhidaeus fia s Perdiccas és Filep unokatestvére volt.

***) t. i. azon görög gyarmatokat, a melyek a Hebrus (most: Marica) folyam torkolatától a thermai (ma: salonichii) öböljig terjedő partvidéket népesítették.

ezen felül a thrák vidékbeli Chalcidice és Bottice*) lakosait is igyekezett rávenni arra, hogy a potidaeabeliekkel egyidejűleg az athéniek ellen pártot üssenek, mert úgy vélekedett, hogy ha ezen szomszédságában levő helyek ő vele szövetségben fognak állani, ezek társaságában a háború az athéniekkel nem oly nehéz feladatot fog képezni reá nézve. Az athéniek ezeknek nyomára jutván, szándékba vették, hogy e városok elpártolását megelőző intézkedésekkel megakadályozzák. Épen ekkor akartak a Perdiccas területe ellen egy harminc hajóra menő hadi flottát s ezer nehéz fegyveres gyalogból álló hadat elindítani a Lycomedes fiának, Archestratusnak s vele két másnak vezérkedése alatt. Ugyanazért e vezéreknek azt is feladatúl tűzték, hogy a potidaeabeliektől túszoikat vegyenek, azok bástyázatát rontsák le s álljanak résen, hogy a szomszédos városok el ne pártoljanak.

A potidaeabeliek ezen közben az athéniekhez követeket küldtek szép szerével kimódolni, ha tán lehetséges, hogy ő velők szemben semmi rendkívüli rendszabályhoz ne nyúljanak, de egyszersmind elmentek a corinthusiak kíséretében Lacedaemonba is, s itt szükség esetére gyámolítást igyekeztek maguknak biztosítani. Az athénieknél hosszas utánjárás dacára sem voltak képesek semmi legkisebb jó eredményhez jutni, de sőt a hadi flotta már vonulóban volt ő ellenök épúgy, mint Macedonia ellen. Viszont a lacedaemoniak főtisztviselői megígérték nekik, hogy azon esetre, ha az athéniek Potidaeára támadnak, Attika területére betörést fognak intézni. Erre a potidaeabeliek, használva az alkalmas pillanatot, Chalcidice és Bottice lakosaival, a kikkel ily célra már össze voltak szövetkezve, köz egyetértéssel nyíltan elszakadtak az athéniektől**). Perdiccas most arra tanácsolta a Chalcidice lakosait, hogy tengeremléki városaikat hagyják oda s húzódjanak a parttól beljebb Olynthusba, s ekkép ez egyet tegyék hatalmas várossá. Azok részére, a kik lakóhelyeiket így oda hagyják, a saját területéből Mygdoniában, a Bolbe tó környékén egy darabot használatra felajánlott arra az időre, míg a háború tartani fog. E lakosok a Perdiccas tanácsát bevették,

*) A thermai és strimoni öböl közt levő nagy félsziget görög gyarmatokkal való benépesítése az euboeai Chalcisból indult ki. E félsziget dél felé három hatalmas hegyhát által képezett három apróbb félszigetre oszlik. Ezek közül a középsőn, Sithonián fészkeltek meg magukat elsősben a chalcisi gyarmatosok. Innen kiindulva lassanként harminckét várost építettek a félszigeten, melyek mind Chalcist ismerték el anyavárosuknak, s ezért Chalcidice közös név alatt foglaltattak egybe. Bottice a Bottiaci nevű görög népség lakta hely. E népség eredetileg Pella környékén, majd innen kiszorítottván, Chalcidice területének északnyugoti sarkán foglalt helyt.

**) Ez történt a 87-ik Olympias 1-ső évében, K. e. a 432-ik évben, a nyár vége felé.

városait lerombolták, a parttól beljebb költözködtek s hadi készülékekhez fogtak.

Ekkép az athéniek harminc hajóra menő hadi flottája a mint a thrák partoknál megjelent, Potidaeát már nyílt lázadásban találta. Ennélfogva a vezérek, mivel a rendelkezések alatt álló hadi erőt nem tartották elegendőnek arra, hogy Perdiccassal s egyszersmind az elpártolt városokkal is mérkőzésre menjenek, Macedonia ellen fordultak, a mely ellen különben is eredetileg küldve voltak. Itt lábukat szilárdul megvetvén, a hadat megkezdték Fileppel és a Derdas tesvéreivel együtt, a kik hadaikkal a belföldről csaptak Macedoniába.

A corinthusiaknak, a mint Potidaea Athéntől elpártolt, az, hogy a macedon vizeken athéni hajóhad áll, e város sorsa nem csekély aggodalmat okozott. S mivel ennek veszedelmét olybá vették, mintha a tulajdon tűzhelyöket fenyegetné, saját városukban toborzott önkénytesekből s a peloponnesus többi részéből felbérelt zsoldosokból álló sereget küldtek oda, összesen 1600 nehéz fegyveres, és 400 könnyű fegyveres gyalogot tevő számban. E sereg élére az Adimantus fia, Aristeus állt, a kinek a kedvéért is vállalkozott leginkább e vállalatban való részvételre a legtöbb corinthusi önkénytes, mivel a potidaeabeliek sorát mindenkor nagyon a szívéen viselte. Ezek a thrák partvidékre negyvened napra érkeztek azután, hogy Potidaea Athéntől elszakadt.

Megérkezett azonban a tudósítás nyomban az athéniekhez is e városok felől, hogy elpártolásuk már bevégzett dolog. Ennélfogva a mint még ezen felül az is tudtokra esett, hogy oda az Aristeus vezérlete alatt segítő sereg is vonult el, saját embereik közül 2000 főnyi nehéz fegyveres gyalogból álló hadat küldtek ők is egy 40 hajóra menő hadi flottával a tengerre, az elpártolt helyek ellen. A vezér volt a Calliades fia, Callias, ötödmagával. E had elsöben Macedoniába nyomult s itt a korábban elküldött ezer főnyi nehéz fegyveres gyalogból álló seregre talált, a mint ez Pellának általa kevéssel előbb történt bevétel után Pydnát ostromolta. Ez újból érkezett sereg a város alatt szintén megszállt s segített az ostrom tovább folytatásában. Nem sokára azonban, mivel dolguk Potidaeával, a hová Aristeus már megérkezett, égetőleg sürgős kérdést képezett reájok nézve, Perdiccassal kénytelen-kelletlen egyezésre s hadi szövetségre léptek. Ennek folytán Macedoniából kivonultak s Beroeához nyomultak, innen pedig Strepsa ellen*) fordultak, s miután e helynek megrohanás útján való kézre kerítése nekik nem

*) Ez egy város volt Mygdoniában, északra Thermától s a thrák-macedon utak fontos csomópontján feküdt.

sikerült, az előnyomulást megkezdték Potidaea felé a saját, 3000 nehéz fegyveres gyalogból álló seregökkel, ezen kívül nagy számú szövetséges hadakkal s Filep és Pausanias *) vezérlete alatt egy 600 főre menő macedon lovascsapattal. Egyszersmind a 70 hajóra menő hadi flotta a part mentén irányukban húzódott. Kurta marsokban harmadnapra (Tigonusba értek; itt aztán táborba szálltak.

A potidaeabeliek és az Aristeus vezérlete alatt érkezett peloponnesusiak a földszorosnak Olynthushoz legközelebb eső pontján táboroztak **) azon eltökélt szándékkal, hogy az athénieket itt várják be s piacot a városon kívül nyitottak, összes gyalogságuk vezérévé a szövetségesek Aristeust választották, a lovasság élére pedig Perdiccast állították. Ez ugyanis csakhamar ismét hátat fordított az athénieknek, s miután országában uralkodó helyettesül Iolaust nevezte ki, a potidaeabelieknek segítségére ment. Az Aristeus terve az volt, hogy ő a vezetése alatt levő haddal a földszoroson elfoglalt állásban marad s innen tartja szemmel az athénieknek netalán támadásra célzó mozdulatait, a Chalcidice hadai s a földszoroson kívül levő szövetségesek pedig a Perdiccas 200 főre menő lovascsapatával Olynthusnál maradjanak, s ha az athéniek ő ellenök a földszoroshoz nyomulnak, teremjenek azok hátában, hogy így az ellenséget közre kaphassák. Ellenben Callias, az athéni vezér és az ő vezértársai a macedon lovasságot csekély számú szövetséges haddal Olynthus felé elküldték, hogy az ott álló ellenséges csapatokat a többiek támogatására előtörni ne engedjék, ők maguk pedig táborukból felkerekedtek s Potidaea felé előre nyomultak. Midőn a földszoros elé jutottak, megpillantották az ellenfélt, a mint csatára rendezkedett. Ekkor ők is hasonlóképen cselekedtek, s erre kevés várta a két fél összecsapott. Az a szárny, a melyen Aristeus s az ő környezetében a pelloponnesusi s többi katonaság színe-java állt, megszalasztotta a vele szembe kelő ellenséget s messze elüldözte; azonban a csatavonal többi pontján a potidaeabeliek és peloponnesusiak az athéniek ellenében elvesztették az ütközetet s Potidaea bástyái mögé menekültek.

Aristeus, a mint az üldözésből való visszatértében látta, hogy seregének többi része a csatát elvesztette, egy ideig nem tudta magát

*) Ezen Pausanias — a mint a scholiasta mondja — „némelyek szerint Derdasnak fia, mások szerint pedig testvére.“

**) tehát az egymáztól $1\frac{1}{2}$ geog. mérföldnyire eső Potidaea és Olynthus között inkább ez utóbbihoz közelebb, mint amahhoz. Piacot azért nyitottak, hogy a katonák élelmöket bevásárolhassák, a városon kívül pedig a végtől, hogy a katonák bevásárlás végett a tábortól messze elszéledni kénytelenek ne legyenek.

eltökélni, hogy vajjon mely irányban, Olynthus felé-e, vagy Potidaeába vágja magát keresztül az ellenség. Végre abban állapotodott meg, hogy embereit a lehető legkisebb térre vonja össze s rohamlépésben erőszakolja a Potidaeába való bejutást. S legott nyomuláshoz is fogott a hullámtörő kikötői töltés mentén a tengerben; ellenséges lövegek záporában s nagy küzködéssel haladt tova, a midőn embereiből néhányan hulltak is el, a nagyobb részt azonban mégis szerencsésen bevitte.

A mi azon csapatokat illeti, a melyeknek Olynthus felől kellett volna a potidaeaiak támogatására előtörni (Olynthus Potidaeától körülbelől 60 stádiumnyira *) van s a közből eső terség tisztán belátható), ezek, a mint a csata megkezdődött s a csatajeleket felvonták, egy kissé előre nyomultak, hogy segítséget nyujtsanak; de ugyanekkor a macedon lovasság is eléjük sorakozott, hogy ebben őket meggátolja. A mint már a győzelem hamarosan az athéniekhez szegődött s a kitűzött csatajeleket levonták, amazok visszavonultak a falak közé, a macedonok pedig az athéniekhez. Lovasság tehát egyik félnél sem volt csatában. Ütközet után az athéniek diadaljelet emeltek s a potidaeaiaknak elesett embereik felszedésére fegyverszünetet engedélyeztek **). A potidaeaiak s szövetségeseik közül valamivel kevesebb esett el 300-nál, maguk az athéniek közül pedig 150, s vezérük Callias.

Az athéniek a városnak a szoros felől való elzárására haladéktalanul ostromsáncot hánytak s ezt őrcsapatokkal megrakták; a Pallene felé néző oldal azonban ostromzár alá nem került azért, mert nem tartották magukat elég erőseknek arra, hogy a földszoroson is őrt álljanak, Pallenére is csapatokat helyezzenek át ostromsánc emelése végett. Attól tartottak, hogy azon esetben, ha ők hadi erejüket megosztják, a potidaeabeliek s szövetségeseik rajtok ütnek. A mint már az athéniek odahaza megtudták azt, hogy a Pallene felé néző oldal nincs ostromzár alatt, valamivel később saját maguk közül ezerhatszáz főre menő nehéz fegyveres gyalogot küldtek oda el, s velök az Asopius fiát, Phormiót

*) A stádium görög távolság-mérték; körülbelől megfelel neki a köznépünknek némely vidéken használt távolság-mérték, a „futamat.“ Egy stadium 125 passus (kettős v. páros lépés), vagyis 184 meter és 97 centimeter. Egy geogr. mérföldben 40 stadium van.

**) Csata után a görögök halottaik felszedéséhez s eltakarításához fogtak. A vesztes fél azonban, hogy ezt tehesse, követ-pálcás küldött által a győztes féltől fegyverszünetet kért. A győztes fél ezt rendesen készségesen megadta, s nagyon rendkívüli körülménynek kellett fenn forogni, hogy ezt megtagadja. Ha a vesztes fél abban a helyzetben volt, hogy halottait maga nem szedhette fel, az esetben a győztesek adták át neki a fegyverszünet kérelmezése s engedélyezése után. A vesztes fél azzal, hogy fegyverszünetet kért, elismerte a győztes előtt, hogy még van verve; de erre, hogy halottait felszedhesse, vagy hogy ezeket kezeihez kaphassa, egyenesen szüksége is volt, mert a győztes fél volt ura a csatátérnek.

vezérül *). Ez a Pallenére való megérkezése után Aphytisből **) indulva lassan előre nyomult Potidaea felé, mi közben a területet pusztította. Mivel onnan semmi ellenség eléje nem vonult ki, hogy megküzdjön, a védő műveket ostromsáncsal elzárta Pallene felől is. S ekkép már Potidaea a szárazon mindkét oldalról kemény ostromzár alatt volt s a tengert is, szintén mindkét oldalon, a hadi flotta szigorú őrizet alatt tartotta.

Aristeus a város teljes ostromzár alá vétetése után már semmi legkisebb reményt nem látott a menekülésre, hacsak a Peloponnesus felől, vagy más valami váratlan úton-módon segedelem nem érkezik. Ennélfogva azt javasolta, hogy ötszáz kivételével a többi kedvező széllel próbálja meg a hajón való kimenekülést, hogy az élelem annál tovább eltartson, egyszersmind késznek nyilatkozott arra, hogy ő a visszamaradottak közt legyen. Ezen ajánlatát nem fogadták el. Ő tehát azon kész szándékkal, hogy oly intézkedéseket vesz foganatba, a melyek ily helyzetben szükségesek, s lépéseket tesz az iránt, hogy künn a dolgok a lehető legkedvezőbben alakuljanak, egy alkalommal az athéni őrhajók figyelmét kikerülve kimenekült a tengerre. Ez után a chalcidicebeliekhez vette magát s ezekkel együtt nyugtalanította az athénieket. Ekkor a többek közt Sermylia ***) környékén lest vetván, ennek lakói közül sokat leöldösött. Egyszersmind a Peloponnesusban minden rugót mozgásba hozott, a melynek segítségével valami segedelemhez jutni kilátás lehetett. Potidaea ostromzár alá vétele után Phormio ezerhatszáz főre menő hadával Chalcidice és Bottice területét pusztította, s egynehány városkát ostrommal be is vett †).

Az athéniek és a peloponnesusiak részéről egymás ellen a felmerült panaszokhoz tehát még a következők járultak: A corinthusiak részéről, hogy az athéniek Potidaeát, a mely az ő gyarmatvárosuk, s a melyben ő nekik s a peloponnesusiaknak embereik voltak, ostromzár alá vették; viszont az athéniek részéről a peloponnesusiakra, hogy az ő szövetséges és adóköteles városukat az elpártolásra rávették s oda vonúlva, ő velök a potidaeaiak oldalán egész nyíltan csatát vívtak. Az általános háború mindamellett nem tört ki, hanem úgy tettették, mintha még mindig béke volna, mivel ezeket a corinthusiak a saját szakállukra vitték véghez.

*) az elesett Callias helyére.

**) Ez egy város Pallene félsziget toronaei öböl felé eső részén.

***) egy város Sithonia félszigetén.

†) Az ostrom további folyamatát s a K. e. 430-ik és 429-ik év közötti télre eső végkimenetelét l. alább a II-ik könyvben.

IV.

A tárgyalások a lacedaemoni népgyülésben ; a szavazás eredménye.

(67—87. fejezet.)

A corinthusiak azonban most, hogy Potidaea ostrom alatt állt, részint azért, mert nekik emberek voltak benne, részint mivel őket a város sorsa aggasztotta, nem tudtak nyugton maradni. Nyomban tehát felkérték a szövetségeseiket, hogy jöjjenek Lacedaemonba, s a mint oda járultak, vádat emeltek az athéniek ellen, mintha ezek a békeszerződést már megszegették volna s sérelmekkel halmozták el a Peloponnesust. Ugyancsak az aeginabeliek is, nem ugyan nyilvánosan küldött követség útján, mivel az athéniectől féltek, hanem kéz alatt, azokkal együtt szintén igen izgattak a háború mellett, azt panaszolván, hogy ők a békeszerződésben kikötött függetlenségöket nem nyerték meg*). A lacedaemoniak tehát azon szövetségeseiket, s általában mindazokat, a kiknek az Athénierek még valami bántalom miatt szintén panaszaiak voltak, felhívták, hogy menjenek el hozzájuk ; majd a rendes népgyűlést összehívták, s felszólították őket, hogy ez előtt ügyöket adják elő. Ekkor a többek közt, a mint sorban előlépve a panaszosok sérelmeiket előadták, a megaraiak egyéb, nem csekély számú panaszai közt, kiváltképen azt hangoztatták, hogy ők az athéniek hatósága alá eső kikötőkből s az attikai piacról ki vannak zárva a békeszerződés kikötése ellenére. A corinthusiak hagyták, hogy előbb a többiek izgassák fel a lacedaemoniakat, s utoljára azok nyilatkozatait a következő beszéddel tódták meg:

„Lacedaemoniak ! Becsületességeitek, melylyel úgy nyilvános, mint magán életetekben egymással szemben eljártok, okozza azt, hogy nem egykönnyen tudtok hitelt adni a mi szavainknak, ha másokra valami kellemetlen megjegyzésünk van. Ennek a következése aztán az, hogy higgadt egykedvűségetek mellett a külügyekben nem csekély tapasztalatlanságot tanusítottok. Mert midőn mi gyakran előre megjelöltük azon sérelmeket, a melyek bennünket az athéniek részéről fenyegettek, ti mindannyiszor nem azoknak igyekeztetek alaposan végére járni, a

*) Az aeginaiak a 83-ik Olympias 3-ik évében, vagyis a K. e. 445-ik évben létrejött békeszerződésre hivatkoznak, arra, a mely 30 évre szándékozott a békét biztosítani. A néhány sorral alább említett panasz a megarabeliek részéről az u. n. megarai néphatározatra vonatkozik, melyet az athéniek a K. e. 432-ik év nyarán, valószínűleg nyomban a sybotai ütközet után, egyenesen a Pericles személyes felszólására alkottak. A megarabeliek ezzel szemben a fentebb említett szerződés egyik homályos kitételére támaszkodtak.

melyek felől meggyőzni igyekeztünk, hanem azokat vettétek gyanúba, a kik szót emeltek, mintha a saját magán érdekek hajtáná a szólásra. Így történhetett meg az, hogy nem a sérelmek szenvedése előtt, hanem miután már a bajban benne vagyunk, hívtátok meg ide ezen szövetségeseiteket, a kik közt minket illet meg leginkább az, hogy szót emeljünk annál fogva, hogy nekünk vannak a legnagyobb panaszaink is egyfelől az athéniek döllyfös sértegetései miatt, másfelől azért, mert ti mi velünk nem gondoltok. Ha azok valami titkos úton-módon okoztak volna sérelmeket Görögországnak, akkor azt lehetne hinnünk, hogy ti erről mit sem tudtok s ezért nektek további felvilágosításra van szükségetek. De mi szükség van most hosszadalmas beszédekre, a midőn látjátok, hogy ezek közül az athéniek az egy részt rabigába hajtották, a más rész ellen, s épenséggel a mi szövetségeseink ellen, fenekednek, s hogy jó ideje már, hogy azok előkészületeket tesznek azon esetre, ha majd háborút kell viselniök? Mert ha nem ezt tennék, nem ragadták volna el tőlünk erőnek erejével Coreyrát s nem tartanák Potidaeát ostrom alatt, melyek közül ez utóbbi a legkedvezőbb helyen fekszik arra, hogy a thrák partvidékhez való viszonyukat a maguk javára kiaknázzák, az előbbi pedig igen hatalmas hadi flottát szolgáltatott volna a peloponnesusiaknak.

„Ezekért méltán titeket illethet a szemrehányás. Ti szabadítottátok fel azokat elsősben arra, hogy városukat a persa háborúk után megerősítsék, s azután, hogy a hosszú falakat emeljék. Ti vagytok azok, kik eddig folyvást elvonjátok a függetlenség élvezését nemcsak azoktól, kik az athéniek járma alá hajtották fejüket, hanem már a tulajdon saját szövetségeseiktől is; mert nem az, a ki járom alá hajt, hanem a ki ezt elnézi, bár elég erővel rendelkezik arra, hogy meggátolja, tekinthető igazabban e tett elkövetőjének, kivált ha ez, az érdemet megillető tisztelet élvezése mellett Görögország szabadítója szerepében tetszeleg. Mennyi fáradságunkba került, hogy most már együtt vagyunk, de még most sem úgy teszünk, mintha a helyzet már tisztában állana előttünk, mert különben nem azt kellene többé szemügyre vennünk, hogy vajjon sérelmeket szenvedtünk-e, hanem hogyan védekezzünk, annyiival is inkább, mivel az athéniek cselekvőleg, már teljesen kész tervekkel, olyanokkal szemben, a kik még nem tudjuk, mi tevők legyünk, s minden tétova nélkül jönnek reánk. S tudjuk, hogy ezek minő úton, s hogy lépésről lépésre foglalnak tért a mások rovására és míg az a hit él bennök, hogy ők ezt tudtotokon kívül művelik, mivel ti észszel felérni nem bírjátok, kevesebb nálok a mersz, de ha megtudják, hogy ti tudva vagytok elnézők, keményen nekünk fognak esni. Valóban, lacedaemoniak, egyedül ti vagytok azok a görögök között, a kik a béke

nyugalmát nem fegyveres erővel, hanem a teendők tunya elodázásával őrzitek s egyedül ti vállalkoztok ellenségeiteknek nem gyarapodni induló, hanem megkétszereződő ereje megtörésére. Igaz, hogy azt hozták felőletek forgalomba, hogy ti csekély mozgékonyaságotok mellett annál erősebb istápot képeztek; azonban ebben a hír túljárt a valónál. Mert tudjuk mi azt, hogy a persa a föld legtávolabb eső határaitól a Peloponnesusra tört, még mielőtt ti intézkedést tettetek volna az iránt, hogy hadaitok ellene a kellő nyomatékkel fellépjenek, s most szintén époly keveset törődtek az athéniakkal, a kik nem messze, mint amaz, hanem közeletekben van, s a helyett, hogy ti támadnátok, készebbek vagytok azok támadása ellen védekezni s magatokat a hadi szerencse forrásának már sokkal nagyobb erőre kapott ellenséggel szemben tenni ki, ámbár nem kerülte ki figyelmeteket, hogy a barbár saját maga ellen elkövetett vétségei miatt szenvedett nagyobb részt vereségeket s maguk az athéniak ellenében is eddig már több ízben inkább azok baklövéseinek, mint a ti segítségeknek köszönhattuk menekülésünket. Mert a ti bennetek vetett remények már nem egyet, a ki a ti segédemekhez való bizalmában teljes hadi készség nélkül volt, romlására szolgáltak*). Azt azonban közületek senki ne gondolja, hogy iránzatok táplált ellenséges érzület mondatja ezt velünk. Sőt inkább ez jogos szemrehányás. Mert szemrehányással illetni egyben-másban megtévedő barátainkat, váddal terhelni pedig igazságtalankodó ellenségeinket szoktuk.

„S aztán, hitünk szerint, mi, ha valaki más, vehetünk szabadságot magunknak arra, hogy másnak hibát lobbantsunk a szemére, főleg akkor, midőn ily nagy fontosságú érdekek forognak kérdésben, s midőn nektek ezekről, a mint minden jel mutatja, semmi fogalmatok nincs, sem soha nem fontoltátok meg azt, hogy az athéniakban milyen, töletek mennyire különböző s veletek mily egészen ellentétes jellemű emberekkel fog meggyűlni a bajotok. Azok ugyanis újítások emberei, tervet alkotásában, s a mit kigondoltak, annak megvalósításában gyorsak; titeket ellenben teljesen kielégít az, ha a meglevőt állandóan megtarthatjátok; semmi eredeti gondolat nem bánt, s a mi a tettekhez való készséget illeti, nem fárasztjátok olykor magatokat azzal sem, a mit megtenni elkerülhetetlenül szükséges volna. Azok erejüket meghaladó merész vállalkozásokra készek, a kivitelben erőfeszítésök túl megy eredeti elhatározásukon s még a szerencsétlen körülmények között is jó reménységgel vannak; a ti szokásotok ellenben erőtlőknél csekélyebb vállalatokba fogni. határozataitokkal szemben, ha még oly biztos kilátással kecsegtet

*) Itt céloz a beszélő a thasosiakra és euboeabeliekre. Ezek ügyét az író alább tárgyalni fogja.

is, kishitüsködni, s ha bajok környékeznek meg, azt gondolni, hogy nincs arra mód, hogy azokból valaha többé kivergődhessetek. Amazok serények, ha tenni kell, míg ti tétovázók vagytok; amazok sehol sincsenek örömesebb, mint idegen földön, míg ti valóságos tormába esett férgek vagytok. Azok ugyanis azt hiszik, hogy a hazájoktól való távollét által az otthonit gyarapítják, ti ellenben azt tartjátok, hogy kifelé irányuló vállalkozásokatok által az is csonkulást szenved, a mi már megvan. Azok, ha győznek, diadalukat a lehető legjobban kiaknázzák, ha pedig csatát vesztenek, oly kevéssé engedik magukat visszaszoríttatni, a mint csak lehetséges. Továbbá testöket hazájok érdekében úgy dobják áldozatul, mintha az a legidegenebb valami volna, ellenben szellemöket, mint legsajátosabb kincsöket használják, ha azért valamit tenni kell. S ha azt, a mit kigondoltak, ki nem vihetik, ezt olybá veszik, mintha a tulajdonukat képező tárgyaktól volnának megfosztva, ha pedig vállalatukban valamit elérniök sikerült, úgy tetszik nekik, mintha ez csekélység volna ahhoz képest, a mit nekik a jövőben még elérni kilátásuk van. Ha aztán egyik-másik kísérletök alkalmával valami nem jól üt ki nekik, azzal köszörülük ki a csorbát, hogy új reményt kezdenek táplálni az elvesztett helyett; mert azok az egyedüliek, a kiknél reménye és bírása annak, a mire tervet szöttek, egy, mivel gyorsan megvalósításához fognak annak, a mit kigondoltak. Így működnek azok fáradalmak és veszedelmek között az egész életen át, s mennél kevesebb örömet éreznek a felett, a mit már megszereztek, mivel mindig azon vannak, hogy gyarapodjanak s semmi ünnepet nem ismernek a kötelesség teljesítésén kívül, a munkátlan henyélést pedig nagyobb bajnak tartják a fáradalmas foglalkozásnál. Ha tehát valaki rövideden azt mondaná róluk, hogy arra vannak teremtvé, hogy se maguk nyugtot ne ismerjenek, se mászt nyugodni ne engedjenek, talpraesetten fejezné ki magát.

„Ily jellemű az a nép, lacedaemoniak, a mely ti veletek szemben áll, s ti mégis késedelmeskedők vagytok s nem tudtok arra a gondolatra térni, hogy az emberek között azok élveznek mennél tartósabb nyugalmat, a kik intézkedéseikben az igazságosság korlátai között járnak, s egyszersmind tisztán kimutatják azon érületöket is, hogy ha igazságtalanságot tapasztalnak, ezt elszívelni nem fogják; hanem az igazságosság útján való járást tűzitek magatok elé tisztán azon érdekből, hogy valamint ti másnak bántalmára nem vagytok, úgy nektek sem kell majd ennél fogva magatokat védelmezve hátrányt szenvedni. Ezt aligha kapnátok meg, még ha egy oly állam volna is a szomszédotok, mint a tietek, míg most, a mint az imént kimutattuk, a ti dolgaitok amazokéival összehasonlítva századokra szóló elmaradásra vallanak; pedig

az állami szervezetek között, valamint a technikai feltalálás tárgyai között, szükségkép mindig az újabb keletűek uralkodnak. S míg az oly államnál, a mely állandó nyugalomra tarthat számot, a változatlan intézmények a legjobbak, azoknak, a kiket helyzetök sok vállalatba való bonyolódásra kényszerít, sok utólagos javításra van szükségök. E miatt az athéniek intézményei a sokoldalú tapasztalat folytán sokkal több újitáson mentek keresztül, mint a tietek.

„Szakitsatok tehát ezennel nehézkes lassuságokkal, s nyujtsatok úgy a többieknek, mint a potidaeabelieknek, a mint meg is ígértétek, gyámolítást az által, hogy a lehető leggyorsabban Attikába betörést intéztek, hogy a veletek baráti s rokoni viszonyban álló embereket ki ne szolgáltatassatok halálos ellenségeiknek, s bennünket többieket bizalmunk elvesztése folytán valamely más szövetség kötelékébe ne üzzetek. Mi ezzel nem követnénk el semmi igazságtalanságot sem azon istenek ellen, a kik esküvésünknek tanúi voltak, sem a belátással bíró emberek előtt, mert nem azok bontják meg a szövetségi viszonyt, a kik elhagyatottságukban másokhoz fordulnak, hanem a kik segítséget nem nyujtanak azoknak, a kiknek szövetségeseiül felesküdték. Mi, ha hajlandók vagytok irántunk buzgó készséget tanusítani, maradunk, mert sem istenes dolgot nem cselekednénk, ha ez esetben másokhoz csapnánk át, sem nem találnánk más olyanokra, a kikkel érzelmeink jobban egyeznének. Ezekhez képest végezzetek jól, s legyetek rajta, hogy a peloponnesusi szövetség a ti vezetésetek alatt összebb ne sorvadjon, mint a minőnek azt őseitek reátok hagyták.“

A corinthusiak ekképen szóltak. Egyéb természetű ügyek felől történetesen Lacedaemonba már ezt megelőzőleg Athénből követek érkeztek. A mint ezek e beszédekről hallottak, azt látták tanácsosnak, hogy a lacedaemoniak előtt ők is fellépjenek, nem azért, hogy azon vádak ellenében, a melyeket az államok felhoztak, előttök csak egy szóval is védekezzenek, hanem hogy tekintettel a főtárgyra, figyelmeztessék azokat, hogy elhamarkodva ne határozzanak, hanem érett megfontolás tárgyává tegyék a dolgot. Együttal szándékoztak fogalmat adni az ő hazájok hatalmának nagyságáról s az idősebbek emlékezetében felfrissíteni bizonyos dolgokat, a melyekről tudomással kellett birniok, az ifjabbaknak pedig elbeszélni, a mi még előttök ismeretlen volt. Arra számítottak, hogy azok ily előterjesztés hatása alatt a békében maradáshoz fognak fordulni a háború helyett. Tehát a lacedaemoni főtisztviselőségéhez mentek s azon óhajításuknak adtak előttök kifejezést, hogy szeretnének a lacedaemoniak gyülekezetében szólni, ha ezt valami nem

gátolná. Azok felszólították őket, hogy lépjenek elő. Erre az athéniek fellépván, a következő beszédet tartották :

„A mi követségünk nem a ti szövetségeseiteknek való megfelelés céljából létesült, hanem tisztán azon tárgyak végett, a melyek felől államunk ide küldött. Mivel azonban értesültünk arról, hogy ellenünk nem kevésbé terhelő vádak vannak emelve, felléptünk itt nem azért, hogy amaz államok vádjaira megfeleljünk, — mert sem mi, sem ezek nem úgy emelünk szót előttek, mint ha ti bíránk volnátok, — hanem csupán hogy óvjunk attól, hogy oly nagy fontosságú ügyekben ne adjatok szövetségeseiteknek könnyedén hitelt s helytelenül ne határozzatok. Egyszersmind szándékozunk az egész tárgyat illetőleg, a menüyiben az reánk tartozik, kimutatni előttek azt, hogy nem joggalánul birjuk azt, a mit megszereztünk s hogy a mi államunk tekintetét érdemel. A már nagyon régen elpendült dolgokat mire való volna felhoznunk, a melyek előadásánál inkább mások szóbeli közléseire, mint hallgatóink szemtanuskodásaira hivatkozhatunk? Azonban a persa háborúkról s egyéb ide vágó, ti előttek szintén ismeretes dolgokból kénytelenek vagyunk egyet-mást felemlíteni, ha még oly terhelő lesz is reátok nézve, hogy már annyiszor felhánytorgatjuk. Midőn mi a hadi küzdelmek közepette voltunk, egy üdvös cél érdekében *) vetettük magunkat kockára. Ha már ti ennek sikeréből a részleteket *tettleg* kivettétek, ne kívánjatok teljesen megfosztani attól, hogy ha ez némi haszonnal kecsegtet, felőle legalább *szót* tehessünk. Ezeket azonban nem megkérlelés céljából akarjuk elmondani, hanem a végből, hogy tisztán érthető bizonyosságot szolgáltatassunk arról, hogy minő állam ellenében vetitek fel a háború kockáját, ha nem meggondoltan találtok határozni.

De hogy már tárgyunkra térjünk, annak felemlítésével kezdjük, hogy mi küzdöttünk meg a barbárral Marathonnál egymagunkban, mint a görögök előharcosai. Majd a mint másodszor is ránk jött s nem voltunk elég erősek vele a szárazon megmérkőzni, minden fegyverfogható népünkkel hajókra szálltunk s Salamisnál a többiek társaságában tengeri csatát vívtunk, a mi meggátolta az ellenséget abban, hogy az egyes városokra rátörjön s ekkép a Peloponnesust pusztítsa, míg ennek lakosai nem lettek volna képesek oly sok hajó ellen egymásnak segédelmet nyújtani. A persa maga nyújtott erre legerősebb bizonyosságot. Ugyanis a mint a tengeren vereséget szenvedett, abban a meggyőződésben, hogy az ő ereje a mienknek nem megfelelő többé, hadainak nagyobb részével gyorsan visszahúzódott.

*) s ez : Görögország szabadsága.

„E fontos változás bekövetkezésekor, s midőn világosan kitűnt, hogy a görögök politikai létezése a hajóhadtól függ, mi e hármat szolgáltatott, melyek a siker kivívásánál döntőleg szerepeltek: a legnagyobb számú hajóhadat, a legeszesebb vezért és a leglankadatlanabb buzgóságot. A hajóhadba, a mely 400 hajóra ment, ezek számához valamivel kevesebbet, mint kétharmadot *), vezérül pedig egy Themistocleust adtunk, a ki főfő okozója volt annak, hogy a hajóhad a tengerszorosban ütközzék meg; mindennél bizonyosabb pedig az, hogy épen ez mentette meg a görögök ügyét. S e miatt ti is a legnagyobb kitüntetéssel fogadtátok őt mindazon idegenek között, kik titeket meglátogattak. Buzgóságot azonban mindennél többet érő határozottsággal tanusítottunk. Ugyanis mi, miután a szárazon nekünk segítségünkre senki nem jött s már a többi görögök egészen a mi határunkig rabigában görnyedtek, eltökéltünk magunkat, hogy odahagyjuk városunkat, megsemmisítjük javainkat, s nem arra gondoltunk, hogy a még meglevő szövetségesek ügyét cserben hagyjuk, sem nem arra, hogy szétszóródjunk s ekkép nekik többé hasznukra ne lehessünk, hanem hogy hajókra kelve, a veszedelmekkel szembe szállunk s félretesszük a haragot, hogy nekünk korábban segedelmünkre nem jöttek. Ezért, dicsekvés nélkül szólva, mi nektek nem csekélyebb hasznatokra voltunk, mint a mennyit nekünk nálatok találni alkalmunk volt. Mert ti, midőn segedelemre előállottatok, oly városokból jöttek, a melyek még mindig fennállottak, s a végből jöttek, hogy azokat azután is lakhassátok, egyszersmind akkor, midőn már magatokat féltettétek s nem annyira minket. Erre mutat legalább az, hogy míg mi nálunk lett volna még mit megmenteni, nem mutatkoztatok segedelmünkre. Mi ellenben oly város felől indultunk, a mely már végkép oda lett, kockára vetettük magunkat azon gondolattal, hogy hazánk visszanyerése iránt vajmi vékony reményt táplálhatunk, s ekkor a többiekkel vállvetve, erőnk, tehetségünk mértékéhez képest titeket is, magunkat is megmentettünk. Ha mi korábban, féltvén, mint a többiek, területünket, a persához álltunk volna, vagy később, midőn városunkat tönkre tették, nem birtunk volna arra a bátor elhatározásra jutni, hogy hajókra kelünk, akkor elegendő hajók hiányában szó sem lehetett volna nálatok arról, hogy tengeri csatát vívjatok, hanem az ellenség akadálytalanul haladt volna vállalatában ohajtása szerint.

*) Herodot előadása szerint (8. k. 43—48. f.) a görögök részéről Salamisnál 378., vagy az ütközetet megelőzőleg hozzájuk átmenekült két hajót is ide számítva, összesen 380 háromezerevezős küzdött, s e számhoz az athéniek 180 hajóval járultak. E helyen tehát az athéni követek az összes hajók számára nézve kerekszámot használtak, a saját hajóik számát illetőleg pedig szónoki nagyítással éltek.

„Nemde, lacedaemoniak, az ekkor tanusított buzgalmunkért s éleslátásunkért méltán megvárhatnók, hogy azon uralkodói állás miatt, melyet elfoglaltunk, a görögök előtt oly irigykedés tárgyaivá ne legyünk? Mert mi nem is erőszakos úton-módon jutottunk ahhoz, hanem mivel ti nem voltatok hajlandók a barbár ellen még hátra levő vállalatokban a végsőig kitartani, a szövetségesek hozzánk fordultak s maguk kértek fel, hogy lépjünk a szövetség élére. Azonban a viszonyok akkép alakultak, hogy mindjárt eleinte kénytelenek voltunk arra az útra térni, hogy hatalmunkat egészen idáig fejlesszük, először félelemből, aztán tisztelet, majd haszon élvezése végett is, s nem látszott többé reánk nézve bátorságosnak megkockáztatni azt, hogy a hatalmat kezünkől kiereszszük, mivel már a szövetségesek nagy része meggyűlölt bennünket, némelyek már megpróbálták az elszakadást s a szövetségbe visszaállásra rákényszerítették, ti pedig oly barátságos lábon velünk többé nem álltatok, mint korábban, hanem gyanús szemmel néztetek ránk s velünk meghasonlásban éltetek; mert ez esetben szövetségeseink a ti oldalatokhoz álltak volna. Azért pedig senkit sem lehet gáncsolni, hogy, midőn a legnagyobb veszedelmek környékezik, a saját érdekeit a lehető leghelyesebb úton-módon igyekszik biztosítani.

„Épen ti is, lacedaemoniak, azon peloponnesusi államokban, a melyek felett a vezéri szerepet viszitek, az ügyeket szintén oly állapotban szoktatok tartani, a mely a ti állami érdekeiteknek a legmegfelelőbb. És ha ti akkor, mindvégig kitartva a vezéri szerep kezelésében, ép oly gyűlöletesekké lettetek volna, mint mi, teljes hitünk s meggyőződésünk az, hogy szövetségeseiteknek nem lettetek volna kevésbbé terhére, s szintén abban a kényszerhelyzetben láttatok volna magatokat, hogy vagy erőhatalommal tartsátok kezeitek között az uralmat, vagy állami életeteket tegyétek kockára. Így mi sem követtünk el semmi különöst, sem pedig az emberi eljárásmodtól elütő dolgot nem műveltünk, ha a felajánlott uralmat elfogadtuk s ezt többé kezünkől kibocsátani hajlandók nem voltunk, s e mindennél hatalmasabb rúgók: a félelem, a tisztelet és a haszon bennünket annak megvédelmzésére hajtottak. Továbbá nem is mi hoztunk ily eljárásmodot először divatba, hanem a mindenség örök törvénye az, hogy az erősebb uralkodjék a gyengébb felett. Egyszersmind mi abban a hitben voltunk, hogy mi érdemesek vagyunk arra, s ti is méltóknak tartottatok rá, míg végre most, érdekeitek sugallatára hallgatva, az igazságról beszéltek, bár még nem láttunk senkit, a ki akkor, midőn erőhatalommal valamit nyernie kilátása nyílik, azt nézte volna inkább, hogy mi az igazság, s ez által magát a túlkapásoktól visszatartóztatni engedte volna.

„Továbbá méltán számot tarthatnak a magasztalásra azok, a kik miután emberi természetökkel együtt járó uralomvágyukat kielégítették, igazságosabban járnak el, mint a hogyan a kezeik közt levő hatalom még megtűrné. Ha mások lépnének az uralomban helyünkre, úgy hiszszük, hogy legalább igen-igen tisztán kitűnnék, ha vajjon van-e mérséklet nálunk a hatalom kezelésében? Nekünk azonban kiméletes bánásmódunk folytán érdemünk ellenére inkább becsméreltetés, mint magasztaltatás lett osztályreszünk.

„Ugyanis, ámbár az egyezés szerint való törvénykezés folytán melyet szövetségeseink számára alkalmazásba vettünk, mi rövidséget szenvedünk*), s bár a mi saját törvényszékeinken részökre ítéllettel egyenlő törvények alapján történik: mi mégis pörkajdászók hírében állunk. S nem veszi senki szemügyre, miért történik az, hogy más egyéb helyen olyanoknak, a kik szintén uralkodói állásban vannak s nálunknál kevesebb mérséklettel járnak el alattvalóikkal szemben, mért nem lobbantják ugyanezt szemökre? A felelet pedig egyszerű: Azért, mert azoknak, a kiknek hatalmukban áll kurtán parancsolgatni, kisebb gondjuk is nagyobb annál, hogy még törvényszék előtt húzalkodjanak. Azok a mi embereink azonban annyira megszokták már velünk a teljes jogi egyenlőség alapján való érüklözést, hogy ha várakozásuk ellenére valami olyan jön létre, a minek szoros igazság szerint létre jönni nem kellene, akár egy határozat, akár egy oly rendelet folytán, a melyet a főhatalom érdekei parancsolnak, s ennek folytán némi csekély rövidséget szenvednek, nemhogy lekötelezetteknek tartanak magukat azért, hogy még többet nem vontak el tőlük, hanem jobban elégedetlenkednek, mintha mi mindjárt eleve a törvényt félretevén, hatalmunkat velök szemben egész nyíltsággal kiaknáztuk volna. Ekkor persze maguktól jutottak volna el azon igazsághoz, hogy a gyengébbnek a hatalmasabbal szemben engedni kell. Úgy látszik, hogy jogaik csorbitását az emberek nehezebb szívvel viselik, mint az egyenes erőszakoskodást, mert amazt egy velök egyenlő lábon álló ember túlkapásának, ezt pedig egy felsőbb hatalom kényszerítésének tartják. Legalább a persától keservebben szenvedtek s annak uralmát mégis béketűrőssel szívelték, ellenben a mienket súlyosnak tartják. S ez nagyon természetes, mert a jelen állapot mindig súlyos azoknak, a kik alattvalói helyzetben vannak. Ti is épen úgy, ha minket az uralomról letaszítanak, s ti vinnétek uralkodói szerepet, mihamar elveszítenétek azt a népszerűséget,

*) mivel ekkép a hatalmi állásunkból húzható haszontól elesünk.

Ily törvénykezési eljárás mód kereskedelmi ügyekben felmerült vitás kérdés elintézése végett volt szövetséges államok közt megállapítva s alkalmazásba véve.

a melyhez a mi tőlünk való félelem folytán jutottatok, kivált ha még most is olyan érzülettel vagytok, mint a minőt a persa háborúk korában a fővezéri szerep rövid ideig tartó viselése alatt tanusítottatok. Mert a ti nálatok uralkodó szokások nem olyanok, hogy a többiekéhez simúltni tudnának, s még ezen felül ha töletek egyik-másik idegen földre ki talál menni, úgy ezen, mint a többi görögöknél uralkodó szokásokon túl teszi magát*).

„Tehát figyelmeztetünk benneteket, hogy elhamarkodott határozatot ki ne mondjatok, hanem fontoljátok meg, hogy nem csekély fontossággal bírnak azok, a melyek belőle származnak. Vigyázatok, hogy a mások tanácsaíra s panaszaíra a saját vállaitokat meg ne terheljétek. Vegyétek fontolóra, hogy mennyire kiszámíthatatlan a háború kimenetele, még mielőtt abba belebocsátkoznátok. Ebben, a mint továbbtovább foly, legtöbbnyire a sors hirteleni változásai szoktak bekövetkezni, a melyektől mindketten egyenlő távolságban állunk, s hogy melyikünk részére dől a kocka, azt a jövő kétes homálya fedi. Közönséges szokás, hogy az ember a háborúra való vállalkozásnál tettelegességeken kezd, a melyekbe csak utóbb kellene bekapni, s ha aztán nem jól foly a dolog, akkor bocsátkozik értekezésekbe. Mivel mi semmi efféle hibában nem vagyunk, sem titeket még benne leledzeni nem látunk, javasoljuk, hogy míg a józan határozat még mindkettőnknek szabad választása alatt áll, a békeszerződést megsemmisíteni nem kell, sem az esküvést megszegni, hanem a vitás kérdéseket a törvényes úton intézzük el a békeszerződés pontjai értelmében. Ellenkező esetben, mi az esküvédő istenekre hivatkozunk s veletek, háború okozóival szemben, igyekezni fogunk magunkat oly úton-módon védelmezni, a minőre ti nekünk példát adtok.“

Az athéniek ekkép szóltak. A lacedaemoniak, miután szövetségeseiknek az athéniekre elmondott panaszait meghallgatták, valamint az athéniek beszédét is, mindnyájokat eltávolították a népgyűlésből s magukban kezdtek tanácskozni a tárgy felett. A többség véleménye egyhangulag oda irányult, hogy az athéniek már igazságtalan úton járnak s ellenők a hadat mennél gyorsabban meg kell kezdeni. Ekkor azonban fellépett a király, Archidamus**), a ki böles belátással s higgadt józansággal bíró férfinak volt általánosan elismervé, s a következő beszédet tartotta:

*) Célzás Pausaniásra, a kiről az író alább bővebben megemlékezik.

**) Ez a Zeuxidamus fia és a Leotychides király unokája volt. Mivel Zeuxidamus még az atyja életében elhalt, Leotychidest az unoka, Archidamus követte a királyi méltóság viselésében a 77-ik Olympias 4-ik évében, K. e. 469-ben. Archidamus a 88-ik Olympias 2-ik évében, K. e. 427-ik évben halt meg.

„Lacedaemoniak! Sok háborúban volt már alkalmam tapasztalatokat szerezni nekem is, valamint közöttetek azoknak is, a kiket itt magammal egyvívásúaknak látok, hogy meg ne történhessék az, hogy a háborúzás vágya csiklandoztasson személyes tapasztalat hiánya miatt, a mi ugyan baja lehet sokaknak*), vagy a miatt, hogy azt haszonhajtónak és biztosnak gondoljuk. Azonban ezt a háborút, a mely körül jelenleg tanácskozásotok forog, valamennyinél fontosabbnak fogjátok találni, ha higgadtan, józanul fontolóra veszitek. Ugyanis a peloponnesusiak és tőszomszédaink ellenében mi elegendő erővel rendelkezünk, s abban a helyzetben vagyunk, hogy e helyeken minden ponton gyorsan megjelenhetünk. Ellenben oly nép ellen, a melynek területe tőlünk távol esik, a mely a tengeren egészen otthon van, mindennel a legjobban el van látva, bőséges magán- és közvagyonnal, hajókkal, lovakkal, fegyverekkel, népséggel úgy, hogy ennyi egy-egy görög államban máshol nem található, s még ezen felül roppant sok adóköteles szövetségessel is rendelkezik, — mondom, egy ily nép ellen hogyan lehetne könnyedén fegyvert ragadni s miben lehetne bizakodnunk, ha a dolognak készületlenül, sietve neki esünk? Talán hajóinkban? De hát e tekintetben gyengébbek vagyunk. Ha pedig hajóhad előteremtésére adjuk magunkat s az athéniek e téren való készültségének megfelelőleg igyekezünk magunkat ellátni, ez időbe fog kerülni. Vagy talán pénzünkben? De ebben a tekintetben mi még hátrább vagyunk. Nincs nekünk az állampénztárban sem, de a saját magánvagyonunkból sem egykönnyen tudnánk előteremteni.

„Talán abban bizakodik valaki, hogy mi nagyobb számú fegyveres néppel rendelkezünk s e körülmény lehetővé teszi reánk nézve azt, hogy területeket ismételt betörésekkel pusztítsuk. Igen ám, de itt a baj az, hogy azoknak még más, nagyterjedelmű területek is állnak rendelkezésük alatt, s a tenger felől mindannak beszállítására, a mire csak szükségök van, a tér nyitva van. Ha pedig aztán szövetségeseik elpártoltatására próbálunk lépéseket tenni, ezeket szintén hajóhaddal kell majd oltalmaznunk, mivel jobbára szigetlakók. Tehát ugyan mi kilátás vezet bennünket a háborúra? Mert ha mi a tengernek uraivá nem tesszük magunkat, vagy azon jövedelmektől ellenségeinket el nem ütjük, a melyekből hadi flottájokat fenntartják, mi fogjuk majdnem mindenütt a kurtábbat húzni. S ez esetben a békealkudozások megindítása sem lesz többé ránk nézve tisztességes, kivált még ha úgy is fog feltűnni a dolog, hogy mi inkább rajta voltunk, mint azok, az ellenségeskedés megkezdésén. Abban a reményben pedig épen ne ringassuk magunkat, hogy a háború majd gyorsan véget ér, ha azok területét elpusztítjuk.

*) Oldalvágás a fiatalabb polgárokból álló háborúpártra.

Ellenkezõleg én attól tartok, hogy azt még gyermekeinkre is örökségül hagyjuk. Oly kevésbé valószínű az, hogy az athéniek emelkedett s önértékes szelleme a röghöz kösse magát, vagy, mintha még a próbák tüzén át nem ment volna, a háború előtt megbátrálni tudna *).

„Azonban én egyáltalában nem azt akarom javasolni, hogy hideg vérrel engedjük nekik szövetségeseink bántalmazását, s hogy ki ne mutassuk azt, hogy ellenünk irányuló titkos terveiknek nyomán vagyunk. Csak arra akarlak tanácsolni, hogy fegyverhez még nem kell nyúlni, hanem a sérelmek tárgyában küldjünk követeket hozzájuk elégtétel követelése végett s ekkor haddal ne fenyegetõdzzünk, de ne mutassuk azt sem, hogy a dolgot könnyedén hagyjuk. Ez alatt pedig igyekezzünk magunkat erõsíteni az által, hogy úgy hellén, mint barbár népségek közül szövetségeseink számát szaporitjuk, s ily módon mozdítsunk meg minden követ úgy tengeri erõ, mint hadi költségül szolgáló pénzalap gyarapítására. Azért pedig gáncs semmi esetre nem érhet, hogy midõn bennünket egy oly ellenség fenyeget, a minõ Athén, nemcsak hellén, hanem barbár segítséggel is igyekezzünk magunkat biztosítani. Végül egyszersmind a saját segédforrásainkat is igyekezzünk kifejteni. S ha aztán ekközben a mi követeink elõterjesztéseire hallgatni fognak, célunkat értük. Ha pedig nem hajtanak, az esetben mi két, vagy három év multával, ha úgy látjuk jónak, már biztosabb helyzetben kelhetünk ellenök háborúra. S úgy lehet, hogy majd ha látják, hogy mi már komoly készülleteket teszünk, s nyilatkozataink hangja is sejteni engedi nekik, hogy ama készületek nem történnek szintén komoly cél nélkül, hamarabb engednek, mert még olyankor tanácskoznak, a midõn területek pusztítva nincsenek, s olyan javakra való tekintettel, a melyek még megvannak s feldúlva egyáltalában nincsenek. Azok területére nézve nem is gondolkozhattok másképen, minthogy nektek abban a kezetek között zálog van, mégpedig annál becsesebb, minél szebben van az ellátva s beépítve. Ezt kimélni kell oly sokáig, a meddig csak lehetséges, s nem szabad ennek feldúlása által azokat kétségbeesésbe hajtani, mugunkat pedig abba az állapotba juttatni, hogy tölük már semmi se legyen kezeink között. Ha mi szövetségeseink panaszaira egy elhamarkodott lépéssel, még mielõtt a kellõ készülleteket megtettük volna, azok területét feldúljuk, vigyázatok, hogy ezzel nagyon szégyenletes s igen szorúlt helyzetet ne teremtsünk a Peloponnesus számára. Mert magán-emberek és államok panaszait el lehet intézni, de ha az

*) Az agg király ezzel a fiatalabb polgárokból álló háborúpártot igyekszik legédesebb reményétõl megfosztani. Dacára azonban ez intésnek s az alább még szintén ide vonatkozó figyelmeztetésnek, az ifjabbak pártja a reményt tovább is táplálta.

összes polgárság magán sérelmei megtorlására ragad fegyvert, a miről aztán nem lehet tudni, hogy hova vezet, nem oly könnyű dolog a háborúnak tisztességesen végét szakítani.

„Azt pedig senki ne tekintse férfiatlanságnak, hogy egyetlen egy államra oly sokan hamarosan rá nem törnek. Mert annak az államnak is vannak ám nem csekélyebb számmal szövetségesei, mégpedig olyanok, a kik azt pénzzel gyámolítják. Pedig a háború nem annyira fegyveres erőn, mint inkább pénzbeli segédforrásokon sarkallik, melyek eszközik azt, hogy a fegyver kellő sikert fejthessen ki, főleg szárazföldi hatalmaknál tengeri hatalmakkal szemben. Igyekezzünk tehát először pénzre szert tenni, s ne engedjük előbb szövetségeseink beszédei által magunkat neki tüzetetni, hanem mivel a következkésekért, legyenek azok jók vagy rosak, a felelősség oroszlánrésze minket illet, igyekezzünk azokra nézve e felelősségnek megfelelőleg egész higgadtan intézkedéseinket is megtenni.

„Azt a késedelmeskedő lassuságot pedig, a melyért leginkább ér bennünket szemrehányás, ne szégyeneljétek! Mert ha ti most elsietnétek a dolgot, annál később jutnátok nyugalomhoz, ha a kellő előkészület nélkül vágnátok bele. Egyszersmind ennek köszönheti a mi hazánk állandó függetlenségét s kivételes állást biztosító jó hírnevét is, s ez semmi másnak, mint higgadt, józan gondolkodásnak a kifolyása. Mert ez tesz bennünket páratlanokká abban, hogy szerencsés helyzet elbizakodottakká nem tesz s szerencsétlen körülmények kevésbbé leverők reánk, mint másokra nézve. Ez az, a mely nem engedi meg nekünk, midőn mézes madzagot húznak a szánkon keresztül érdemeink szemtől-szemben való magasztalásával olyanok, a kik veszedelmes vállalatoknak jobb meggyőződésünk ellenére akarnak neki heccelni, hogy az efféle reánk hatással ne legyen. Ugyanez másfelől neki búsulással meg gondolatlan lépésre tántorodni nem enged, ha valaki keményen korholó szavak kíséretében bizgat. Harcias szellem s meggondoltság is higgadt komolyságunknál fogva tulajdonunk; az előbbi azért, mivel becsület-érzés józan belátással a legbensőbb összeköttetésben áll, bátor lelkiület pedig becsületérzéssel; az utóbbi pedig azért, mivel nem vagyunk úgy kinevelve, hogy a törvényeket lenézzük, s a kemény nevelés fegyelmeztetebb szellemüekké tett, hogysem ellenők fellázadni tudnánk. Továbbá holmi haszontalanságokkal*) oly *nagy okosokká* nem tettek, hogy az ellenfél intézkedéseit ügyesen becsméreljük, hanem aztán, ha a dolog végére kell állani, a tettek a szavaknak megfelelők ne legyenek. Ellenkezőleg mi azt a hitet tápláljuk, hogy mások ép oly előre látók, mint

*) Ez a spártai férfi szájában különösen a beszéles művészetet jelenti.

mi vagyunk s a sors egymást szeldelő hullámvetései közt nem beszéd-
del lehet eligazodni. Mi, ha tenni kell, ellenségeinket olyanoknak tekint-
jük. a kik helyes tervek alkotására képesek s ehhez képest teszszük
hadi készületeinket, s nem hozzánk való azok majdan elkövetendő
hibáira alapítani reményeinket, hanem hogy arra építsünk, hogy magunk
magunkat előrelátólag biztosítottuk. Azt sem hihetjük el, hogy egyik
ember a másiktól valami nagyon különbözik, hanem azt igen, hogy leg-
derekabb az, a ki a legszigorúbb elvek szerint nevedik.

„Ez eljárás-módokhoz s vezérlő elvekhez, a melyeket őseinktől
örököltünk, s a melyekkel eddig állandóan oly jól megvoltunk, ne
legyünk most hűtelenekké, s egy napnak egy kurta kis részecskéje
alatt annyi ember-élet, vagyon, állam s a saját becsületünk felett elsi-
etett hattározatot ne alkossunk, hanem szakítsunk a dolog higgadt meg-
hánnyására-vetésére kell időt. Nekünk erre hatalmunk jobban módot
ad, mint másnak bárkinek. Küldjetez tehát követeket az athéniekhez
Potidaea ügyében, küldjetez azon sérelmek tárgyában is, a melyek felett
szövetségeseink panaszkodnak. Küldeni kell már csak azért is, mivel
maguk az athéniek is készek a vitás kérdésekben a törvény útján dön-
teni. Azt pedig, a ki a törvényes kiegyenlítésre hajlandó, ezen út meg-
kísértése előtt, mint valami igazságtalankodót, fegyverrel megtámadni
nem jogos. Egyszersmind azonban készüljetez a háborúra is. Ekkép
magatokra nézve a leghelyesebb, az ellenségre nézve pedig irántatok
legnagyobb respektust gerjesztő módon cselekesztek.“

Archidamus ezen szavaira utolsónak Sthenelaídas lépett fel, a
ki ekkor egyik ephorus volt, s a lacedaemoniak előtt véleményét a
következő szavakban nyilatkoztatta ki :

„Nem értem, hogy az athéniek az imént mit akartak hosszadal-
mas szószátyárkodásukkal. Mig a maguk dicsőítésében sokáig áradoztak,
egy árva szóval sem vonták kétségbe, hogy a mi szövetségeseinket s
a Peloponnesust bántalmakkal illetik. Pedig ha a persa ellen annak
idejében derekasan viselték mugukat, mi irányunkban pedig most gono-
szak, kétszeres büntetést érdemelnek, hogy jókból gonoszakká lettek,
Mi ellenben a minők voltunk akkor, olyanok vagyunk most, s ha oko-
san akarjuk fogni a dolgot, szövetségeseink bántalmazását túrni nem
fogjuk, sem nem halogatjuk a boszúállást, mert hisz azok bántalmaz-
tatása sem ismer haladékot. Mert mig másoknak van sok pénzök, hajó-
juk és lovuk, nekünk jóra való szövetségeseink vannak, a kik nem
érdemlik tőlünk, hogy az athénieknek prédául dobjuk, sem nem jogi
kérdések feszegetésével s üres szóvitákkal kell küszködni, mivel azokat

sem szavakkal bántalmazták. Itt legelső dolog, hogy álljunk boszút gyorsan s minden erővel. Arra se igyekezzék bennünket eszelni senki, hogy midőn bennünket sértegetnek, hozzánk a húzamos fontolgatás illik. Inkább illeti meg a sok ideig való tanakodás azokat, a kik bántalmakat szándékoznak elkövetni. Ugyanazért lacedaemoniak, szavazzatok Spártához méltóan a háborúra és ne tűrjétek azt, hogy az athéniek még hatalmasabbakká legyenek, se szövetségeseinket áruló módon eserből ne hagyjuk, hanem az istenek segédelmével törjünk a jogtiprókra!”

Ezen szavak elmondása után ugyanő, mivel ephorus volt, szavazás alá bocsátotta a kérdést a lacedaemoniak népgyűlésében. A lacedaemoniak nem szavazó kövecskével, hanem kiáltással szavaznak. A mint a szavazás ekkép megtörtént, Sthenelaídas azt állította, hogy nem tudja jól megkülönböztetni, melyik fél hangja az erősebb; feltett szándéka azonban itt az volt, hogy véleményöknek mindenk szeme láttára való előtűntetése által még jobban neki lovalja a háborúnak a polgárokat. Ennélfogva így szólt: „Lacedaemoniak! A ki abban a véleményben van köztötetek, hogy a békeszerződés fel van bontva s az athéniek igazságtalankodnak, az menjen arra a helyre,“ s ekkor nekik egy helyet mutatott ki, „a ki pedig e véleményen nincs, ama másik helyre.“ Erre a népgyűlés megindult s két nagy csoportra oszlott fel, s azok, a kik a békeszerződést felbontottnak tekintették, nagy többségben voltak. Erre újból előhívták szövetségeseiket s tudokra adták, hogy ők azon véleményben vannak ugyan, hogy az athéniek igazságtalanságokat követnek el, de még szándékoznak szövetségeseiket is meghívni s szavazásuk alá bocsátani az ügyet, hogy közös elhatározással indítsanak háborút, ha ezt látják jónak. Ezek, miután a dolgot ennyire vitték, haza távoztak, valamint utóbb az athéniek követei is, azon ügyek elintézése után, a melyek végett oda mentek. A népgyűlés ezen határozata, a mely kimondja, hogy a békeszerződés fel van bontva, azon harminc éves béke tizennegyedik évében létesült, a mely az euboeai események után jött létre *).

A lacedaemoniakat e határozat kimondására, hogy a béke fel van bontva s a háború kikerülhetetlen, nem annyira szövetségeseik előterjesztései vezették, mint inkább attól való félelmök, hogy az athéniek, a kiknek már hatalma alatt látták Görögország nagy részét, még jobban a nyakukra találhatnak nőni.

*) a 87-ik Olympias 4-ik évében; K. e. a 432-ik évben őszszel.

V.

Athén hatalma fejlődésének története.

(89—118. fejezet 2. p).

Az athéniek a hatalom azon polcára, melyen ekkor voltak, a következő fejlődési fokozatokon jutottak:

Miután a persák a görögöktől tengeren és szárazon szenvedett vereségeik után Európából kitakarodtak, valamint azok is, a kik a tengeren Mycaléhoz menekültek, tönkre verettek: Leotychides, lacedaemoni király, a ki a Mycalénál küzdő görögök felett a fővezérletet vitte*), a peloponnesusi szövetségesekkel haza húzódott. Ellenben az athéniek, s velök a jóniai s Hellespontus vidéki szövetségesek, a kik a persa királytól már elszakadtak, tovább is a harc téren maradtak, a persák birtokában levő Sestust ostrom alá vették, s ezt, miután alatta az egész álló telet kihúzták, a barbarok kivonulása után hatalmukba is ejtették. Ez után a Hellespontusból elvitorláztak s szétoszolva hazájukba távoztak **).

Az athéni kormány, miután Attika területéről a barbár kivonult, nyomban a nők, gyermekek s megmentett javak után küldött oda, a hol biztonságba voltak helyezve, s hazaszállíttatta; majd a város épületeinek s a bástyáznak felépítésére tett készüléteket, mert a körfalból csak csekély maradvány állt fenn, a házak pedig legnagyobb részben romban heverték, s csak azon csekély szám volt épségben, a melyben a persák legelőkelőbb emberei tanyáztak.

A lacedaemoniak a mint neszt vettek arról, hogy mi van készülben, követség útján az athéniekhez fordultak részint azért, mert maguk is jobb szemmel nézték, ha sem Athén, sem semmi más város bástyákkal megerősítve nincs, részint s főkép szövetségeseik ***) unszolására, a kik félni kezdtek az athéniek tengeri erejének nagyságától, a melylyel korábban nem rendelkeztek, s azon bátor vállalkozó szellemtől, a melynek a persa háborúban példáját adták; s ezen követség által azon kívánságukat fejezték ki, hogy ne csak maguk ne építsenek bástyázatot, hanem inkább fogjanak ő velök kezét arra, hogy a többi, peloponnesusi területen kívül eső városokat is, a melyeknek bástyái még állanak, erős-

*) A görög hajóhad 110 hajóból állt. Az athéni hajók vezére az Aripbron fia s a Pericles atyja, Xanthippus volt.

**) A mycalei csata történt a 75-ik Olympias 2-ik évében, K. e. a 479. évben. Sestus megszállása s ostroma a mi időszámításunk szerint a 479-ről 478-ra menő télen ment végbe, a hadak szétoszlása pedig 478-ban tavasz nyitásával történt meg.

***) különösen Corinthus és Aegina.

ségeitől foszszak meg. Tulajdonképeni szándékukat s az athéniek ellen irányuló gyanakodásukat azonban elpalástolták s azt mondták: azért ajánlják ezt, hogy ekkép a barbár, ha még egyszer betör, ne találjon szilárd pontot, a melyet hadi műveletei alappontjává tegyessen, a mint ez legközelebb Thébével történt; a Peloponnesus területe — ezt adták hozzá — eléggé alkalmas visszavonuló helyet s hadművelleti alapot képez.

Az athéniek ennek meghallgatása után a Themistocles tanácsára a lacedaemoniakat nyomban elbocsátották azon válasszal, hogy ők e tárgyban követeket fognak hozzájuk küldeni. Ekkor Themistocles azt sürgette, hogy öt Lacedaemonba küldjék el mennél gyorsabban, a többi követ társait azonban, a kiket még ő mellé választanak, ne küldjék el azonnal, hanem várakoztassák addig, míg bástyázatukat a legszükségesebb magasságra nem emelik ahhoz, hogy róla ostromot vissza lehessen verni; továbbá a bástyázat építéséhez lassanak hozzá mindnyájan, férfiak, nők és gyermekek; ne kíméljenek se magán-, se középületet, ha az az építkezésre alkalmas anyaggal kínálkozik, hanem különbség nélkül mind verjék szét. Ezek kifejtése után értésökre adta, hogy a mi a többi, Lacedaemonban végzendőket illeti, azokban majd ő eljár, s ezzel elútasott. Lacedaemonba való megérkezése után nem fordult az állami főtisztviselőséghez, hanem apró-cseprő ürügyek alatt húzta, halasztotta az időt. S ha a kormányhivatalt viselő férfiak közül egyik vagy másik azt a kérdést intézte hozzá, hogy mért nem lép fel már hivatalosan, azt felelte, hogy követ társai után vár; azokat bizonyos foglalatosság tartóztatta egy kissé vissza; megérkezéseket minden pillanatban várja s nem tudja megfogni, hogy hogy nem érkeztek még meg.

A lacedaemoni kormányférfiak a Themistocles ezen szavainak, iránta való jóindulatukból, eleinte hitelt adtak; azonban a mint Athén felől útasok érkeztek s egész határozottsággal arról vádaskodtak, hogy a bástyázat épül s már tekintélyes magasságot is ért el, ekkor többé nem állhatták meg, hogy ne ezeknek adjanak hitelt. Themistocles, a mint ezt észre vette, arra kérte őket, hogy holmi mendemondák által ne engedjék magukat félrevezettetni, hanem inkább küldjenek maguk közül érdemes embereket oda, a kik híven arról fogják értesíteni őket, a mit a saját szemeikkel láttak. A lacedaemoniak e kérésnek engedve, ily embereket küldtek is. E küldöttekre nézve Themistocles titkon azt az üzenetet küldte Athénbe haza, hogy ezeket minden feltűnést kikerülő módon tartóztassák maguknál, s ne bocsássák el mindaddig, míg ő követ társaival haza nem jut. Ugyanis a követség többi tagjai, a Lysicles fia, Habronichus és a Lysimachus fia, Aristides már megérkeztek hozzá azzal az értesítéssel, hogy a bástyázat a kellő magas-

ságot elérte. Ő azt az üzenetet azért küldte haza, mert azon aggódott, hogy a lacedaemoniak, ha a dologról határozott tudomást nyernek, őket letartóztatják. Az athéniek e küldötteket, a mint üzenve volt, viszsztatartóztatták. Ekkor aztán Themistocles a lacedaemoniak előtt egész nyíltsággal fellépett, s kinyilatkoztatta, hogy az ő városuk már meg van erősítve s abban az állapotban van, hogy kellőképen oltalmazhatja lakosait; a mennyiben pedig a lacedaemoniak s szövetségeseik jövőre hozzájuk egy vagy más ügyben követeket szándékoznak küldeni, ezek ő hozzájuk csak abban a meggyőződésben járuljanak, hogy ők teljesen képesek megítélésére annak, hogy mi szolgál hasznára úgy ő nekik maguknak, mint az összes szövetségeseik közügyének. A midőn ők, így folytatta tovább, azt látták tanácsosnak, hogy városukat hagyják oda s hajókra keljenek, ezt a lacedaemoniak segítsége nélkül látták be s merték keresztül is vinni; másfelől mindazon ügyek intézésében, a melyek felől együttesen tanácskoztak, belátás dolgában senkinél alábbvalóknak nem bizonyultak. Így ők most ismét azt látják tanácsosnak, hogy városuk bástyával legyen környezve, s ez az ő nézetök szerint nemcsak az egyes polgárookra nézve lesz hasznosabb, hanem az összes szövetségesekre is. Mert ha a szövetség egyes tagjai hatalmi tekintetben egyenlő lábón nem állanak, lehetetlen, hogy közöttök a közügy javára a teljes jogi egyenlőség fenntartható legyen. Tehát — így végezte szavait — vagy a szövetség minden tagja nyílt városokban lakjék, vagy pedig ezt is, a mi most létre jött, helyeselni kell.

A lacedaemoniak e nyilatkozat hallattára semmi legkisebb jelét sem adták annak, mintha haragudnának az athéniekre, mert állítólag nem a munka meggátlására küldték az előbbi követtséget, hanem a végből, hogy a közügy érdekében üdvös tanácssal szolgáljanak; de egyszersmind még azon buzgalomért, a melyet a persa ellenében tanúsítottak, irányukban különös jó indulatot tápláltak. Mindamellett szívköbe titkon lappangó elégedetlenkedés fészkelte be magát a miatt, hogy szándékukkal felsültek. Mindkét fél követei minden további panasz emelése nélkül haza távoztak.

Ezen a módon vették az athéniek városukat bástyázattal körül rövid idő leforgása alatt*), a mint hogy most is tisztán látható azon, hogy nagy sietséggel rakták. Ugyanis az alap mindenféle kövekből van rakva a nélkül, hogy ezek némely helyeken egybe illesztve volnának, s csak úgy, a mint épen oda vitték. Voltak bele építve szobrok a siroktól s egyéb feldolgozott kövek nagy számmal. A körfalat ugyanis

*) két, legfellebb három hónap alatt.

nagyobbá tették, mint a régibb volt s minden ponton kijebb vitték. Ez okozta azt, hogy lázas sietséggel mindenhez hozzá nyúltak, a mit előtaláltak.

Rábirta Themistocles a népet arra is, hogy a Piraeus bástyázatanak még hiányzó részét építse ki. Ennek építése már korábban meg volt kezdve az ő archonsága alatt, melyet egy éven át viselt*). Ő ugyanis abban a hitben élt, hogy ez három természet alkotta kikötőjével**) derék egy hely, s az athéniek hatalma kifejtésének hathatós eszközéül fog szolgálni, ha majd hajózásra adják teljesen magukat. Mert ő volt az első, a ki ki merte mondani azt, hogy a tenger uraivá kell magukat felküzdeni, s ama fal építésének megkezdése által ahhoz az első lépést meg is tette. A bástya a Piraeus körül az ő terve szerint abban a vastagságban épült, a minőben még manapság is látható; a köveket rajta az építéshez két szekér hordta úgy, hogy az egyik tért, a másik vitte. A kövek közt nem volt sem apró, pótlékkövecske, sem sár, hanem az összerakott nagy szikladarabok úgy voltak kifaragva, hogy szögleteikkel egymásba illjenek s vaskapcsokkal és ólommal voltak kívülről egymással összefoglalva***). Magasságban azonban körülbelől csak felényire építették, mint a hogyan tervezte†). Themistocles nevezetesen arra célozott, hogy a bástya magasságával és vastagságával az ellenséget minden támadási kísérlettől elriassza, s úgy gondolkozott, hogy ekkép csekély számú s rendes tábori szolgálatra teljesen alkalmatlan emberekből álló őrség is elegendő lesz hozzá, a többiek pedig hajókra kelhetnek. Az ő gondjai mindennekefelett hajókra irányultak, mégpedig, a mint én gondolom, azért, mert jól látta, hogy a persa

*) A 71-ik Olympias 4-ik évében, 49⁴/₅-ban. K. e.

**) A tenger Athént a szárazföldre mélyen benyúló phalerumi öbölben közelíti meg leginkább. Ezen öböltől nyugatra egy félsziget nyúlik a tengerbe, melynek magvát egy Munychia nevű, minden oldalán meredeken emelkedő magaslat képezi. Innen egy nagy, csipkézett szélű levél alakjában terjeszkedik a tengerbe a sziklás talajú félsziget s három természetes kikötőt képez, melyekbe a tengerről csak igen keskeny nyílásokon lehet bejutni. Ezek közül a kelet felől szélül esőnek a neve Munychia, a nyugot felől esőnek a neve Piraeus volt, e kettő között középen eső kikötő-öböl pedig Zea nevet viselt. Legfontosabb volt közöttök a Piraeus. Az egész félszigetet, valamint a rajta épült kikötő-várost is szintén Piraeusnak nevezték. Ezzel szemben magát Athént, a mely a parttól beljebb feküdt, „a felső város“ néven emlegették.

***) A vaskapcsok kampóit a kövek közé verték s azután ólommal öntötték be, hogy mozdulatlanul álljanak.

†) Themistocles terve az volt, hogy a falat 60 lábnyi magasra építsék. Egy görög láb mai mértékben = 0.308 meter; egy orgyia, vagyis 6 gör. láb = 1.85 meter. Ekkép a tervezett magasság a mi mértékünkben kifejezve 18 és fél metert tett.

király ellenök a hadjáratot tengeren könnyebben intézheti, mint szárazon; ő ugyancsak a Piraeust fontosabbnak tartotta a felső városnál, s nem egyszer intézte az athéniekhez azt az intést, hogy ha valaha felettök a szárazon erőt vesznek, vonuljanak le a Piraeeusba; innen hajóikról az egész világgal dacolhatnak.

Az athéniek ekkép helyezték magukat biztosságba erősségekkel nyomban a persák elvonulása után, s tettek egyéb tekintetben is kellő intézkedéseket. Ezen időtájban a Cleombrotus fia, Pausanias, Lacedaemonból, mint a görög hajóhad fővezére, egy húsz hajóra menő peloponnesusi hajórajjal a tengerre küldetett*). Hozzá az athéniek egy harminc hajóra menő hajórajjal csatlakoztak**), valamint a többi szövetségesek közül is meglehetősen számban. E hajóhad Cyprusra tört s e sziget nagy részét meghódította; később pedig Byzanc ellen nyomult, a mely a persák birtokában volt, s be is vette ugyanezen fővezérlet alatt.

A mint azonban ezen fővezér már erőszakoskodó modort vett fel, a többi görögök, de különösen a jónok s mindazok, a kik a persa király járma alól oly kevés ideje, hogy felszabadúlhattak, kikeresedtek. Ezek jöttek-mentek az athéniekre s kérésekkel ostromolták, hogy vegyék át ő felettök a fővezérletet a közöttök fennálló rokonság kötelékeinél fogva, s ne hagyják rá Pausaniásra, ha egy vagy más esetben önkényesen akar eljárni. Az athénieknek szája íze szerint való beszédek voltak ezek; élénk érdeklődéssel néztek a dolog további fejlődése elé, szilárdul feltevén magukban, hogy elnézők nem lesznek, s egyebekre nézve oly intézkedéseket vesznek foganatba, a melyek érdekeiknek legmegfelelőbbeknek látszanak. Ez alatt azonban a lacedaemoniak Pausaniast haza idézték, hogy azok iránt, a melyek felőle fülökbe jutottak, kérdőre vonják. Mert hozzájuk érkező görögök ezt oly sok igazságtalan cselekedet elkövetésével vádolták, hogy inkább egy zsarnok majmolójának tűnt fel nekik, mint hadvezérnek. Pausanias ezen haza hívó rendeletet épen akkor kapta meg, midőn a szövetségesek ő iránta táplált gyűlöletökből az athéniekhez álltak a Peloponnesusból való hadak kivételével. Lacedaemonba való megérkezése után bizonyos magán emberekkel szemben elkövetett igazságtalan tetteiért büntetés alá vonták, az állam elleni vétség vádjá alól azonban feloldozták. A közvélemény előtt azonban ez épen nem mentette fel azon gyanú alól, hogy a persákkal titkon egy kézre játszott, s ezt napnál tisztábbnak tartották. Többé őt a fővezérlet kezelésére nem

*) a 75-ik Olympias 3-ik évében; 478. évben K. e. Pausanias unokatestvérének, a kiskorú Plistarchus királynak, a Leonidas fiának gyámja volt s mint ilyen, ennek nagykorúvá lételeig teljesítette a királyi tiszttel együtt járó kötelességeket.

**) melynek élén Aristides és Cimon álltak.

küldték ki*), hanem helyette Dorcist rendelték, a kinek oldala mellé még másokat is adtak, egy csekély számú hadi erő élén. Ezekre azonban a szövetségesek a fővezérletet már többé rábízni hajlandók nem voltak. A mint e küldöttek ezt észre vették, eltávoztak s a lacedaemoniai ezután többé másokat nem is küldtek, mivel egyrészlől tartottak attól, hogy embereik, ha idegen földre mennek, megromlanak, a mire nézve előttök Pausanias élő példa volt, másrészt pedig azért, mert befáradtak már a persa háborúba s az athénieket képeseknek is, méltóknak is tartották a fővezérlet kezelésére. egyszersmind magukat ezekkel épen ekkor jó lábon állóknak gondolták.

Ekkép jutott a fővezérlet az athéniek kezére, épen a szövetségesek szabad választásából azon gyűlölet folytán, mely ezekben Pausanias iránt felgerjedt**). E szerepökben első tettök az volt, hogy megszabták, melyek kötelesek az államok közül pénzt, s melyek hajókat szolgáltatni a barbár ellen. Mert ürügyül az szolgált, hogy elégtételt kell venniök a szenvedett veszteségekért akképen, hogy pusztító betöréseket intéznek a persa király uralma alatt levő területre. S ez alkalommal lett felállítva elsőben az athénieknél a *hellenotamiások* (Görögország pénztárnokai) hivatala, a kiknek kötelessége volt az adó (phoros) átvétele; mert így nevezték azt, a mit a szövetségesek pénzben adtak. Az adó összege elsőben 460 talentumban volt megszabva. Kincstartó helyök Delos szigetén volt s gyűléseiket is az itt levő szent helyen tartották***).

Az athéniek a fővezéri szerepet eleinte oly szövetségesek felett töltötték be, a kik politikailag függetleneknek voltak elismerve s velök ügyeikben együttesen tanácskoztak. Jónak látom itt előadni, hogy az athéniek e helyzetben micsoda tetteket s minő rendben vittek véghez a persa háborúk s ezen had kitörése között eső időszakban úgy a hadi téren, mint az ügyek vezetésében részint a barbár, részint a saját, elszakadni szándékozó szövetségeseik s az esetről esetre ily vállalatokba magukat bele ártó peloponnesusiak ellen. Ennek megírását s ezen kis kitérőt azért látom helyén valónak, mivel ez időszak története még

*) A Pausanias ügyének bővebb tárgyalását l. alább a VII-ik cikkben.

**) A 75-ik Olympias 4-ik évében; 476. évben K. e.

***) A 76-ik Olympias 2-ik évében, 474-ben K. e. lépett az első hellenotamiás, Aristides, hivatalába. Egy att. talentum mai pénzértékben 2357 frt. 50 kr. Tehát a szövetségesek adója, melyet eleinte egy évre fizetni tartoztak, a mi pénzünk szerint 1 millió 84,450 forintot tett. Ez Pericles koráig lassanként 600 talentumra = 1 millió 414,500 frtra emelkedett. A pénz Delos szigetérlől később, a 79-ik Olympias 4-ik éve, vagy is K. e. 460. év körül Athénbe vitetett s az Akropolisban helyeztetett el.

megírva nincs. A kik én előttem történetet irtak, vagy a persa a háborúkat megelőző idők, vagy épen a persa háborúk történetét irták meg; az egyetlen Hellanicus *) az, a ki Attika történetét tárgyazó művében ez időszakot megérinti, s ez is csak vázlatosan s az események időrend szerinti következtetését illetőleg nem eléggé pontosan tesz említést róla. De egyszersmind ezen korszak történetében lépésről lépésre pontosan szemmel kísérhető az athéniek hatalmának fejlődése.

Első tettök volt ekkor az, hogy a Miltiades fiának, Cimonnak vezérlete alatt a persák birtokában levő Eiont, a Strymon mellett, ostrommal bevették s a lakosokat rabszolgaságra hurcolták **). Ez után szintén így bántak az aegaeumi tengerben fekvő Scyrus sziget lakosai-val s oda a saját gyarmatukat telepítették. Majd a caryustusiakkal ***) lett háborújuk a nélkül hogy a többi euboeaiak ebbe belekeveredtek volna; ennek idővel egyezség útján vetettek véget. Ezek után a szövetségi kötelékből kilépő naxosiakkal bocsátkoztak háborúba s ostrommal meghódításra bírták †). Ez volt az első szövetséges állam, a mely a fenn álló szerződés ellenére leigáztatott. Ez után ez a sors érte a többit is egyiket a másik után.

A szövetség kötelékeiből való kilépések megkísértésére egyéb okokon kívül főkép az vezetett, hogy az adóval s a hadi hajók szolgáltatásával a szövetséges tagok elmaradoztak, továbbá hadi szolgálat teljesítésétől vonakodtak azok, a kik erre voltak kötelezve; az athéniek pedig ezeket szigorúan behajtották s így oly embereknek, kik kellemtelenségeket szenvedni sem nem tudtak, sem nem akartak, az által, hogy kényszerítő rendszabályokhoz nyúltak, terhére váltak. Egyéb tekintetből sem voltak már az athéniek uralmával annyira megelégedve, mint kezdetben. A hadi ügyekben való intézkedések alkalmával nem engedtek szövetségeseiknek egyenlő jogú fegyvertársakat megillető befolyást, s ezeket, ha megkísértették az elszakadást, könnyű volt nekik meghódításra bírni. Ennek okai maguk a szövetségesek voltak. Ugyanis a hadi szolgálatból való idegenkedés folytán ezek legnagyobb része,

*) Egy logographus. Született Mytilenében, Lesbos szigetén, 496. K. e. Meghalt 411. K. e. Azon műből, melyről az író itt említést tesz, csak apró töredékek maradtak fenn.

**) Ezen hadi tett, melylyel az időszak történetének előadását az író megkezdi, a 76-ik Olympias 1-ső évére, K. e. a 476-ik évre esik. Eion a Strymon folyó tarkolata felett uralkodott s támaszkodó ponttá lett az athéniekre nézve a thrák partvidékre intézett további vállalataikban.

***) Carystus Euboea sziget déli részén fekvő város.

†) a 76-ik Olympias 3-ik évében; K. e. a 473-ik évben. Ezen időre esik a Themistocles Ázsiába való menekülése. L. erről alább a VII-ik cikkben.

hogy hazájától távol lenni kénytelen ne legyen, a hadi hajók helyett engedte magát a megfelelő váltságpénzzel megrovatni, s míg ekkép az athéniek tengeri ereje gyarapodott azon pénzből, melyet a szövetségeseek összepótoltak, ezek maguk, ha az elszakadást megkísértették, hadi készüllet s katonai tapasztalatok nélkül bonyolodtak háborúba.

Ezek után történt az Eurymedon folyó mellett Pamphyliában az athénieknek és szövetségeseiknek csatája a persákkal, szárazon és tengeren, s ez egy napon vívott két csatában az athéniek maradtak a győztesek a Miltiades fiának, Cimonnak vezetése alatt*). Majd idő jártával**) az az eset adta elő magát, hogy a thasosiak a szövetségi viszonyt felbontották az athéniekkel, mivel meghasonlottak velök a thrák partvidéken szigetökkel átellenben eső kereskedő helyek s bányák felett, a melyek eddig az ő használatukban voltak. Az athéniek egy hadi flottával Thasos ellen nyomultak, egy hajócsata által a tengerek uraivá tették magukat s a szigetre kiszálltak. Ugyanezen időtájban, ugyancsak az athéniek polgártársaik s szövetségeseik közül 10,000 embert küldtek a Strymon folyóhoz azon hely gyarmatosítására, a melyet akkor „Kilenc út“ néven ismertek, most pedig Amphipolisnak neveznek. Ezek a Kilenc út nevű helyet, a mely az edonok birtokát képezte, hatalmukba kerítették ugyan, de a mint a thrák vidék belsejébe nyomultak, az edonok területén fekvő Drabescus mellett az összes thrák népség hadai által, a melyre nézve az a Kilenc út nevű keletkezőben levő gyarmat állandó háború-veszélyt képezett, tönkre tétettek.

A thasosiak csatavesztések után ostrommal való sanyargattatásuk közepette a lacedaemoniakhoz fordultak oltalomért, majd arra nógatták, hogy segítsék meg őket egy Attika területére való becsapással. A lacedaemoniak ezt kéz alatt, hogy az athéniek felőle mit se tudjanak, megígérték s célba is vették***); hanem abban, hogy teljesítsék is, meggátolta azon földrengés, a mely alatt a helóták, valamint a környéklakók közül Thuria és Aethaea lakosai tőlök elszakadtak s Ithoméba vették magukat. A helóták legnagyobb részt azon messeniai őslakosok utódai, kik a korábbi időkben leigáztattak, s ennél fogva az összes helótákat messenieieknek is szokták nevezni †). A lacedaemoniak-

*) a 77-ik Olympias 3-ik évében; a 469-ik évben K. e.

**) a 78-ik Olympias 2-ik évében; a 467-ik évben K. e.

***) a 78-ik Olympias 3-ik évében; 466-ban K. e.

†) A spártai állam népessége 3 osztályra oszlott. Az első osztályt képezték a spártaiak, az uralkodó polgárság, a mely legnagyobb részt azon dóroktól származott, a kik a Peloponnesusba való bevándorlásuk után a lacedaemoni területet elfoglalták. A második osztályt képezték azon őslakosok utódai, a kik a dórok bevándorlása után ezektől függő helyzetbe jutottak. Ezek Spárta körül a vidéket

nak tehát azokkal akadt bajuk, a kik Ithoméba vették magukat. A thasosiak az ostrom harmadik évében *) az athénieknek megadták magukat egyezség útján, mely szerint bástyaik lerontására, hadi hajóik kiadására, nyomban hadi sarc, jövőre pedig évről évre a kivetett adó fizetésére köteleztettek, egyszersmind a szárazföldre és bányatelepre nézve formált igényükről lemondtak.

A lacedaemoniak, a mint háborújuk az Ithoméban levők ellen mind hosszabbra és hosszabbra nyúlt, többi szövetségeseik közt az athénieket is segítség nyújtására szólították fel **). Ezek meg is jelentek a Miltiades fiának, Címonnak vezetése alatt nem csekély számú haddal ***). Az athénieket főképen azért szólították fel, mivel ügyes bástya-ostromlók hírében álltak. Azonban a folyton tovább húzódó ostrom kitüntette, hogy ebben nem felelnek meg egészen híroknak, mert különben a helyet megrohanás útján bevették volna. S ezen háború folytán kezdtek egymással nyíltan ujjat húzni a lacedaemoniak és az athéniak. Nevezetesen a mint a helynek megrohanás útján való kézre kerítése sehogysem akart sikerülni, a lacedaemoniak félni kezdtek az athénieknek merész és folyvást terveket forraló szellemétől, hogy ha még tovább is ott időznek, az Ithoméban levőkkel összesúgnak; de meg idegen törzsbe-

lakták; ezért környéklakóknak (periökök) néven neveztettek. E környéklakóktól népesített területet Eurysthenes és Procles királyok 5 kerületre osztották. Később, főleg Messenia és Cynuria meghódítása után a környéklakóknak állítólag 100 városuk volt. E száz város közül való volt Thuria és Aethaea, mindkettő Messenia területén. A harmadik osztályt képezték a helóták, vagyis az állami rab-szolgák, kiket egyeseknek használatra átengedtek ugyan, de sem szabadon bocsáthatók, sem eladhatók nem voltak. Ezeknek egy töredékét a lacedaemoni területnek ismételt felkelési kísérletek után leigázott achiv eredetű népsége képezte; mivel azonban a legalsó néposztály mégis legnagyobb részben Messeniának a korábbi háborúkban leigázott népségéből állt, innen ennek tagjai a potiori valamennyien messeniaknak neveztettek. Mind a környéklakók, mind a helóták teljesítettek hadi szolgálatot a spártaiak oldalán, ez utóbbiak rendszerint mint könnyű fegyveres gyalogok, s számuk a spártaiakéhoz úgy viszonylott a seregben, mint 7 az 1-hez. Jegyezzük meg itt még azt, hogy a katonai szolgálatban magukat kitüntetett helóták polgárjoggal jutalmaztattak meg s ezeket aztán újpolgároknak (neodamodok) nevezték; azon helóták pedig, a kik spártaiaknak tejtestvérei voltak, vagy a kik helóta nőtől s spártai apától származtak, sajátos néven mothónoknak, vagy mothakszoknak neveztettek. Ilyen volt például Lysander, a ki a heraclida Aristocritus fia volt, s Gylippus, a ki egy előkelő spártai férfitől, Cleandridastól származott. Ithome Messeniának egy hegye s a természet által különösen meg-erősített hegyi vára, az egész országnak mintegy fellegvára volt.

*) a 79-ik Olympias 1. évében; 464-ben K. e.

**) a 79-ik Olympias 2. évében; 463-ban K. e.

***) 4000 főre menő nehéz fegyveres gyaloggal.

lieknek is tartották őket. Ennélfogva szövetségeseik közül ezeknek maguknak kiadták az útát nem ugyan úgy, hogy az irántok táplált gyanujokat nyíltan kifejezték volna előtök, hanem csak annyit mondtak, hogy többé reájok ott semmi szükségök nincs. Az athéniek azonban belátták azt, hogy nem valami tisztességes okból vannak elbocsátva, hanem azért, mert valamiben gyanúba vették őket. Ez elbánást nagyon zokon vették, mivel azt tartották, hogy ők ezt, a lacedaemoniaktól meg nem érdemelték, s ezért nyomban haza vonulásuk után megszakitották azon szövetségi viszonyt velök, a mely a persa ellen közöttök fennállott, s az argivokkal, azok ellenségeivel kötöttek szövetséget; egyszersmind mindkét nép egyenlő rangu, eskü szentesítette hadi szövetség kötelékébe lépett a thessalokkal.

Az Ithomében levők az ostrom negyedik évében*), midőn már tovább magukat tartani nem birták, feladták a helyet azon feltétel alatt, hogy a Peloponnesust végkép odahagyják; kivonulásuk alatt semmi bántódásuk nem lesz; ha pedig közülök valakit utóbb ott kapnak s kézre kerithetnek, az rabszolgája lesz annak, a ki elfogja. Rebesgettek e tárgyban már előbb a lacedaemoniak maguk közt egy pythói jósmondatot, mely azt az intést tartalmazta, hogy az ithomei Zeüs**) pártúlfogottját útjára kell eresztetni. Ez egyezség értelmében tehát kivonultak mindnyájan, férfiak, nők és gyermekek. Ezek ügyét az athéniek a lacedaemoniakkal már fennálló ellenséges viszonyuk folytán felfogták s Naupactusba telepítették, a mely helyet épen csak kevéssel az előtt ragadtak el a locri ozolae***) népségtől. Elszakadtak a megarabeliek is a lacedaemoniaktól s az athéniakkal léptek szövetségre,

*) a 79-ik Olympiás 3-ik évében; 462-ben K. e.

**) Pytho Delphine, Apolló jóshelyének régi neve. Innen pythói jósmondat = a delphii Apolló jóshelyéről került jósmondat. Az ithomei Zeüsre nézve megjegyzendő, hogy a peloponnesusi félsziget legmagasabb hegyei közül többen a Zeüs-kultus ősi székhelyei voltak; így az Apesas hegy Argolisban, Cyllene Arcadiában, Taygetus Lacedaemon és Messenia, Lycaeon Arcadia és Messenia határán, Ithome Messeniában. E helyen tehát az isten neve ez ősi kultusza helyének nevéből vett jelzővel fordul elő. A jósmondat azokat, a kik Ithoméba, az itt levő szent hely közelébe vették magukat, ezen isten védetteiként jelölte meg.

***) Locri ozolae = „nehéz szagu locrok.“ E nevet valószínűleg onnan nyerték, hogy kidolgozatlan kecskebőrből készült ruhát viseltek. Laktak Közép-Görögországban Aetoliától délkelet felé a corinthusi vagy crissai öböl mellett. Más néven nyugoti Locris lakosai. Keleti Locris közép Görögország szárazföldjének Euboea sziget partjával átellenes partvidékén feküdt; két különvált területet képezett, melyek közül az egyik epicnemisi, a másik opusi Locris nevet viselt. — Naupactus a corinthusi vagy crissai öböl egy igen fontos pontján, ez öböl körülbelül 7 stádiumnyi széles nyílásának közelében feküdt.

mivel a corinthusiak határkérdés miatt háborúval sanyargatták. Ekkor az athéniek megszállták Megarát és Pegaet, továbbá Megarát Nisaeával*) hosszú falak által összekötötték, s azokba a saját őrsegőket helyezték. Különösen ebből az időből származik a corinthusiaknak az athéniek iránt táplált lángoló gyűlölete.

A Psammitichus fia, a libyai Inaros, Libya Aegyptussal határos részének fejedelme, a Pharuson felül eső Mareából Aegyptusba tört s sikerült neki ennek nagy részét Artaxerxes királytól elpártolásra birni. Miután itt a kormányt kezéhez vette, az athénieket hívta be segedelemre. Ezek ekkor egy hadi flottával, a mely részben a maguk, részben szövetségeseik 200 hajójából állt, épen Cyprus ellen táboroztak **). A mint a meghívást megkapták, oda hagyták Cyprust s Aegyptusba nyomultak. Itt a tengerből felhajóztak a Niluson; e folyamnak s Memphiss kétharmadának uraivá tették magukat s ennek hátra levő egyharmadára, a melynek „Fehér vár“ a neve, támadásokat intéztek. Ebben a felzendült vidékekről elmenekült médek és persák voltak, valamint azon aegyptusiak, a kik a persa uralomtól nem szakadtak el.

Majd ugyancsak az athéniek egy hadi flottával Haliaehez nyomultak s itt a partra kitörést intéztek. Ekkor velők a corinthusiak és epidaursiak csatára keltek, a melyben a corinthusiak arattak diadalt ***). Később az athéniek tengeri ütközetet vívtak a peloponnesusiak hajóhadával Cecryphaleánál †); ekkor az athéniek maradtak győztesek. Majd erre had tört ki az athéniek és aeginabeliek között. E háborúban a két fél között nagy tengeri ütközet fejlett ki Aeginánál, a melyben minkét fél szövetségesei részt vettek. A csatát az athéniek nyerték meg, az az ellenség hadi hajóiból hetvenet kerítettek hatalmukba, az ellenfél szigetére kiszálltak s azt ostrom alá vették a Stroeus fiának, Leocra-

*) Pegae Megarának a corinthusi vagy crissai öböl mellett, Nisaea pedig ennek a saroni öböl mellett fekvő kikötő városa volt. Ez utóbbi Megarától nyolc stádiumnyira feküdt.

**) Inaros Herodot szerint (7, 7.) Aegyptus felszabadítását ekkor (a 79-ik Olympias 4-ik évében; 460. K. e. tavasszal) a persa helytartóinak, a Dárius fiának s a Xerxes öccsének, Achaemenesnek meggyilkolásával kezdte meg. — Pharus később egy széles töltés által Alexandriával összekötött s világító tornyáról hírneves sziget a Nilus legnyugotibb vagyis canobusi ágának torkolatánál. Ettől délnyugoti irányban volt a Maraotis tó déli partján fekvő Marea. — Ezen Artaxerxes, a kiről itt szó van, e néven első, s atyja, Xerxes halála után 473-ban K. e. ült a persa trónra.

***) Haliae egy város Argolis délkeleti partvidékén. E hadi esemény a 80-ik Olympias 1-ső évében; 460. K. e. ősszel történt.

†) Ez egy kis sziget a saroni öbölben Aegina és az argolis területen fekvő város, Epidaurus között.

tesnek vezetése alatt. A peloponnesusiak azon feltett szándékkal, hogy az aeginaiaknak segédelmet nyújtanak, azon 300 főre menő nehéz fegyveres gyalogsapatot, a mely előbb részökről a corinthusiaknak és epidauriaiaknak volt segítségére, Aegina szigetére átküldték, továbbá (Geranea*) magaslatait megszállták, a corinthusiak pedig szövetségeseikkel együtt a megarai területre nyomultak azon vélekedéssel, hogy az atheniek nem lesznek képesek a megarabelieknek segédelmére jönni, mivel mind Aegina szigetén, mind Aegyptusba nagy seregeik vannak távol; de ha mégis segíteni akarnak ezeken, azon esetben Aeginától el kell vonulniok. Az atheniek azonban seregökkel Aeginától egy tapodtat sem mozdultak, hanem városukból az odahaza maradt legidősebb és legifjabb férfiak**) vonultak Megarához a Myronides vezérlete alatt. Itt csatára került a dolog, a mely eldöntetlen maradt; a küzdő felek elváltak egymástól anélkül, hogy akár az egyik, akár a másik hitte volna, hogy a rövidebbet ő húzta. Miután a corinthusiak elvonultak, az atheniek, a kik felé hajlott mégis jobban a győzelem, diadaljelet emeltek. A corinthusiaknak odahaza azért kemény pirongatást kellett az idősebbektől kiállaniok; ennél fogva neki készülődtek s azután körülbelül tizenketted napra visszamentek s a maguk részéről szintén diadaljel emeléséhez láttak, mintha a győztesek ők lettek volna. Ekkor az atheniek Megarából kitörték, a diadaljel állításával foglalkozókat leöldösték, s a többiekkel küzdelemre kelvén, felettök határozott diadalt arattak.

A csatavesztes corinthusi hadsereg hátrálása közben ennek egy nem csekély töredéke, a mint erősen szorongatták, utat tévesztett s egy magánember birtokára szorult, a melyet minden felől mély árok vett körül s a honnan kifelé vezető út nem volt. Az atheniek, a mint ezt észre vették, a bejárat elülről nehéz fegyveres gyalogokkal elzárták s köröskörül könnyű fegyvereseket állítottak fel, s ekkép mindazokat, a kik az árokba lebecsátkoztak, agyonkövezték. E csapás nagyon érzékenyen sujtotta a corinthusiakat. A fősereg azonban Corinthusba visszajutott.

*) Ez a corinthusi földszorosan fekvő s Corinthus és Megara területe közt határt képező hegység.

**) Athénben minden polgár 18-ik életévétől 60 éves koráig katona volt. Azonban a 20 éven aluliakat, valamint azokat, a kik a 60-ik évhez már közel jártak, rendes tábori szolgálatra nem alkalmazták, hanem csak a bástyák őrizetére kötelezték azon esetre, ha a többi polgárság kivonult. Rendkívüli körülmények között azonban, mint a minő volt a jelenlegi is, az aggok s a gyermekkorból alig feleseperedett ifjak is táborba szálltak.

Ugyanezen időtájban kezdték meg az athéniek a hosszú falaknak, a phaleruminak és a piraeusiak építését a tenger felé*). A phocisiak Dorisba, a lacedaemoniak öshazájába becsaptak s itt Boeum, Cytinium és Erineum városkákra támadást intéztek. A mint ezek közül egyet hatalmunkba ejtettek, a lacedaemoniak a dorisiaknak segítségére mentek a saját polgárságukból kiállított ezerötszáz, s szövetségeseiktől szolgáltatott tizezer nehéz fegyveres gyaloggal**). A vezér volt a Cleombrotus fia, Nicomedes, a ki e tisztségben a még kiskorú királyt, a Pausanias fiát, Plistoanaxot helyettesítette. Miután a phocisiakat egyezségekre szorították, s ennek alapján a város visszaadására kényszerítették, hazavonulásra gondoltak. Tehették volna ezt a crissai tengeröbölön át; hanem az athéniek hajóikkal a Peloponnesust megkerülve, már ott voltak s várható volt, hogy ha erre kezdenek a haza vonuláshoz, útvonalat fogják állani; Geranián át pedig a vonulás azon körülménynél fogva, hogy Megara és Pegae az athéniek kezén volt, nem látszott nekik bátorságosnak, mert azon kívül, hogy az útja rosz, rajta folyvást az athéniek őrcsapatai álltak. S vették észre akkor azt is, hogy ezeknek szándékában van őket erre is meggátolni vonulásukban. Elhatározták tehát, hogy Boeotiában várakozó állást vesznek s majd itt utána látnak, hogy hogyan lehetne nekik mennél nagyobb bátorságban átjutni. Ezen elhatározásukban befolyással volt még egyrészt rájuk az is, hogy Atthénben voltak emberek***), a kik kéz alatt nálok azon működtek, hogy őket oda vonják; azok abban a reményben dolgoztak ezen, hogy így a népuralmat megbuktatják s a hosszú falak tovább építését megakadályozzák. Azonban az athéniek az argivoktól ezer főre menő sereget, s a többi szövetségeseiktől is azok erejének arányához mért segítő csapatokat vontak magukhoz, a saját összes fegyverfogható embereiket is talpra állították, s ekkép összesen tizennégyezer főre menő sereggel rajtuk termettek. E táborozásra azért szánták el magukat, mert azt gondolták, hogy az ellenség egészen tanácstalanul vesztgel ott az iránt, hogy hogyan juthatna át, részben azonban azért is, mert gyanították, hogy a népuralom megbuktatása van tervben†). Thessaliai lovasság

*) Ezen nagy fontosságu intézkedés, mely Athén demokratikus államszervezetét véglegesen biztosította s a lacedaemoniakra nézve megtámadhatatlanná tette, a 80-ik Olympias 1-ső évében, 459-ben K. e. vették foganatba. A Phalerum felé húzódó összekötő fal 35 stádiumnyi, a Piraeus felé húzódó pedig 40 stádiumnyi, vagyis amaz $\frac{7}{8}$, ez utóbbi pedig 1 geogr. mérföld hosszú volt.

**) a 80-ik Olympias 2-ik évében; 458-ban K. e. tavasszal.

***) t. i. az aristokrata párt némely hazafiatlan tagjai.

†) t. i. künn is, benn is.

is érkezett az athéniakhoz a szövetségi viszony alapján. Ez azonban az ütközet folyama alatt a lacedaemoniakhoz csapott át.

Tanagránál, Boeotiában került csatára a dolog is a lacedaemoniak és szövetségeseik maradtak győztesek. Ez ütközet mindkét félnek sok vérbe került. Ekkor a lacedaemoniak a megarai területre nyomultak s a fákat körülvagdosták; ez után Geranián s a földszoroson át haza húzódtak*). Azonban az athéniak e csata után hatvankettedik napra a Myronides vezérlete alatt a boeotiai területre betörték, a boeotokat Oenophytánál**) egy csatában megverték, a boeotiai vidéknek s Phocisnak uraivá tették magukat***), Tanagrát bástyáitól megfosztották, az opusi locroktól a százhusz leggazdagabb férfit túszoikul magukhoz vették s a saját hosszú falaik építését befejezték. Ezek után az aeginaiak is megadták magukat az athéniaknak egyezség alapján, melynélfogva falaik lebontására, hadi hajóik átadására s jövőre folyvást rendes évi adó fizetésére köteleztettek†). Az athéniak a Peloponnesust is körülhajózták a Tolmaeus fiának, Tolmidesnek vezérlete alatt s a lacedaemoniak hajóépítő helyét*) felperzselték, a corinthusiak egy városát, Chalcist**) bevették, a sicyoniak területére kiszálltak s ezeket egy rendes ütközetben megverték.

Az Aegyptusban levő athéniak s szövetségeseik itt még folyvást tartották magukat s a hadi szerencse sokféle meglepő változásainak voltak kitéve. Ugyanis eleinte az athéniak voltak a helyzet urai Aegyptusban. Ekkor a persa király egy persa embert, Megabazust, pénzzel

*) A tanagrai ütközet a 80-ik Olympiás 3-ik évében, 458-ban K. e. őszszel történt. Ezt az athéniak a thessaliali lovasság árulása folytán veszítették el, a melyet erre valószínűleg némely athéni aristokrata pártbeliek fondorkodásai vettek rá. E győzelemnek azonban Athén ellenségeire nézve azért, mert a lacedaemoniak rendes szokásuk szerint tovább is helyt állni s azt kiaknázni nem igyekeztek s az athéniak gyors és erélyes föllépésekkel a csorbát csakhamar kiköszörülték, semmi eredménye nem lett, ha csak azt nem számítjuk ide, hogy a lacedaemoniak az által szabad kezet nyertek a megaraiak olajfa- és szőlőültetményeinek vandal kegyetlenséggel való elpusztítására. — Ez különben büntetés akart lenni a megaraiaknak a peloponnesusi szövetségtől való elpártolásáért.

*) Ez egy különbeu ismeretlen hely. Valószínűleg az Asopus folyó völgyén tanagrai területen feküdt.

***) Itt a „boeotiai vidék“ alatt Boeotia értendő Thebe kivételével. Hatalmukat az athéniak e területek felett akkép érvényesítették, hogy az egyes városokban a demokrata pártot segítették az aristokrata párt fölé kerekedni s ez utóbbi párt befolyásosabb tagjainak hazájokból menekülni kellett.

†) a 80-ik Olympias 4-ik évében; 457-ben K. e.

*) Gythiumot.

**) az Evenus folyó torkolatánál, Aetoliában fekvő helyet.

ellátva Lacedaemonba küldött, hogy bírja rá a lacedaemoniakat arra, hogy Attika területére intézzenek betörést, s ekkép az athénieket Aegyptustól vonja el. A mint dolga sehogysem akart sikerülni s a pénz hasztalanul lett fecsérelve, Megabazus és a pénz, a mi belőle itt-ott megmaradt, Ázsiába visszakerült; ekkor a király egy más persa embert, a Zopyrus fiát, Megabyzust nagy hadsereg élén Aegyptusba küldte*). Ez a száraz földön benyomult, az aegyptusiakat és szövetségeseiket egy ütközetben meggyőzte, a görögöket Memphisből kiverte s végre Propitis szigeten**) körülvette. Itt őket egy éven és hat hónapon át szorongatta, míg végre a csatornának kiszáritása és a víznek más irányba való terelése által sikerült kieszközölnie, hogy a görög hajók megfeneklettek s a sziget legnagyobb részben a szárazföld kiegészítő részévé lett. Ekkor átnyomult s a szigetet szárazföldi seregével elfoglalta.

Ekkép a görögök hat éven át folytatott küzdelmei füstbe mentek, s nagy hadseregekből csak kevesen menekülhettek el Libyán keresztül Cyrenébe, a legnagyobb részek pedig elhullott***). Aegyptus ekképén a persa király uralma alá visszakerült az Amyrtaeus királyt uraló mocsárvidéken kívül†). Ehhez az ingoványok nagy kiterjedése miatt hozzáférni nem lehetett, de meg a mocsárok közt lakók a legjobb katonák is az aegyptusiak között. Inaros, a ki az egész aegyptusi vállalatnak lelke volt, árulás útján kézre került s kereszthalált halt. Ez alatt Athénból s ennek szövetségeseitől a többiek felváltására egy ötven hajóra menő hadi flotta vitorlázott Aegyptusba s a Nilus mendei ágának torkolatánál horgonyt vetett a nélkül, hogy a korábbi eseményekről csak a legkisebbet is tudott volna. Ezt a száraz felől szárazföldi sereg, a tenger felől pedig egy phoeniciai hajóhad lepte meg s tette semmivé nagy részben, s ennek csak kisebb része menekülhetett vissza. Így végződött az athénieknek és szövetségeseiknek aegyptusi nagy hadi vállalata.

Thessaliából az Echecratides, thessal fejedelem fiát, Orestest számkivetésbe küldték. Ez az athéniekhez fordult azon kéréssel, hogy őt juttassák vissza hazájába. Az athéniek boeotiai és phocisi szövetsége-

*) Azon Zopyrus fia volt ez, a kinek eszközlésére Dariusz Babylont bevette. — E hadsereg 300,000 főre menő katonaságból állt. Volt ezen kívül 300 hadi hajóból álló tengeri erő is ugyanekkor Aegyptusba küldve. Ez történt a 81-ik Olympias 1.-ső évében, 456-ban K. e.

**) Ezen szigetet a Nilusnak canobusi és sebennysi ága egy oly csatornával együtt képezi, mely e két ágot köti össze.

***) Ez történt a 81-ik Olympias 2-ik évében; 455-ben K. e.

†) E mocsárvidék a Nil-deltán levő ingoványok, sűppedékek környezte hely.

seiket oldalukhoz vevén, a thessaliai Pharsalus ellen táborba szálltak*). A nyílt térnek uraivá is tették magukat, a mennyire ez lehető volt, a nélkül, hogy táboruktól messzebb távozzanak, mivel a thessalok lovasága miatt ezt tenniök nem lehetett. Azonban a várost el nem foglalhatták; de más egyéb dologban sem értek célt, a mely miatt oda nyomultak, s kénytelenek voltak minden siker nélkül Orestessel visszatérni.

Nem sokkal ez után**) ezer főre menő serege az athéniaknak Pegaeben, a mely ekkor az ő kezökön volt, hajóra szállt s elvitorlázott a Xanthipposz fiának, Periclesnek vezetése alatt Sicyonhoz; itt kiszállt s a vele szembe szálló sicyoniakat egy csatában megverte; nyomban erre achiv csapatokat vett magához s áthajózott az átellenes part túlra eső pontjához; itt az acarnaniai Oeniadae***) alá nyomult s ostrom alá vette; ez alól azonban, a nélkül, hogy bevette volna, haza vonúlt.

Később, három év múltával öt éves fegyverszünetre léptek a peloponnesusiak és az athéniak egymással †). Erre az athéniak görögök ellen való hadakozásukban szünetet tartottak, s részben a saját, részben szövetségeseik hajóiból álló, kétszáz hajóra menő hadi flottával a Cimon vezérlete alatt Cyprus ellen mentek hadi vállalatra ††). E hajóhadból hatvan hajó a moesárvidék királyának, Amyrtaeusnak hívására Aegyptusba vitorlázott, a többi pedig Citiumot vette ostrom alá. Miután ekközben Cimon meghalt s az ostromló hajóhadnál éhszükség állott be, ez Citium alól elvonúlt; a mint a nyílt tengeren a Cyprus szigetén fekvő Salamis irányában volt, a phoeniciabeliek és ciliciabeliek ellenében egyszerre tengeri és szárazföldi csatát fogadott el; miután mindkét ütközetben diadalt aratott, haza vonúlt; ugyancsak haza vonúltak vele együtt az Aegyptusból visszatért hajók is.

*) Orestes egy pharsalusi dynasta-család tagja volt. Az athéniak ezen táborozása, melynek fő célja az volt, hogy ez alkalmából befolyásukat Görögországnak már egészen északi határáig terjeszszék, a 81-ik Olympiás 2-ik évében, 454-ben K. e. tavasszal történt.

**) t. i. 81-ik Olympiás 3-ik évében, vagyis a mi időszámításunk szerint még ugyanezen évben, 454-ben K. e.

***) Ez az Achelüs folyó torkolatánál fekvő hely.

†) a 82-ik Olympiás 2-ik évében, 451-ben, K. e. — Ez öt éves fegyverszünet — a mint Curtius előadja — „egy kilenc éves háborúnak vége volt, melyet első peloponnesusinak nevezhetünk és egy új rendnek kezdete Hellasban, mivel a két nagy hatalom most szövetségeseivel együtt először ismerte el egymást és a szerződés útján alkudtak meg egymással.“

††) a 82-ik Olympiás 3-ik évében, 449-ben. K. e. tavasszal — Citium Cyprus sziget déli partján fekvő város.

Ez után a lacedaemoniak az úgy nevezett szent háborúba bocsátkoztak. Miután a delphibeli szent helyet hatalmukba ejtették, ezt átadták a delphibelieknek. Alig hogy innen a lábukat kihúzták, nyomban oda vonultak az athéniek, elfoglalták a szent helyet s átadták a phocisiaknak *).

Ezek után idő jártával az athéniek a Tolmaeus fiának, Tolmidesnek vezetése alatt a saját polgárságukból álló ezer főre menő nehéz fegyveres gyaloggal s ezekhez aránylagosan kiállított szövetséges csapatokkal Orchomenus, Chaeronea és más olyan helyek ellen, melyek boeotiai politikai menekültek kezén voltak, s melyek ennél fogva reájok nézve ellenséges pontokat képeztek, Boeotiába nyomultak, Chaeroneát bevették, benne őrcsapatot hagytak s tovább vonultak. Vonulásuk közben Coroneánál a boeotiai politikai menekültek Orchomenusból, valamint a velök szövetségzett locrok**), euboeai politikai menekültek s mindazok, a kik velök egy párthoz tartoztak, rajtok ütöttek. Az athéniek veresége teljes volt; közülök az egy rész elesett, a más rész fogoly-lá lett ***). Ekkor Athén az egész Boeotiát kiűritette, miután egyezés útján embereinek szabad elvonulást engedtek. A boeotiai politikai menekültek haza mentek városaikba s ez után a többiekkel együtt ismét politikailag függetlenek voltak †).

*) Azon háború volt ez, a melyet a modern történetírás „második szent háború” néven említ, s a mely a 82-ik Olympias 4-ik évére, K. sz. e. a 448-ik évre esik. A phocisiak nagy szövetségesöknék, Athénnek szerencséje által elkapatva, ki akarták kerekíteni területöket s mindazt hozzá akarták csatolni, a mi annak belsejében, vagy határán feküdt. Tehát Delphi ellen fordultak, melynek papi tekintélyét már régóta irigy szemmel nézték. A régi szövetség, mely az itt levő szent hely függetlenségét biztosította, úgy szólván feloszlott, s azért azt hitték, hogy a régi szerződések megsemmisültek. Másfelől Athén helyeslése felől bizonyosak voltak, mivel ezzel a Delphiben uralkodó papi nemzetségek ellenséges lábon álltak. A mint tehát ezek a szent helyet hatóságuk alá akarták hajtani, a spártaiak felszólíttatván a szent hely védelmére, sereget küldtek oda. Így jött létre ez a szent háború, a melyről az író itt röviden említést tesz. Az athéniek, mivel a fegyverszünet még tartott, óvakodtak a lacedaemoniakkal a csatatéren találkozni; azért jelentek meg ott csak akkor, midőn amazok már elvonultak. Vezérek ekkor Pericles volt.

**) t. i. az opusi locrok.

***) Ezen, Athénre nézve oly súlyos következzéssel járó szerencsétlen ütközet, melyben maga a vezér, Tolmides is elesett, a 83-ik Olympias 2-ik évében, 446-ban K. e. tavasszal történt.

†) a többiekkel, t. i. mindazokkal együtt, a kik felett az athéniek a Oenophytánál vívott ütközet után a felsőséget elnyerték. Tehát a boeotokon kívül az opusi locrok s phocisiak is kiszabadultak az athéni felsőség alól.

Nem sokára ez után Euboea az athéniektől elpártolt *). Pericles, midőn már e szigetre egy athéni sereggel átkelt, azt a hírt kapta, hogy Megara elszakadt, a peloponnesusiak Attika területére betörni szándékoznak s a megarabeliek az athéni őrseget felkoncolták, azok kivételével, a kiknek sikerült Nisaeába menekülniök; Megara a corinthusiak, sicyonbeliek és epidamnusiak incselkedéseire lépett ki az athéni szövetség kötelékeiből. Pericles e hírre a sereget Euboeáról nagy sietéssel visszavezette. Ez után a peloponnesusiak a Pausanias fiának. Plistoanax, lacedaemoni királynak vezérlete alatt Attika területére, Eleusis határába s Thria mezejére betörték s pusztítottak; innen azonban, a nélkül, hogy tovább nyomultak volna, haza vonultak **). Ekkor az athéniak másodszor is átkeltek Euboeára a Pericles vezetése alatt s ezt egészen hatalmuk alá hajtották. E sziget városaiban a viszonyokat egyezség útján saját érdekeiknek megfelelőleg rendezték, csak Hestiaeát kellett a lakosságnak odahagynia s ezt maguk az athéniak vették birtokukba ***).

Nem sokára az Euboeáról való visszatérés után az athéniak a peloponnesusiakkal s ezek szövetségeseivel harminc éves békét kötöttek, a melyben kiadták mindazon helyeket, a melyek a Peloponnesuson kezeikben voltak, Pegaet, Nisaeát, Troezent és Achaját †).

*) t. i. a 83-ik Olympias 3-ik évében, 446-ban K. e. őszszel.

**) Euboea Boeotia példáját követte, majd, a mint az athéni sereg, élén Periclessel, ide távozott, Megara is; az öt éves fegyverszünet pedig letelt s a lacedaemoniak, a kik eddig is támogatták mindenféleképen az Athén ellenes mozgalmakat, nagy hadsereget indítottak Attika felé, melynek határai Megara elpártolása miatt védtelen állapotban voltak. Pericles a sereggel még jókor ért ugyan vissza, de egy ütközetet megkockáztatni Attika területén nem lehetett, sem egy hosszas ostromnak Athént kitenni tanácsos nem volt, mivel ekkép Euboea a polgár-telepekkel együtt végképen elveszett volna Athénre nézve; ennek birtoka pedig rá nézve nemesak hatalmi, hanem szinte élet-kérdés is volt. Tehát Pericles a végső eszközhöz nyúlt, melyet ily esetben alkalmazni lehetett. Felhasználva az ifju Plistoanax tapasztalatlanságát s a király mellé tanácsadóul rendelt Cleandridas pénzszeretetét, ravasz alkudozásokkal oda vitte a dolgot, hogy a peloponnesusi hadsereg, mely soha kedvezőbb viszonyok közt nem tört Attika területére, csakhamar visszavonult s a corinthusi szoroson túl feloszlott. Spártában természetesen nagy volt e miatt a felindulás, s Plistoanax király számkivetésbe ment, a melyből csak 425-ben K. e. tért vissza. — Thria mezeje Attika területének legtermékenyebb síksága, Athéntől északnyugoti irányban Eleusis alatt.

***) Hestiaea lakosai városukat egy athéni hajó bántalmazása miatt veszítették el. E városba kétezer athéni részbirtokos (kleruchos) telepedett le s ettől fogva egy, korábban ehhez tartó község (demos) nevéül Oreus nevet nyert.

†) Ezen béke, a melyet az athéniak részéről annak érzete idézett elő, hogy a saját mohó előre törekvésök folytán alapszámban megingott hatalmuknak, hogy újra

Ez után hatodik évre *) a samosiak és miletusiak közt háború tört ki Priene felett. E hadban a miletusiak húzták a rövidebbet. Ez okból ezek az athéniekhez fordultak s panaszt emeltek a samosiak ellen. Úgyök támogatást nyert az athéniek előtt oly magánemberek részéről Samosból, a kik hazájok államszervezetét szerették volna megváltoztatni. Ennélfogva az athéniek egy negyven hajóra menő hadi flottával Samoshoz vitorláztak, népuralmi kormányt állítottak fel, ötven gyermeket s ugyanennyi férfit túsúl vettek; ezeket Lemnos szigetén elhelyezték, Samosban őrsereget hagytak s erre eltávoztak. Azonban a samosiak közt voltak olyanok, a kik nem tudtak megnyugodni abban, hogy ezek megtörténtek, s az ázsiai kontinensre elmenekültek. Ezek összeköttetésbe léptek az arisztokrata párt Samosban maradt fő embereivel, szövetségre léptek a Hystaspes fiával, Pissuthnessel, a ki ekkor Sardesben kormányzó volt, körülbelül hétszáz főre menő zsoldos csapatot toborozottak s egy éjjel átkeltek Samosra. Itt mindenek előtt a néppártnak estek neki; ennek tagjai közül a legnagyobb részt hatalmukba kerítették, majd túszaikat Lemnosról elcsenven, Athéntól való elszakadásukat kinyilatkoztatták s az athéni őrséget, valamint a náluk levő polgári főtisztviselőket is Pissuthnesnek kiszolgáltatták. Erre nyomban a Miletus ellen való táborozáshoz tettek készüléteket. Egyidejűleg Byzánc is elszakadt Athéntól.

Az athéniek, mihelyt ez tudokra esett, egy hatvan hajóra menő hadi flottával Samos ellen mentek. E hajóhadból tizenhat hajót kénytelenek voltak nélkülözni, mivel ezek részint Kária felé távoztak a phoeniciai hajóhad kikémlelésére, részint Chiosba és Lesbosba mentek, hogy e szigetek lakosait segítség nyújtására felhívják; azonban negyvennégy hajóval, melyek felett Pericles tizedmagával kezelte a vezéri tisztelet, Tragia szigetnél **) tengeri csatát fogadtak el a samosiaknak hetven hajója ellenében, a melyek közül húsz szárazföldi csapatokat hordozott. Mindezek éppen Miletus felől érkeztek. E csata az athéniek

megszilárdulhasson, békére van szüksége, a 83-ik Olympiás 3-ik évében, 445-ben K. e. tavaszszal jött létre. E béke érdekében az athéniek részéről nyújtott nagy áldozatokból a legtöbb hasznot a peloponnesusi tengerparti városok, Corinthus, Epidaurus, Sicyon húzták. E béke megkötése alkalmával a felek abban egyeztek meg, hogy míg ez tart, minden felmerülő vitás ügyet törvényes eljárás útján intéznek el. Csak az a baj, hogy nem határozták meg, minő legyen ezen törvényes eljárásnak a módja. Továbbá a két szövetség újra elismerte egymást két külön államcsoportnak; egyik sem növekedhetik a másik rovására; mindeik szövetségén belül a vezérállamnak joga van az elpártolni szándékozót megbüntetni.

*) a 84-ik Olympiás 4-ik évében, 440-ben K. e. tavaszszal.

**) kis sziget a jóniai part közelében.

javára dőlt el. Később ezeknek erősítésül Athénből negyven hajó, a chiosiaktól és lesbosiaktól pedig huszonöt hajó érkezett. Ekkor a partra kiszállást intéztek, a nyílt térnek uraivá tették magukat, majd a várost három ostromsáncsal a száraz felől, egyszersmind hajóikkal a tenger felől is ostromzár alá vették. Pericles az ostromzároló hajóhadból hatvan hajót magához vett s gyorsan elvonult a káriai Caunus felé, mivel arról értesítették, hogy phoeniciai hajóhad nyomul ellenök. Ennek lehetett is alapja, mivel Stesagoras*) s mások öt hajóval korábban elvitorláztak, hogy a phoeniciai hajóhadat oda vonják.

Ezen alkalmat a samosiak felhasználták. Hirtelen kitörést intéztek a hajóhadra, mely ekkor ily eshetőségre készen nem volt, az ostromvonalat képező hajókat csataképtelennékké tették, az ellenök csatarendbe sorakozó hajókat rendes ütközetben megverték s ezután a partvonaluk irányában elterülő tengernek urai maradtak körülbelől tizennégy napon át, s be is, ki is szállíthattak mindent szabad tetszésök szerint. Mihely azonban Pericles visszatért, a hajóhad ismét osromzár alá vette őket, később erősítésül ismét érkezett Athénből egy negyven hajóra menő hajó-hadosztály (Thucydides**), Hagno és Phormio vezérekkel, újra húsz hajóra menő Tlepolemus-sal és Anticlessal, Chiosból és Lesbosból pedig harminc hajó. A samosiak, miután némi gyenge támadási kísérletet tettek a tenger felől, nem bírván magukat tovább tartani, az ostrom kilencedik havában kénytelenek voltak városukat feladni s magukat oly egyezés feltételeinek alávetni, mely szerint bástyázatukat lebontani, túszoikat állítani, hajóikat kiadni s a hadi költséget meghatározott időközökben megtéríteni köteleztettek***). Megadták magukat a byzántiak is azon föltétel alatt, mely szerint azon alattvalói viszonyukat, melyben korábban Athénnel szemben voltak, elismerték.

Ezek után merültek fel már, csak alig pár évvel később a fentebb előadott corcyrai és potidaei bonyodalmak s mindazok az ügyek, a melyek alkalmat szolgáltatottak e művem tárgyát képező háború megindítására. Mindezek, a melyeket a görögök részint egymás ellen, részint a barbár ellen vittek véghez, a Xerxes visszavonulása és ezen

*) Egy, különben ismeretlen vezér a samosiak részén.

**) Ez nem a mi irónk, hanem ennek egy vénrokona, a Melesias fia s a Cimon rokona, Periclesnek politikai ellenfele s a Cimon halála után a pártvezérségben ennek utóda. Ezt 444-ben K. e. ostracismus érte ugyan, de száműzetéséből, mint korábban Aristides és Cimon is hasonló esetben cselekedtek, a tíz év letelte előtt hazatért.

***) Samos bevétele a 85-ik Olympiás 1-ső évében, 439-ben K. e. tavasszal történt. A hadi költség Corn. Nepos szerint (Timoth. 1. fejj.) 1200 talentumra rúgott, a mely a mi pénzünk szerint 2 millió 829,000 frtot tett

háború kitörése között eső idő alatt, kerek számmal szólva, ötven évi időközben történtek. Ez alatt az athéniek uralmukat mind jobban megszilárdították s a hatalom magas polcára emelkedtek. A lacedaemoniaknak tudtával történt ez, de meggátlására, jelentéktelen próbálkozást kivéve, kísérleteket nem tettek, hanem ez időszak legnagyobb részében, összetett kézzel nézték, mivel azon kívül, hogy már korábban sem tudták magukat egyhamar háborúra elhatározni, ha csak kénytelenek nem voltak vele, ekkor még különböző belső bonyodalmak is tartóztatták őket, míg végre az athéniek hatalma szembeszökőleg nagy emelkedést vett, s már az ő szövetségüket is bontogatni kezdték. Ekkor aztán rátértek arra a gondolatra, hogy ez már nem tűrhető tovább, s hinni kezdték, hogy minden igyekezettel dologhoz kell látniok, s az athéniek hatalmát, ha csak lehetséges, e háborúra való vállalkozás által porba kell dönteniök.

VI.

A szövetségesek gyűlése Lacedaemonban.

(118. f. 3. p. — 125. fejezet.)

A lacedaemoniak a maguk részéről már készen voltak azon határozattal, melynél fogva a béke felbontottnak tekintetett s az athéniek békebontóknak nyilvánítottak. Mindamellettséget küldtek Delphibe s kérdést intéztek az istenhez, ha vajjon a háború az ő javukra fog-e eldőlni. Az isten, a mint beszélük, azt adta válaszul, hogy ha teljes erő kifejtéssel viselik a háborút, a győzelem részökre fog eldőlni, s azt adta hozzá, hogy ebben ő is segítségül lesz hívásukra is, hivatlanul is. Továbbá meghívták szövetségeseiket másodszor is, hogy szavazatuk alá bocsássák azt a kérdést, vajjon háború indítandó-e. A küldöttek a szövetséges államok részéről meg is érkeztek s gyűlést tartottak. Itt mindnyájan megtették függetlenül a saját nyilatkozataikat, a melyek legnagyobb részt az athéniek elleni panaszokat tartalmaztak s a háborút sürgették. Közöttük a corinthusiak, a kik már korábban a felett való töprenkedésekben, hogy idő közben Potidaea el talál esni, az egyes államokat külön-külön felkeresték s arra kérték, hogy szavazának a háború mellett s itt is jelen voltak, most szintén utóljára lépven elő, a következő beszédet tartották :

„Szövetséges társaink! Már nem okolhatjuk többé a lacedaemoniakat, mintha nem volnának a háború mellett, s hogy bennünket most e tárgyban összehívtak. Valósággal az is illik a vezéri szerepet

viselőkhöz, hogy míg úgy a saját, mint szövetséges társaik magán érdekeit eljárásukban teljesen egy rangban állóknak ismerik el, arra főfő tekintettel legyenek, hogy miben áll az összesség közjava, mivel ők is valamennyi felett a főpolcot foglalják el. A mi pedig minket illet, nekünk mindnyájunknak, a kiknek már volt ügyünk az athéniekkel *), épen nincs szükségünk arra a figyelmeztetésre, hogy őrizkedjünk tőlük. Azoknak azonban, a kik inkább a szárazföld belsejében laknak, s ott, a hol semmi hajóközlekedés nincs, jól meg kell jegyezniök, hogy ha a partvidék oltalmazására segítő kezet nem nyújtanak, az esetben a saját termékeiknek kiszállítása, valamint azon cikkek behozatala, a melyekkel a szárazföld a tengeren való beszállítás útján látható el, meg lesz nehezítve; továbbá a most tárgyalás alatt levő kérdésben nem szabad oly ferdén itélniök, mintha az reájok egyáltalában nem tartoznék, hanem azt a véleményt kell formálniök, hogy ha cserben hagynák a partvidéket, azt várhatnák magukra, hogy a veszedelem egykor ő hozzájuk is elhat, s hogy jelenlegi tanácskozásaink őket ép úgy érdeklik, mint másokat. Ugyanazért hosszadalmas fontolgatásnak nincs helye náluk a felett, vajjon a hadat válaszszaak-e a béke helyett. Igaz, hogy józan férfi örömet élvezi a nyugodalmat, ha nem bántalmazták. Azonban az is igaz, hogy a ki határozott jellemű férfi, ha jogaiban háborgatják, hátat fordít a békének s azok védelmére fegyvert ragad; ha aztán elégtételt vett, ismét hajlandó a békére, továbbá sem a hadi szerencse elbizakodottá nem teszi, sem pedig a béke nyugalmasban való gyönyörködés annyira nem viszi, hogy érte magán packázni engedjen. Mert a ki azért húzódozik a háborútól, mivel a béke mellett jól érzi magát, mihamar megkeserülheti azt a nyugalmas élet gyönyörét, a mely épen vonakodásának oka, ha nem a kellő időben engedi át a nyugalomnak magát. Továbbá a ki a háborúban szerencsével nagyra van, az nem fontolja meg, hogy őt gyalgó alapokon nyugvó önbizalom kapta el. Mert már sok esztelen terv ütött ki jóra azért, mert az ellenfél még esztelenebb, s még több oly terv, melyekről azt hitték, hogy helyesen vannak kifözve, mutatott fel a várakozás ellenére szégyenletes sikert. Ennek oka pedig az, hogy senki sem tanusít egyenlő önbizalmat tervek alkotásában s azok kivitelében, hanem a biztos helyzetben kész tervkovácsok vagyunk, a nehéz pillanatok hatása alatt pedig a kivitelnél erőnkben megesappanunk.

„Mi azonban most háborúra kelünk, mivel rajtunk igazságtalanságokat követtek el, s mert alapos okaink vannak reá; s ha egyszer

*) az az a Peloponnesus tengeri kereskedő városainak, vagyis Corinthuson kívül Megarának, Sicyonnak, Epidaurusnak sat.

elégítélt vettünk az athénieken, abban is hagyjuk azt a kellő időben. Sok ok szól annak a valószínűsége mellett, hogy a győzelem a miénk lesz. Nevezetesen mi elsőben is számban s katonai gyakorlottság tekintetében felettök állunk, aztán pedig mindnyájan készségesen megyünk, a merre vezéreink parancsolatai rendelnek. Továbbá a tengeri erőt, a melyen azok hatalma alapúl, részint a mindnyájunk rendelkezésére álló segédforrásokból, részint a Delphiben és az Olympiában levő kincsekből a megfelelő karba fogjuk hozni. Ugyanis, ha mi kölcsönt veszünk fel*), abba a helyzetbe jutunk, hogy magasabb zsold ígérese mellett idegen hajóslegénységöket**) tőlük elvonhatjuk, mivel az athéniek hadi erejét inkább pénzen szedett-vedett, mint a saját polgáraik közül állított katonaság képezi. Ilyes baj minálunk kevésbbé fordulhatna elő, mivel a mi erőnk nem annyira pénzen, mint inkább hazai hadi népségen alapul. Egyetlen egy győzelem a tengeren valószínűleg kezeinkbe szolgáltatja őket; ha pedig még tovább is tartják magukat, azon esetben hosszabb idő alatt mi is folyvást otthonosabbakká leszünk a tengeren, s ha aztán az ügyességben azokat utólérjük, bátor szellemünk segélyével mégis bizonyosan följők kerekedünk. Mert azt, a miben mi a természet jóvoltából felettök állunk, azok nem sajátíthatják el oktatás által, viszont az az ismeret, a miben nálunknál különbek, részünkről megszerezhető szorgalmas utána látás által. A pénzt, a mely e tekintetben nélkülözhetetlen, elő fogjuk teremteni. Különben jaj volna nekünk, ha akkor, midőn azok szövetségesei a saját szolgálai helyzetök fenntartására pénzt adni nem vonakodnak, mi ugyan adakozni azon célra, hogy ellenségeinken elégítélt vegyünk s egyszersmind magunknak biztos helyzetet teremtsünk, hajlandók nem volnánk, — valamint azért, hogy ne épen a saját pénzünk legyen romlásunkra azon esetben, ha rá várunk, hogy az ellenség rabolja el tőlünk.

„Azonban lesznek még rendelkezésünkre a had folytatásának egyéb útjai és módjai is: szövetségeseik elpártoltatása, — a leghatásosabb mód azon jövedelmeik megapaszítására, a melyeknek erejüket köszönik; továbbá erősség emelése oly ponton, a hol ez területek ellen állandó fenyegetést képez, de még sok egyéb olyan, a melyeket még most meg sem is láthatni. Mert a háború az, a mely legkevésbbé halad előre megállapított szabályok szerint, hanem annak folyama alatt gyakran meglepő alkalmak tűnnek elő valamely fontos siker kivívására. A ki benne kedélye hullámszását bölcsen mérsékelve forgolódik, az van biztosítva

*) t. i. Delphiben és Olympiában.

**) t. i. azokat, a kik az athéniek szövetségesei, illetőleg alattvalói közül az athéni hajóhadnál szolgáltak.

súlyosabb eshetőségekkel szemben; ellenben az, a ki haragja által elengedi magát ragadtatni a felett, hogy fegyverhez nyúlnia kellett, ugyancsak kemény megfélemlítéseknek van kitéve.

„Még egy körülményt akarunk megfontolás tárgyává tenni. Ha egyikünknek vagy másikunknak határházakban támadna villongása oly ellenféllel, kivel szemben a megmérkőzésre elegendő erővel rendelkezik, s erről volna szó, könnyen napi rendre térhetnének felette: most azonban az athéniekben oly ellenfelekkel van dolgunk, a kik velünk, mindnyájunkkal szemben megfelelő erővel bírnak s közülünk egyes államok ellenében még hatalmasabbak. Ha tehát mi összes hatalmunkkal egyetlen nagyobb, vagy kisebb államot sem véve ki, egy szívvel-lélekkel nem szállunk velök szembe, akkor külön-külön, egymástól elszigetelve, minden nagyobb fáradság nélkül le fognak bennünket győzni. S a levertésből, ha még oly iszonyatosan hangzik is egynémely fülnek, tudja meg, nem egyéb terem számunkra, mint egyenes szolgaság. Az pedig szégyenfolt volna a Peloponnésuson, ha ez csak szóval is lehetséges eset gyanánt volna feltüntetve, s egy jó csoport állam egyetlen egytől bántalmakat szenvedne. Ez esetben vagy azt kellene hinni, hogy méltán szenvedjük ezeket, vagy azt, hogy nem volt elegendő bátorságunk magunkat ellene megoltalmazni, s ekkép azon ősök méltatlan utódainak tanusítjuk magunkat, a kik Görögországot megszabadították, s mi nemcsak hogy nem biztosítjuk a saját magunk részére ezt a számunkra megszerzett szabadságot, hanem engedjük, hogy egy zsarnok-állam fészkelje be magát közénk, holott feladatunk gyanánt tekintjük egyes egyéniség egyetlen állam felett való uralmának megbuktatását. Nem vagyunk képesek elgondolni, hogy hogyan nincs az effélékben része a három roppant nagy hiba közül valamelyiknek: az értelmetlenségnek, a pulyaságnak vagy a gondatlanságnak. Mert, ha e gyarlóságokat kikerültetek, abba a hibába csak még sem estetek, a mely eddig oly soknak romlására volt, tudniillik a fitymáló fel sem vevés hibájába, a mely épen azért, mert sok embert jégre vitt már, egy egészen más találó nevet, eszeveszettség nevet kapott.

„De hagyjuk a multakat! Mert hát mire való is volna azokat hosszasan hánytorgatni fel, mint a mennyire a mostani határozataink megérlelésére alkalmas lehet? Azonban a további következendőkre nézve a jelen helyzet komoly felkarolása mellett a további fáradozások elöl meghátrálnunk nem szabad. Hisz öröklött erényetek az, hogy erőfeszítések árán szerezzetek érdemeket! E szokással ne szakítsatok, ha ugyan őseiteknél gazdagságban és hatalomban csak egy kissé is előbbre vagytok; mert nem volna igazságos, hogy a mit ők nélkülözések közt

szerezték meg, az a mi dúsgazdagságunk mellett tönkre menjen. Meg kell inkább a háborút bátran kezdenünk, s ezt mi több okból bízást tehetjük; mert egyfelől az isten is azt javasolja, sőt azt is ígéri, hogy segedelmünkre lesz, másfelől az egész Görögország velünk lesz, részint mivel félelem hajtja, részint azért, mert érdeke ezt követeli. A békeszerződés megbontását sem ti kezdték meg, mert maga az isten is, midőn a háború megkezdésére bátorít, ezzel azt már megszegettnek nyilatkoztatja; ti inkább a megsértett szerződésnek keltek védelmére. Nem a ki védelmi célból fegyvert ragad, hanem a ki az első támadást intézi, az töri meg a békét.

„Ennélfogva miután minden tekintetben szép kilátások közt bocsátkozhattok háborúba, s mi is mindnyájunk közös érdekében ajánljuk ezt, — ha különben a közös érdek úgy államokra, mint egyesekre nézve a legszilárdabb köteléket képez — : ne késsetek a potidaeabelieknek segédelmet nyújtani, a kik *dór* létökre *jónóktól* szenvednek ostromot, a mi korábban épen ellenkezőleg történt, egyszersmind a többiek felszabeditásának is utána látni. S már többé nem is lehetséges az, hogy várakozó helyzetben maradjunk, mivel közülünk az egy rész már most bántalmakat szenved, a más rész pedig ezután nem sokára szintén ebbe a lébe jut, ha megtudják azt, hogy mi összegyülekeztünk ugyan, de nem volt annyi bátorságunk, hogy a magunk megoltalmazására intézkedéseket tegyünk. Ennélfogva, édes szövetséges társaink, győződjetek meg arról, hogy kényszerhelyzetbe jutottatok, s higgyétek el, hogy ez a mi tanácsunk a leghelyesebb, a melyet ily körülmények közt adni lehet, s szavazzatok a háborúra! Ne legyen reátok semmi hatással e lépés megtételénél a pillanatnyi veszélytől való félelem, hanem vezéreljen benneteket az a vágy, a melyet e veszélyből származó tartósabb béke áldásai iránt tápláltok; mert háború következtében a béke szilárdabb alapokat nyer, viszont békeszeretetből a háborútól húzódozás éepséggel nem veszélytelen. Ne legyetek semmi kétségben az iránt, hogy az a zsarnok-állam, a mely Görögországban kiképződött, mindnyájunkat egyformán rabigába hajtással fenyeget, s hogy míg a görög államok közül az egy részt már uralma alá hajtotta, a többire gondolatban szintén ez a sors van nála határozva; hadd hűtsük le kedvét egy bátor támadás által, hogy így a jövőben veszedelmektől menten töltsük életünket, s a most rabigában levő görögöket is felszabadsuk.“

A corinthusiak ekkép nyilatkoztak.

A lacedaemoniak, miután valamennyinek a véleményét meghallgatták, összes szövetségeseiket, a kik csak jelen voltak, sorban, úgy a nagyobb, mint a kisebb államokat megszavaztatták. A többség a háboru

megindítására szavazott. A határozat tehát ennek értelmében kimondatott; ezt azonban tüstént érvénybe léptetni lehetetlen volt, mivel készületlenek voltak; de mégis abban állapodtak meg, hogy minden egyes állam igyekezzék a célhoz segítő eszközöket előteremteni s halogatásnak helye nincs. Ennek dacára azonban a szükséges intézkedések tétele közben egy teljes év ugyan nem, de mégis jó hosszú idő telt el, míg aztán Attikába betörték s a háborút nyíltan megkezdték *).

VII.

Végső tárgyalások a peloponnesusiak és az athéniek között a háboru kitörése előtt.

(126—146. fejezet).

Ezen idő alatt követeket küldöztek az athéniekhez panaszok emelése végett, hogy ekkép azon esetben, ha ezek reájok semmit sem hajtanak, mennél igazságosabb szín alatt indithassanak háborút. Elsőben is követség útján azon követelést intézték a lacedaemoniak az athéniekhez, hogy az Athene istennővel szemben vétékkel terhelt embereket üzzék tova. Ezen véték mivolta a következő volt:

Élt Athénben ennek előtte egy Cylon nevű ember, a ki az olympiai játékokon egy alkalommal győzött, s egyik legrégibb s leg-hatalmasabb családból származott; ez egy megarai embernek, annak a Thegenesnek a leányát birta nőül, a ki akkor Megara zsarnoka volt. Cylon Delphiben tett kérdésére az istentől azon választ kapta, hogy Zeus legnagyobb ünnepén az athéni fellegvárat foglalja el. Ő hadi erőt kapott Theagenestől, s vállalatához barátai támogatását is biztosította magának; ekkép, miután a peloponnesusi olympiai ünnepek bekövetkeztek, elfoglalta a fellegvárat azon célból, hogy az uralmat magához ragadja **). Azt hitte ugyanis, hogy az olympiai ünnepélyeségek képezik Zeüsnek legnagyobb ünnepét s ezen kívül ezek ő hozzá mint olympiai győzőhöz nincsenek minden vonatkozás nélkül; azt azonban, vajjon nem az Attikában vagy más valahol előforduló ünnep

*) A peloponnesusi szövetségesek, mivel ezen utolsó gyűlésök legkorábban 432-ben K. e. október hóban történhetett s az Attika területére intézett első betörések 431. K. e. június hónapra tehető, körülbelül 8—9 hónapot töltöttek el hadi készülődéssel.

**) Cylon az olympiai játékokon valószínűleg a 35-ik Olympiásban, K. e. a 640-ik évben győzött, az athéni fellegvárnak itt említett elfoglalása pedig a 41-ik Olympiásban, K. e. a 612-ik évben történt meg.

volt-e értve, sem ő nem tette további megfontolás tárgyává, sem a jóshely nem nyilatkoztatta ki. Van pedig Athénben egy ünnep, a Diasia, a melyet Zeüs Meilichiosz legnagyobb ünnepének neveznek. Ez ünnepet a városon kívül ülik meg, s ezen az egész nép áldozik, sok ember nem véráldozattal, hanem itt országül szokásos áldozati süteménnyel*). Mivel tehát azt hitte, hogy jól elérte a mondást, a dolognak neki vágott. Az athéniek, a mint ennek híre futamodott, azok ellen, a kik a fellegvárba vették magukat, a vidékről valamennyien elősiettek e helynek megmentése végett, alatta táborba szálltak s ostromzár alá vették. Azonban az athéniek, a mint az ostromzárálással több idő telt el, ebbe belefáradtak s e miatt a legtöbben el is húzódtak onnan, a midőn rábízták a kilenc archonra az ostromzár fenntartását s teljesen szabad kezet engedtek nekik, hogy intézkedjenek, a mint a legcélszerűbbnek találják**). Akkor az állami ügyek java részét a kilenc archon intézte. A Cylonnal ostromzár alatt levők élelemszükség és vízhiány miatt gonosz helyzetbe jutottak. Ekkor Cylonnak s öcsésének sikerült kiillanni, a többiek pedig, mivel állapotuk gyötrelmessé kezdett válni s még néhányan éhhalált is haltak, mint isteni oltalom alá menekülők a fellegvárban levő oltárra ültek***). Az ostromzár fenntartásával megbízott athéniek ezeket látván, hogy már a halál révén vannak, azon ígérettel, hogy semmi bántalommal illetni nem fogják, onnan elcsalták, s ekkor halálra vitték s agyonvagdosták. Néhányan menet közben észre vévén, hogy őket halálra viszik, a „tiszteletes istennők“ oltáraitra †) telepedtek; ezekkel ott bántak el. Innen van az, hogy ezeket, valamint utódaikat „vétekkal terhelteknek“ s „az istennővel szemben szentségtörés bűnében leledzőknek“ nevezték. Kiűzték ezeket a vétekkal terhelteket az athéniek is, kiűzte a lacedaemoni Cleomenes is pártos athéniek segítségével, a midőn ez nemcsak hogy az élöket kényszerítette számki-vetésbe menni, hanem az elhaltak csontjait is felszedette s kidobatta.

*) A Diasia, vagyis Zeüsnek, a Meilichiosznak, azaz a „szelidnek“ legnagyobb ünnepe a tél vége felé, Anthesterium hó 28-án (február hóban) tartatott. A görögöknél szokásban volt az olympiai versenyen aratott győzelem évfordulójának megünnepelése. Ilyenkor a győztes barátai és rokonai kíséretében azon koszorúval disztve, a mely családjának s szülővárosának örök dicsőségére vált, a városban sorban felkereste az istenek templomait. Az olympiai Zeüs-ünnepélyre mindenki Athébe sietett, míg a Diasia nevű ünnep alkalmával a nép a vidékre széledt.

**) E kilenc archon élén az Alcmaeon fia, Megacles állt.

**) t. i. Athéne Polias (= „a város védő“ Athene) oltárára.

†) t. i. az Erinnysek, vagy euphemismussal szólva, az Eumenidák (lat. Fúriák) oltárára.

Azonban ezek később visszatértek *) s nemzetségök még most is a városban van.

E vétekekkel terhelt emberek eltávolítását a lacedaemoniak állítólag mindenek felett azért hagyták meg ez athénieknek, hogy az isteneknek elégtételt szerezzenek, valósággal azonban azért, mert tudták, hogy a Xanthippos fia, Pericles, anyai ágon e bűnben érdekelve van **), s azt hitték, hogy ha ezt számkivetés éri, ők követeléseikkel könnyebben boldogulhatnak az athéniéknél. Azonban, hogy Periclest ez a csapás érje, ezt mégsem reménylették annyira, mint inkább azt, hogy a polgárság és ő közte visszavonás magvait hintik el, ha úgy tűnik fel a dolog, hogy részben legalább az ő sajnos állapota miatt támad a háború; mert a saját korában ő volt kétség kívül a legbefolyásosabb férfi Athénben s az állam ügyeinek intézésében minden ponton ellene működött a lacedaemoniak érdekeinek, s nem tűrte, hogy ezeknek csak egy tapodtat is engedjenek, hanem a háborúra sarkalta az athénieket.

E követelésre az athéniék azzal válaszoltak, hogy ők meg a lacedaemoniaktól a Taenarumról reájok háramló vétek szennyének eltörlését követelték. A lacedaemoniak ugyanis egykor Poseidonnak a Taenarumon levő templomából isteni védelem alá menekült helótákat csaltak ki s halálra hurcolván, lemészárolták. S az is a hit, hogy a később Spártát ért heves földrengés őket e miatt sújtotta ***). Továbbá követelték azt is, hogy a Chalkioikos Athene †) ellenében vétekekkel terhelt embereket szintén üzzék tova. Ezen vétek mivolta a következő volt:

Pausaniás, miután a lacedaemoniak őt a Hellespontusban hadakozó szövetségesek fővezérletétől visszahívták, majd a törvényes nyomozás megejtése után felmentették s büntetlennek nyilvánították, többé hivatalos kiküldetést nem nyert. Ő azonban a saját szakállára egy hermionei háromsorevezőst fogadott fel a nélkül, hogy erre a lacedaemoniak kérték volna, s újra elvitorlázott a Hellespontusba a végett, hogy a

*) Ez történt a Pisistratus utódainak elfűzetése után, a 68-ik Olympiás 1-ső évében, K. e. az 508-ik évben, midőn Cleomenes Isagoras támogatására ment s az aristokrata párttól támogatatva, Clisthenést, a Megacles fiát, valamint Alcmaeon többi utódait is távozásra kényszerítette; ezek azonban nem sok idő múlva, valószínűleg még 508-ban Athénbe visszatértek.

**) mivel a Pericles anyja, Agariste a Megacles unokája s a Clisthenes unokahúga volt.

***) E földrengés fentebb, a 65-ik lapon van megemlítve. Poseidon (lat. Neptunus), tengerek istene felől az volt a hit, hogy ő idézi elő a földrengéseket. Homérnál ez istennek jelzője: „a földrengető.”

†) Ezen istennő e jelzőjét a spártaiaktól neki szentelt érc-kápolnától nyerte, mert Chalkioikos: érc hajlékban lakó.

görögök táborozásában részt vegyen, valósággal azonban azért, hogy a persa királyllyal megkezdett titkos tárgyalásait folytassa, a melyeket az egész Görögország felett való uralom elnyerése céljából már előbb megkezdett. A Pausaniás első szolgálatáttele, a melyet a királynak tett s a melylyel az egész dolog kezdetét vette, a következő volt: Első ott létekor a Cyprustól való elvonulás után Byzáncot elfoglalta s ez alkalmalmmal itt a a persa őrsereg, a melyben a királynak távolabbi és vér szerint való rokonai is voltak, foglyúl esett. E foglyokat Pausaniás a többi szövetségesek híre-tudta nélkül elküldte a királynak s úgy tet-tette, mintha azok maguk szöktek volna meg tőle. Ezeket pedig ő az eretiai származású Gongylus közreműködésével üzte-füzte, a kire Byzáncot s a hadi foglyokat is rábízta. Küldött Gongylus által a király-nak egy levelet is; ennek tartalma pedig, a mint utóbb kiderült, a következő volt:

„Pausanias, Spárta fővezére neked kedveskedni kíván ván, e hadi foglyait ezennel neked visszaküldi. Feltett szándékom, ha neked is úgy tetszik, hogy leányodat elveszem, továbbá Spártát s Görögország többi részét uralmad alá hajtom. Gondolom, vagyok olyan helyzetben, hogy ezt kivihetem, ha veled együtt ez iránt terveket szövök. Ha tehát van ezekben valami olyas, a mi tetszésedet megnyerheti, küldj egy megbízható embert a tengerhez*), a kinek közvetítésével a további tárgyalásokat folytathassuk.“

Az írat ezen nyilatkozatot tartalmazta. Xerxes kapott rajta s a Pharnaces fiát, Artabazust a tengerhez küldte azon meghagyással, hogy a dascyliumi helytartóságot**) vegye át s Megabatest, a ki itt korábban helytartó volt, e tisztt alól oldozza fel. Ugyancsak neki egy Pausaniáshoz szóló választ adott át, hogy ezt ahhoz Byzánchba mennél előbb juttassa el a királyi pecsét előmutatása mellett, továbbá feladatává tette, hogy ha Pausaniás az ő érdekeit illetőleg valamivel megbízza, ebben mennél nagyobb gondnal s hűséggel járjon el. Ez megérkezése után mindent teljesített akként, a mint meg volt hagyva, s a levelet is atküldte. Ez a következő választ tartalmazta:

„Ezt mondja Xerxes király Pausaniásnak: Azon jó cselekedeted, hogy embereimet a tengeren át Byzánchból számomra megmentetted, házunkban mindenha felírva marad, s javaslataid tetszésemmel talál-

*) „a tengerhez“ keleties megjelölése a görögség lakta partvidéknek Elő-Ázsiában.

**) Dascylium, bithyniai város volt, az Elő-Ázsia északi részét magában foglaló persa helytartóság székhelye, s erről az dascyliuminak neveztetett. E helytartóság a Hellezpointus vidékén persa uralom alatt álló városokat, továbbá Phrygiát Bithyniát, Paphlagoniát és Cappadociát foglalta magában.

koznak. Ne tartóztasson téged, sem éj, sem nap, hogy felhagyj valamivel azokból, a melyeket nekem ígérsz; ne szolgáljon előtted ebben akadályul költekezés aranyban, ezüstben, sem hadak sokasága, ha ennek metalan valahol kezéd ügyében kell lennie, hanem Artabazussal, ezen derék férfival együtt, a kit hozzád küldök, teljes bátorsággal intézd mind az én ügyeimet, mind a tiedet úgy, a mint mindkettőnk méltóságának s érdekeinek legjobban megfelel.“

Pausaniás korábban is el volt kapatva már, mivel nagy becsben tartották a görögök a plataei fővezérlet miatt; ekkor azonban, a mint e levelet megkapta, még sokkal jobban elbízta magát s nem tudott többé a hagyományos mód szerint élni. Hanem persa ruhákba öltözködött, kivonult Byzánból s Thrácián át tett útjában persa és aegyptusi testőrökkel környeztette magát, továbbá persa asztalt tartott s nem bírta magát türtöztetni, hanem jelentéktelen cselekedetekkel elárulta azokat, a melyeknek majd később nagyobb mértékben való üzését feltette magában. Nehezen megközelíthetővé tette magát s oly fennhéjázó modort vett fel mindenkivel szemben egyiránt, hogy senki sem volt képes hozzá férközni. Ez is volt épen egyik főfő ok arra nézve, hogy a szövetségesek az athéniekhez álltak át.

A lacedaemoniak, mihelyt erről értesültek, visszarendelték őt épen e miatt elsőben is; most pedig, a mint a hermionei hajón, a nélkül, hogy tőlük erre megbízást nyert volna, másod ízben kivitorlázott, s ismét oly eljárásmodot alkalmazó embernek tanusította magát, ugyancsak a mint az athéniek őt erőszakos rendszabályok alkalmazásával Byzánból kitudták *), s ekkor nem Spártába tért vissza s hanem a troási Colonaeben szállt meg, továbbá hozzájuk jelentések érkeztek, hogy a barbarokkal titkos tárgyalásokat folytat s ott időzése jót nem jelent: szakítottak a további halogatással s az ephorusok hozzá egy követet küldtek el titkos írással **), a melyben meghagyták neki, hogy a követtel haza jöjjön; ellenkező esetben a spártaiak neki ezennel hadat üzennek. Pausaniás kerülni akarta a gyanút, a mennyire csak lehetett, s azt hitte hogy pénzzel sikerül neki a vádak élet elvenni;

*) Ez történt a 75-ik Olympias 4-ik évében, K. e. a 476-ik évben tavasszal.

**) A lacedaemoniak künn időző főtisztviselőikhez szóló titkos irásaikat úgy szerkesztették, hogy egy pálcácskán szijat csavargattak körül s ekképen ezzel azt egészen beborították. E szijra pálcá hosszat folyó sorokban irták meg a szükséges értesítést; ezután a pálcáról a szijat legöngyölgették s ezt küldték el a tisztviselőnek. Ez egy épen olyan pálcácskával volt ellátva, mint a minőre a szij odahaza írás közben csavarva volt. A szijat, a mint megkapta, erre csavargatta rá s így betűzte le az írást. Ezt a titkos iratot azon pálcá után, a melynek segélyével lehetett csak elolvasni az írást, skytalénak nevezték, mert skytalé=pálcá.

ugyanazért Spártába másod ízben visszatért. Az ephorusok őt eleinte börtönbe vetették. Az ephorusoknak jogában állt ezt megtenni a királlyal*). Később azonban kimódolta azt, hogy szabad lábra állították s ekkor késznek nyilatkozott bárkivel szemben is, a ki ellene valamit felhoz, magát törvényszéki nyomozásnak alávetni.

A spártaiaknak, úgy az ő személyes ellenségeinek, mint az összes polgároknak, semmi olyan vilgos bizonyosságuk nem volt, a mely szilárd alapul szolgálhatott volna arra nézve, hogy büntetéssel sujtsanak egy oly embert, a ki királyi vérből való volt s ekkor fényes állást töltött be. Ugyanis Pausaniás a Leonidás fiának, a még kiskorú Plistarchus királynak volt a gyámja, mint ennek nagybátyja. Azonban törvényellenes bánásmódjával s a barbárok szokásainak keresett utánzásával azon erős gyanút támasztotta maga ellen, hogy magát a fennálló államrend korlátain belől tartani nincs szándékában. A mint sorra fontolóra vették mindazon kihágásait, melyekkel az érvényben levő nemzeti törvények ellen vétett, ezek közt különösen szembe szökőnek tűnt fel az, hogy egykor azon háromlábba, a melyet a görögök**) Delphiben a persáktól ejtett zsákmány zsengeje gyanánt az istennek felajánlottak, nem átalotta kizárólag a maga nevében a következő verset rávésetni:

„Pausaniás, görögök vezetője, legyőzve a persát,
Phoebus Apollónak nyújtja e szent adományt.“

Ezen verset akkor a lacedaemoniak nyomban levakartatták arról a háromlábbról, s helyette mindazon városok neveit vésették rá, a melyek a barbár felett nyert győzelem részesei voltak s e szent ajándékot felállították. Mindamellet ezt egykor Pausaniásnak bűnül rótták fel, s miután már eddig haladt, ez még sokkal összhangzóbbnak tűntette fel akkori cselekedetét azzal, a mi most szándékában volt. Kaptak azonban értesítéseket arról is, hogy a helóták közt titkos összeköttetései vannak, s a dolog valósággal úgy is állt; mert ezeknek szabadságot s polgárjogot ígért, ha ügyének támogatására felkelnek s az ő egész tervét győzelemre segítik. De nem voltak hajlandók annyi hitelt adni még maguknak a helótáknak sem, a kik közül néhányan erről feljelentést tettek, hogy ellene valami rendkívüli lépés tételére feljogosítottaknak érezzék magukat. Ebben őket azon rendes eljárás módjuk vezérelte, a melyhez egymással szemben magukat tartani szokták, mely szerint kétségbevonhatatlan bizonyságok nélkül elhamarkodva nem

*) annál inkább volt tehát jogukban ezt tenni egy olyannal, a ki csak királynak a gyámja volt.

**) a plataei győzelem után.

tudtak oly valami határozatban megállapodni egy spártai férfit illetőleg, a melyet aztán orvosolni nem lehet. Végül azonban, a mint beszélük, egy Argilusból való *) ember, a kire a királyhoz intézett utolsó levelének Artabazushoz való megvitelét bizta, s a ki neki egykor szeretője volt s bizalmát a legnagyobb mértékben bírta, lépett fel előttök fellejtendőül. Ez valami olyat vett észre, hogy a Pausaniás küldte követek közül ő előtte még senki sem tért vissza, s e miatt félelme támadt. Ugyanazért azt tette, hogy pecsét-utánszatot kerített magának, hogy ha sejtelmében csalatkozik, vagy Pausaniás még valamit változtatni akar s e végből a levelet tőle előkéri, a dolgot észre ne vegye; ekkor a levelet feltörte, s ez, a mint megsejditette, hogy valami ilyen formát is szóba hoz, valósággal az ő meggyilkolására vonatkozó meghagyást is tartalmazta.

Ekkor, a mint ez az írást előmutatta, az ephorusok már hajlandóbbak voltak a dolgot elhinni. Mindamellet szerettek volna még a saját füleikkel maga, Pausaniás szájából is arról valamit hallani. Ennélfogva tervet főztek ki, mely szerint az az ember a Taenarumhoz isteni oltalom alá menekült s itt egy oly kunyhót galyabíttatott magának **), a mely belül közfalal kettős rekeszre volt osztva, s a belső rekeszbe néhány ephorust rejtett el. A mint Pausaniás ide hozzá eljött s az isteni oltalomhoz folyamodás okát kérdezte, meghallottak mindent úgy, hogy minden kétségek eloszolhatott. Ugyanis az ember Pausaniásnak szeme közé vágta, hogy ő reá vonatkozólag a levélbe mit írt, valamint egyebet is sorban eléje rakott, hogy ő a királylyal folytatott tárgyalásaiban ügyét mindenkor úgy szolgálta, hogy Pausaniás semmi kockáztatott helyzetbe általa nem jutott, mégis csak arra érdemesítette őt, hogy épen úgy, mint azokat valamennyit, a kiket ügyében eszközökül felhasznált, meggyilkoltassa; Pausaniás mindezen szavainak igazat adott, csak arra kérte, hogy azt, a mit tett, oly zokon ne vegye, továbbá becsületszavát adta, hogy haja szála sem görbül meg, ha a szent helyet oda hagyja, s sürgette, hogy mennél gyorsabban keljen útra, s a tárgyalások menetét ne hátráltassa.

Az ephorusok ekkor hallásból pontos értesülést szereztvén, eltávoztak, s a városban, mivel már szilárdul meg voltak győződve a dolog

*) Ezen görög gyarmatváros a strymoni öböl mellett Amphipolis alatt, ettől délnyugoti irányban feküdt.

**) A Taenarumnál, a lacedaemoni terület legdélibb irányban levő fokhegyénél, nemcsak a templom, hanem az ehhez tartozó terület is Poseidonnak szentelt hely volt. Az argilusi származásu ember nem magába a templomba ment, hanem csak a felszentelt területen telepedett meg s ott tartózkodása idejére, hogy az időjárás viszontagságai ellen védve legyen, rakatta magának a kalibát.

felől, a Pausaniás elfogása iránt intézkedéseket tettek. Azonban azt beszélük, hogy a mint épen arra került a dolog, hogy az utcán elfogják, egyik vele szembe jövő ephorus arc kifejezéséből észre vette, hogy ez mi végből tart feléje, s ezen felül egy másik iránta való jóindulattól titkon feléje intett és ekkép amannak szándéka felől értesítette. Erre ő futásnak vette a dolgot a Chalkioikos Athene temploma felé s így üldözői kezéből kisiklott; mert ez a szent hely oda közel esett. Itt egy nem nagy hajlékban, a mely a szent helyhez tartozott, belépett, hogy szabad ég alatt az időjárás viszontagságait szenvednie ne kelljen, s csendesesen meghúzta magát. Az ephorusok tehát ekkor épen nem érhatték el, azonban azután lebontatták a fedelet a hajlékról s meglesték, mikor van benn *); ekkor ott rekesztették s a kijárókat berakták; ott maradtak maguk is a közelben, míg csak végképen agyon nem éhezették. Midőn már Pausaniás ezen állapotban arra a pontra jutott az épületben, hogy lelkét kiadja s azok ezt észrevették, kihozták a szent helyről, még úgy, hogy élet volt benne; de alig hogy kihozták, tüstént meghalt**). Testét eleinte a Caeadasba***) akarták dobni, a hová a gonosztevőket vetni szokták, utóbb azonban azon gondolatra tértek, hogy valahol közel ássák el. De az isten Delphiben azon rendeletet adta később a lacedaemoniaknak, hogy a sírt oda vigyék át, a hol a halál-eset történt; s még most is a templom-udvar előtti téren nyugszik sírszobrokon levő felirat tanuskodása szerint. Továbbá mivel az, a mit véghez vittek, őket vétekkép terhelte, kötelesek voltak a Chalkioikos Athenének két embert adni vissza egy helyett. Ezt ők akképen teljesítették, hogy két ércszobrot készíttettek †) s mintegy Pausaniás gyanánt ezeket ajánlották fel az istennőnek.

Az athéniek tehát a lacedaemoniaknak hozzájuk intézett követelésére azon követeléssel válaszoltak, hogy e vétek szennyét, mivel Apolló is ennek ítélte, távolítsák el.

A Pausaniás persákkal való cimboráskodásában azonban Athénbe küldött követség útján részességgel vádolták a lacedaemoniak Themistoclest is, a mint ennek a Pausaniás ügyében megejtett vizsgálat útján nyomára jutottak; ennél fogva azt kívánták, hogy ezt hasonló büntetés alá kell vonni ††). Az athéniek ebben kívánságuknak helyt adtak. The-

*) Pausaniás az épületet húzamosabb bent tartózkodás után olykor-olykor elhagyta.

**) Ez történt a 76-ik Olympias 3-ik évében, a 473-ik évben K. e.

**) Egy mély hegyszakadék Spárta közelében.

†) Ezek a Pausaniás álló szobrai voltak.

††) t. i. halálos büntetés alá.

mistocles ekkor, épen egy nép-ítélet folytán, mely cserepekre írt szavazatok alapján létesült, számkivetésben élt *) ; tartózkodó helye Argosban volt, de a Peloponnesus többi részében is megfordult. Az athéniek tehát azon lacedaemoniakkal együtt, a kik az üldözésben részt venni készek voltak, embereket küldtek el azon meghagyással, hogy vezessék elő onnan, a hol előtalálják.

Themistocles erről eleve neszt vevén, a Peloponnesusról elmene-kül Coreyrába, melynek lakosai, velök közlött jótettéért iránta le voltak kötelezve **). Azonban a coreyrabeliek azt kezdték előtte pengetni, hogy ők nem merik megtenni azt, hogy maguknál tartsák, mert e miatt a lacedaemoniak s az athéniek haragját vonhatják fejükre. Ennélfogva áttétette magát velök a szárazföldnek szigetökkel átellenben eső részére. Mivel azonban az üldözésével megbízott emberek nyomozás útján, a merre haladt, folyvást a sarkában voltak, szorult állapotában arra látta kényszerítve magát, hogy a molossusok ***) királyához, Admetushoz szálljon meg vendégképen, bár ez neki jó embere nem volt. Ez épen nem volt odahaza. Themistocles tehát a királynéhoz folyamodott olta-lomért ; ez őt arra eszelte rá, hogy az ő édes gyermeköket fogja meg s ezzel üljön a házi tűzhelyre. Midőn nem sokkal ez után Admetus haza érkezett, előtte felfedezte, hogy ő kicsoda, s kérte, ne tegye azt, hogy ő rajta most, midőn üldözik, boszút álljon, habár egykor egy, athéniekhez intézett kérése †) tárgyalásakor ellene nyilatkozott is. Az ő jelenlegi helyzetében ugyanis ő benne egy magánál sokkal gyengébb ellenfélt tenne szerencsétlenné ; nemes jellem pedig csak magával egyenlő lábon állókkal szemben gyakorol megtorlást. Ő egyszersmind Admetusnak egy oly kérdésben működött ellene, a mely mellékes érde-keket érintett, s nem egy olyanban, a melytől életének megmentése függött, Admetus pedig, ha őt most kiszolgáltatja, megfosztja őt a reménységtől életének megmentése iránt ; ekkor elmondta neki, hogy őt kik s mi végből üldözik.

*) A nagy befolyással bíró pártfőket, hogy azon veszedelem, mely részökről a demokratikus egyenlőséget s államszervezetet fenyegette, elháríttassék, a polgárság minden előre bocsátott vád, vizsgálat, vagy védelem nélkül tíz évre szám-füzte, de a száműzött sem vagyonában, sem polgári becsületében csorbát nem szenvedett. Ehhez azonban legalább 6000 polgár szavazata volt szükséges.

**) Hogy e jöttet miben állt, arra nézve kétféle értesítésünk van. Egyik szerint Themistocles a coreyraiaknak egy oly vitás ügyben tett jó szolgálatot, a mely közöttök és a corinthusiak között merült fel ; a másik szerint pedig azon büntetéstől mentette meg a coreyrabelieket, a mely a persa háborúban való részt nem vevésök miatt a többi görögök részéről őket fenyegette.

***) egy népség Epirusban.

†) Ezen kérelem tárgya határozottan nem ismeretes. Valószínűleg segede-lemnyújtásra vonatkozott.

Admetus ezek hallattára felszólította Themistoclest, hogy álljon fel az ő fiával úgy, a mint azzal letelepedett. Ez volt az oltalomkérés leghathatósabb módja*). Nem sokára ez után megérkeztek a lacedaemoniak és az athéniek; ezeknek azonban, beszélhetek akármennyit, nem szolgáltatta ki, hanem mivel a persa királyhoz akart elmenni, elküldte a szárazon a tulsó partra**) a Sándor uralma alá tartozó Pydnába. Themistocles itt egy kalmárhajóra talált, a mely épen indulóban volt Jónia felé. Erre rászállt; azonban az a szerencsétlenség érte, hogy hajózása közben vihar lepte meg, s ez azon athéni hajóhadhoz sodorta el, a mely Naxost tartotta ostrom alatt. Ez eset okozta rémületében, mivel különben a hajószemélyzet előtt ismeretlen volt, tudtára adja a hajótulajdonosnak, hogy ő kicsoda s mi miatt menekül; e tudósítását azon fenyegetéssel kíséri, hogy ha őt megmenteni nem igyekszik, azt fogja vallani, hogy pénzzel engedte magát lekenyereztetni s őt azért szállítja. Hogy különben ő bátorságban legyen, ez attól függ, hogy a hajót senki el ne hagyja mindaddig, míg a hajózást tovább nem folytathatják. Ha neki e szívességet teljesíti, az ő részéről ezért méltó jutalomra számíthat. A hajótulajdonos teljesítette azt, a mit Themistocles a saját biztonságára nézve szükségesnek látott. Ennélfogva egy nap s egy éjjel túl a hajóhadon a nyílt tengeren horgonyoztak s később Ephesusba megérkeztek. Itt Themistocles a hajótulajdonost pénzzel gazdagon megajándékozta; mert ez alatt tőkepénzei, a melyek Athénben s Argosban barátainál el voltak helyezve, ezektől már megérkeztek; majd a tengervidékről egy persa ember társaságában a szárazra beljebb költözött, s innen a Xerxes fiához, Artaxerxeshez, a ki csak kis idővel ez előtt lépett a trónra, levelet intézett. Ennek tartalma következő volt:

„Im itt járul hozzád az én személyemben az a Themistocles, a ki a ti családodoknak több kárt tett, mint bárki más a görögök között, de csak addig, míg atyád reám támadván, arra kényszerített, hogy magamat védjem. Azonban én még több jó szolgálatot teljesítettem, mihelyt magamat biztonságban kezdtem érezni; ő előtte pedig veszélyeztetett visszavonulás állt. Ekkép nekem már most is vannak hálás elismerést érdemlő fontos szolgálataim,“ — s itt felhozta levelében azt, hogy ő a kellő időben figyelmeztetést intézett a Salamistól való visszavonulásra nézve, továbbá, hogy ő volt eszköz abban, hogy a hajóhid

*) a molossusoknál.

**) azaz a Balkán félsziget nyugoti partvidékéről a keletire. Az a Sándor, a kiről itt szó van, az Amyutas fia, I. Sándor, a fentebb már említett Perdiceas atya volt. A Themistocles Pydnába való érkezése a 76-ik Olympiás 4-ik évében, 472-ben K. e. tavasszal történt meg.

célba vett elrombolása elmaradt, a mit hogy jó szolgálatképen számított be magának, abban ugyan füllentett *), — „s most szintén vagyok oly helyzetben, hogy neked nem kevésbé fontos szolgálatot tehetek; én a miatt is vagyok itt, mivel a görögök engem hozzád való vonzódásomért üldöznek. Szándékom az, hogy egy évi itt tartózkodásom után személyesen adom elő neked, a mi végett ide jöttem.“

A király, a mint beszélik, e szándékát igen eredetinek találta, s ráhagyta, hogy cselekedjék ekképen. Themistocles igyekezett ezen idő alatt, melyet magának fentartott, a persa nyelvet, a mennyire csak bírta, elsajátítani s az ország szokásaival megismerkedni. A kikötött egy év lefolyása után **) a király elé járult s ennél oly nagygyá lett, a minővé még soha senki a görögök között. Ezt pedig köszönhette egyfelől az ő korábbi tekintélyének, másfelől azon reménységnek, a melyet a királyban Görögország leigázására nézve támasztott, de legfőképen annak, hogy eszességének próbákkal bizonyosságát adta. Valósággal Themistoclesben lehetett legerősebb bizonyosságát látni annak, hogy mire képes egy áldott tehetség, s e tekintetben ő minden másnál csodálatra méltóbb. Ő ugyanis a maga természetes eszével, a nélkül, hogy akár korábban, akár később komoly stúdiumokra adta volna magát, képes volt az épen fenn forgó ügyekben a legrövidebb ideig tartó fontolgtatás után a legtalpraesettebb ítéletet formálni, a bekövetkezendő dolgokat pedig, a jövőt illetőleg, oly messzeségben, a mennyire csak valaha szellem hatolhatott, a legodavágóbb hozzávetéssel bírálta meg. Azon dolgok felől, a melyekkel foglalkozott, tudott ügyesen s kimerítőleg beszélni, azonban azokról, a melyekkel közvetlen érintkezésben nem állt, kielégítő ítéletet formálni szintén nem volt képesség nélkül; ugyan-csak annak megsejditésére, hogy abban, a mi még a jövő homályába volt merülve, mi a hasznos, vagy ártalmas, különös ügyességgel birt. Egyszóval lángesze hatalmával rövid körültekintés után mindennél képe-sebb volt hamarosan fején találni a szeget. Életének betegség vetett véget. Némelyek azonban azt is beszélik, hogy méreggel ölte volna meg magát, mivel lehetetlennek tartotta a királynak tett ígérete beváltását. Sirja Ázsiában, Magnesia ***) piacán van; mert ő míg élt, e

*) Igen, mert akkor Themistocles jól látta azt, hogy a görögöknek talán még inkább érdekében állt, mint az ellenségnek, hogy a barbár hordák Európából a salami győzelem hatása alatt mennél gyorsabban kitakarodhassanak. Őt akkor e nézet vezérelte, s csak is úgy akadályozhatta meg a hajóhíd szétrombolását, hogy sikerült ezt érvényre juttatnia.

**) a 77-ik Olympiás 2-ik évében, 471-ben K. e.

***) Ezen Magnesia alatt nem a Sipylus melletti, hanem a Maeander folyó melletti Magnesia értendő.

vidéket kormányozta, a mennyiben neki a király Magnesiat, a mely évenként 50 talentumot*) jövedelmezett, kenyérre, Lampsacust, melyet ekkor a leggazdagabb bortermő helynek tartottak, borra, Myust pedig kenyérhez valóra oda adományozta. Csontjait, a mint rokonai beszélik, a saját meghagyásából haza hozták, s Attikában temették el az athéniek híre-tudta nélkül; azért pedig így, mivel őt hazai sirhant nem illette meg a miatt, hogy hazaárulásért volt elítélve. Ily végett ért a lacedaemoni Pausaniás és az athéni Themistocles, e két férfiú, kik a saját korukbeli görögök között a legragyogóbb fényben tündököltek.

Ezek voltak már azon követelések, a melyekkel a lacedaemoniak első követségek elküldése alkalmával előálltak, valamint azok, a melyeket viszont ő hozzájuk intéztek a vétekek terheltek eltávolítására nézve. Bizonyos idő mulva ez után**) ismét Athénbe mentek s felszólították az athénieket, hogy Potidaeától vonúljanak el s Aeginának politikai függetlenségét adják vissza; a leghatározottabban s a legfélreérthetlenebb szavakban azonban azt hangsúlyozták előtök, hogy ha a megarabeliekre vonatkozó néphatározatot érvényen kívül helyezni, háború nem ütne ki. E néphatározatban az van kimondva, hogy a megarabeliek az athéniek uralma alatt álló kikötőkből, valamint az athéni piacról kitiltatnak. Az athéniek azonban valamint egyéb kérdésekben, úgy a néphatározat eltörlésére nézve sem voltak hajlandók engedni a megarabelieket illetőleg, mivel azzal vádolták ezeket, hogy egy darab felszentelt földet***), valamint egy oly területet a határon, a mely még vitás volt, használnak, továbbá még azzal is, hogy az ő szökött rabszolgáikat magukhoz fogadják. Végre Lacedaemonból még egyszer és utoljára követekül megjelentek Athénben Rhamphias, Melesippus és Agesander. Ezek nem hoztak fel semmi olyast, a mit a korábban küldött lacedaemoni követek beszélni szoktak, hanem csupán ezt: „A lacedaemoniak szeretnék, ha a béke tovább is fenntartható volna. Ez megtörténhetnék, ha ti a görögöknek politikai függetlenségét visszaadnátok.“ Ekkor az athéniek népgyűlést tartottak, a melyben a dolgot tanácskozás tárgyává tették azon eltökéléssel, hogy az összes kérdések felett most egyszerre döntenek s mondják ki válaszukat. Ez alkalommal élénk vita támadt, a mennyiben sokan emeltek szót egymással ellentétes nézetek mellett; az egy rész a háború megindítása mellett nyilatkozott, a másik rész pedig azt vitatta, hogy az illető néphatá-

*) vagyis a mi pénzünk szerint 117,875 frtot.

**) a 87-ik Olympiás 1-ső évében, K. e a 432-ik évről a 431-ikre menő télen.

***) az eleusisi határból. A föld az eleusisi istennőknek (Demeter és Kore) szentelt föld volt.

rozat nem érdemli azt, hogy a béke fenntartásában akadályúl szolgáljon; ugyanazért érvényen kívül kell helyezni. Ekkor azonban fellépett a Xanthippos fia, Pericles is, a ki azon időben Athén legkiválóbb férfia volt, s úgy a szószeiken, mint a tettek mezején a leghatalmasabb ember volt. Ez alkalommal az athénieket következőleg tanácsolta:

„Athéniek! Tántorithatatlanúl ragaszkodom azon nézetemhez, hogy a peloponnesusiakkal szemben engedelkenységet tanusitanunk nem szabad, bár nem ismeretlen előttem az, hogy az emberek azon buzgalmat, a melylyel a háborúnak való neki tüzeltetések alkalkalmával eltelnek, nem őrzik meg a küzdelem folyama alatt, hanem kedélyök hangulatát a a szerencse határozza meg. E nézetemhez képest tehát én semmi mást nem tehetek most javaslatba, csak azt, a mit ezelőtt tettem; egyszerűsmind, úgy hiszem, teljes joggal megvárhatom, hogy közületek azok, a kik köz-érvényre emelkedő határozatunk megalkotásánál velem egy nézetten vannak, ha netalán valami nemszeretem dolog történik velünk, még akkor is álljanak mellettem *), vagy pedig, ha ezt szerencse kíséri, ezt ne a saját okosságuk javára rójják fel. Mert az események folyamában a dolgok époly váratlan fordulatokat vehetnek. mint egy ember hagulatai vagy ötletei. E miatt is van az, hogy oly esetekért, a melyek számításaink ellenére történnek, a sorsot kárhoztatni szoktuk **).

„Nyílt titok volt eddig is, hogy a lacedaemoniak ellenséges szándékkal vannak irántunk; ennek igazsága azonban most tűnt ki a legszembetűnőbbben. Ugyanis bár szerződésileg meg van állapítva, hogy vitás ügyeink elintézésére egymással szemben a törvény útjára lépünk. továbbá hogy kiki háborítatlanul bírja azt, a mije van, sem maguk nem emeltek szót a törvényes úton való kiegyenlítés mellett, sem elfogadni nem akarják, midőn mi azt nekik felajánljuk, hanem inkább karddal, mint szóval akarják sérelmeiket orvosolni. s már többé nem panaszkodnak, hanem parancsolnak. Meghagyják nekünk, hogy Potidaeától vonuljunk el, Aeginának politikai függetlenségét adjuk vissza s a megarai néphatározatot semmisítsük meg. Sőt ezek, a kik most, legutoljára jelentek meg nálunk, már azon parancsolattal állanak elő, hogy a görögöknek politikai függetlenségét adjuk vissza. Csak azt ne gondolja közületek senki, hogy csekélység miatt bocsátkozunk hábo-

*) Pericles itt az athéni polgárság azon rendes szokására céloz, mely szerint bár valamely néphatározat megalkotásában a polgárok többsége részt vett szavazatával, mégis, ha a határozat kivitelénél valami baj történt, az összes polgárság az ellen támadt s azt büntette meg, a ki azt inditványozta.

**) épen mintha ez ember, mégpedig a pillanatnyi helyt behatása alatt álló, gyarló ember volna.

rúba, ha meg nem semmisítjük a megarai néphatározatot, a mely felől azok leginkább hánytorgatják, hogy meg nem semmisítése lesz oka a háborúnak; s e pedig ne maradjon lelketeken azon szemrehányás lidércnyomása, hogy kicsiség miatt keltetek háborúra. Mert ez a *csekélység* szilárdságotoknak tanú-jele s gondolkozásotok módjának próbaköve. Ha ebben engedtek, nyomban egy más fontosabb tárgyban fogtok reu-
dületet kapni, mivel azt fogják várni, hogy félelemből ebben is engedelmeskedtek. Ha azonban követelődzéseiket szilárdul visszautasítjátok, bizonyossá teszitek előttök, hogy jobb, ha veletek, mint magukkal egyenlő lábon állókkal bocsátkoznak érülködésbe.

„Határozatok el tehát ebben a nyomban vagy azt, hogy engedelmeskedtek, még mielőtt kárt kellene vallanotok, vagy pedig azon esetre, ha háborút akarunk viselni, a mi legalább az én nézetem szerint a helyesebb, hogy nem engedünk semmi szín vagy ürügy alatt, legyen az akár kicsiny, akár nagy, sem pedig nem engedjük át magunkat a félelemnek, midőn meg akarjuk tartani azt, a mivel birunk; mert úgy a legnagyobb, mint a legesekélyebb követelés, melyet valaki hozzánk, a törvényes eljárás mellözésével, magával egyenlőhöz intéz, egyformán szolgai lealacsonyításra vall.

„A mi pedig illeti a hadi szükségleteket s úgy a nekünk, mint ellenfeleink rendelkezésére álló segédforrásokat, hogy ezekben nem mi vagyunk a gyengébbek, ezt megítélhetitek azon részletekből, a melyeket ezennel elétek terjeszték.

„A peloponnesusiak kezeik munkája után élnek s nincs sem az egyeseknek, sem állampénztárukban pénzök; aztán azok hosszasan tartó s tengeren viselendő háborúra a kellő gyakorlottsággal nem bírnak, mivel apró háboruskodásaikkal, melyeket egymás közt folytatnak, szegényes körülményeik miatt hamarosan végezni szoktak. Ily helyzetben levő emberek nem képesek sem arra, hogy hadi flottákat szervezzenek, sem arra, hogy mindazon számos esetben, a melyekben szükséges, szárazföldi hadakat vessenek a csatatérre; mivel ennek következtetése reájok nézve az, hogy nemcsak hogy javaiktól távol kell lenniök, hanem még ezen felül a magukéból kell a költségeket is fedezniök; még hozzá a tengert is zárva találják maguk előtt. Pedig tele kincstár tartja fenn inkább a háborúkat, mint a rendkívüli adó-kivetések. Továbbá a saját kezeik munkája után élő emberek készebbek életök, mint javaik kockáztatásával háborút viselni, mivel abban a hitben élnek, hogy amazt a veszedelmekből megmenthetik, az iránt azonban, hogy javaik nem fognak-e a had által még ennek befejezése előtt felemésztődni, semmi sem kezeshetnek előttök, kivált ha az, a mi valószínű, várakozásuk ellenére

hoszura nyúlik. Egy csatában a peloponnesusiak szövetségeseikkel együtt képesek az összes görögséggel szemben helyt állani; egy teljesen másféle hadi készüllettel bíró ellenféllel azonban hadat folytatni képtelenek, mégpedig egyfelől azért, mert nincs egy egységes intézkedő testületök egy tervnek haladéktalanul való keresztülvitelére, másrészt pedig azért, mert egyenlő szavazati jog s törzsbeli különbség mellett mindenikök a saját külön érdekeit tartja főképen szeme előtt. Ezek oly bajok, a melyekből semmi tökéletes nem szokott származni. Ugyanis míg az egyik közülök mennél nagyobb kárt igyekszik okozni az ellenségnek, a másik azon van, hogy mennél kevesebb romlás érje a saját javait. S ha aztán sok húzás-halasztás után összejönnek, kicsi kis időt szakítanak a közügynek; idejük legnagyobb részét a saját külön érdekeikkel való foglalkozás nyeli el, s egyik sem táplálja azt a véleményt, hogy az ő gondatlansága folytán a közügy rövidséget szenvedett, hanem mindenik azt hiszi, hogy akadt más olyan, a ki a gondnak ő reá eső terhét is átvette s a közérdeknek ő helyette is gondját viseli. Ekkép míg mindenik külön magában ezt képzei, az összesnek közös érdeke észrevétlenül tönkre megy.

„A legfőbb baj azonban az, hogy a pénz szűke fogja őket vállalataikban folyvást hátráltatni, mivel annak előteremtése mindig idővesztegetéssel fog reájok nézve járni; pedig a háborúban a kedvező pillanatok nem várakoznak.

„De bizonyára erősség emelésétől oly ponton, a hol ez területünk ellen állandó fenyegetést képezne, szintén époly kevésbé érdemes megszeppennünk, mint ellenfeleink tengeri erejétől. Mert a mi az előbbit illeti, bajosan lehetne egy velünk szemben megfelelő erővel s ellenálló képességgel bíró városnak előállani még békés viszonyok között is, nemhogy háborúban s ellenséges területen s akkor, midőn mi ellenőkben erősségekkel szintén el vagyunk látva. Ha azonban egy kisebb-szerű erősséget emelnek, ezen esetben talán képesek lesznek némi kárt okozni területünk egy részére kiterjedő rabló portyázásokkal s átszöktetésekkel. Ez azonban nem fog bennünket gátolni abban, hogy hajóinkkal területök ellen nyomúljunk s ezen erősséget emeljünk, továbbá hogy a tengeren, a melynek urai mi vagyunk, háborút viseljünk ellenök. Mi a tengeri hadfolytatásban való jártasságunk folytán több gyakorlatsággal birunk a szárazföldi hadakozásra, mint ellenfeleink a szárazon való katonáskodás folytán a tengeri szolgálatra; az pedig, hogy a tengeren otthonosakká legyenek, nem oly könnyen jön meg nekik. Mert bár a persa háboruk után nyomban ráadtátok magatokat a tengeri életre, mindamellett még ti sem vagytok benne

kellőleg kiképezve: hát még földművelő s hajózással nem foglalkozó emberek hogyan vihetnének véghez valami figyelemre méltót a tengeren? kivált ha még meg sem lesz engedve nekik az, hogy magukat gyakorolják, mivel a mi erős hadi flottáink szünetlenül a nyakukon fognak lenni. Meghiszem, hogy kisdéd, kalóz becsapást intéző hajórajok ellen talán mernek ütközetre vállalkozni, számmal pótolva tudatlanságukat; de ha egy hatalmas hadi flotta szorongatja őket, moccanni sem bátorkodnak. Tehát mivel nem gyakorolhatják magukat, bárdolatlanok maradnak, s ennek folytán bátortalanok is lesznek. Mert ha valami, épen a tengezi hadakozás az, a mely mesteri ügyességet feltételez, ezt pedig nem lehet úgy alkalmoszerűleg, mellékes foglalkozás folytán elsajátítani, sőt inkább semmi mellékes foglalkozást nem tűr meg.

„Azonban ha az olympiai s delphibeli kincsekhez nyúlának s nagyobb zsold ígérésével igyekeznének a mi idegen hajóslegénységünket tőlünk elvonni, ez komoly bajt képezne reánk nézve, ha mi a saját magunk kebeléből s zselléreink *) közül hadi néppel hajóinkat úgy ellátni képesek nem volnánk, hogy nekik helyt állhassunk. Csakhogy szerencsére nem ez az eset, hanem ügyünk úgy áll e tekintetben, hogy, a mi a legderekabb, csak polgáraink közül való hajókormányosaink vannak, a többi hajószemélyzetünk is nagyobb számú és jobb, mint a többi görögöké együtt véve. A hajóhadunknál szolgáló idegen hajóslegénység közül pedig aligha vállalkoznék arra csak egy is, hogy veszedelemre adja a fejét s hazájának hátat fordítson **), egyszersmind a győzelemre való vékonyabb kilátással ellenfeleink oldala mellett harcoljon csak azért, hogy néhány napig nagyobb zsoldot húzhasson.

*) A zsellérek Attikában megtelepedett, polgárjoggal nem bíró, de személyileg szabad jövevények voltak. Számuk Athén virágkorában körülbelül 45000-re rúgott. Teljesen a törvény védelme alatt álltak, de fekvő birtokot nem szerezhettek s attikai polgárral házasságra nem léphettek. Kötelessége volt minden zsellérnek egy prostatest, vagy patronust választani magának, a ki közvetítő szerepet töltött be közöttük s az állam között, valamint az attikai törvényszék előtt folyó peres ügyeiben. Ezért a férfi zsellér évenként 12 drachma (a mi pénzünk szerint körülbelül 4 frt. 70 kr.) zsellérpénzt fizetett, a nő pedig, ha magában lakott, ennek felét, továbbá némi csekély irodai díjt a tisztviselőség irnokai részére (3 obolust; körülbelül 19 krt). Háború alkalmával hadi adót fizettek. Voltak bizonyos liturgiák (az államnak, vagy a közönségnek egyesek által saját kölcségökön teljesített szolgálatok), melyeket viselniük kellett. Hadi szolgálatra is voltak kötelezve vagy mint nehéz fegyveres gyalogok, vagy a hajókon; csak lovassági szolgálat nem engedtetett meg nekik. Azon zsellért (görögül: metoikos), a kinek patronusa nem volt, vagy a zsellérdíjt nem fizette, vagy attikai polgárnővel titkon összekelt, azon büntetés érte, hogy rabszolgának eladták.

**) mert az athéniektől való elpártolása miatt Athéntől függő hazájától elesik.

„A peloponnesusiak ügyei felfogásom szerint ilyen formán állanak; ellenben mi azoktól a gyarlóságoktól, a melyeket bennök gáncsoltam, mentek vagyunk, s egyéb tekintetben is hasonlíthatatlanul felettök állunk. Ha azok a szárazon a mi területünkre törnek, mi az övékre a tengeren, s ekkor aztán, még az egész attikai terület feldúlására is sokkal hatalmasabb tromf lesz részünkről a Peloponnesus egy részének elpusztítása, mert a peloponnesusiaknak nincs semmi más területök, a honnan veszteségeikért magukat kárpótolják a nélkül, hogy egyszersmind harcokba bonyolodniok ne kellene; mi ellenben jelentékeny területek felett rendelkezünk úgy a szigetekben, mint a kontinens némely partvidékein *). Roppant jelentőségű az a tengeri uralom! Becsüljétek már ezt meg egyszer valódi értéke szerint! Képzeljük magunknak azt a helyzetet, hogy szigeten lakunk! Ugyan mondjátok meg, ki volna ez esetben nálunknál megközelíthetlenebb? Azért, ha már ez nekünk nem adatott, igyekeznünk kell legalább szigetlakók helyzetébe belegondolni magunkat; ehhez képest hagyjuk oda a nyílt, szabad térséget s a vidéken levő lakásainkat; csak a tengernek igyekeznünk urai maradni s városunk területének **) oltalmazására szorítkozunk; ne tegyük azt, hogy területünk feldúlása miatt haragra lobbanva, a sokkal számosabb peloponnesusiakkal döntő fontossággal bíró ütközetet kockáztassunk. Ezzel, ha győzünk, mitsem nyerünk, ha veszünk, sokat, mindent veszthetünk; mert ha mi aratunk diadalt, újra nem csekélyebb számú ellenséggel gyűlik meg a bajunk, ha pedig mi húzzuk a rövidebbet, ezzel a szövetségeseinktől nyert hatalmi tényezőket, melyek erőnk forrásait képezik, elveszítjük. Szövetségeseink ugyanis nem fognak nyugton maradni, mihelyt a mi katonai hatalmunk tekintélye érzékeny csorbát szenved. Félre tehát a sajnálkozással a házak és a földbirtokok felett! Sajnáljuk inkább az ember életet! Mert nem azok urai az embernek, hanem az ember az úr azok felett. Ha azt merném hinni, hogy titeket képes vagyok rábeszélni, azt tanácsolnám nektek, hogy magatok önkényt hagyjátok oda s a saját kezeitekkel pusztítsátok el; ekkép a peloponnesusiaknak mutassátok meg, hogy ti azok megóvása céljából velök szemben meghunyászkodni nem fogtok.

„Tudnék még sok egyebet is felhozni azon kilátás mellett, hogy a végleges diadal a mienk lesz, — feltéve, hogy e háború folyamata alatt egyszersmind uralmatok gyarapítását is célul nem tűzitek s magatok csinálta veszedelmekkel a helyzetet nem súlyosbítjátok; mert, meg-

*) így p. a thrák partvidéken.

**) t. i. Athénnek s a Piraeusnak, vagyis a bástyázzal körülvett helynek.

vallom, jobban félek a saját magunk baklövéseitől, mint az ellenség terveitől. Azok azonban egy más beszédem tárgyát fogják képezni *), majd akkor, ha már a reánk néző feladatok megoldásával foglalkozunk. Most csak hadd bocsássuk el ezen követeket a következő válaszzal: Mi a megarabeliek számára piacunkat s kikötőinket megnyitjuk, ha viszont a lacedaemoniak is felhagynak az idegenek kiutasításával **), mi velünk s a mi szövetségeseinkkel szemben; mert az bizonyos, hogy amaz intézkedés ép oly kevéssé van a békeszerződés ellenére, mint emez. Továbbá mi az államoknak politikai függetlenségöket visszaadjuk, ha ezzel bírtak akkor, midőn a békeszerződést megkötöttük, s mihelyt a lacedaemoniak is teljesen szabad kezet engednek a felsőségek alatt levő államoknak arra, hogy ezek ne az ők, tudniillik a lacedaemoniak, állami érdekeinek megfelelőleg intézzék állami életöket, hanem úgy, a mint azoknak mindeniköknek vágya, ohajtása. Végül mi hajlandók vagyunk a békeszerződés értelmében a törvényes kiegyenlítésre. Háborut kezdeni nem fogunk, de ha azt megkezdik, az önvédelem kötelességét teljesíteni fogjuk. Ez az igazságos, egyszersmind ezen állam méltóságához illő válasz. De jegyezzük meg magunknak jól, hogy a háboru kikerülhetetlen; továbbá, hogy ha nagyobb készséggel fogadjuk el a hadi állapotot, kevesebb határozottsággal támadó ellenféllel lesz dolgunk; s hogy a legnagyobb veszedelmekből a legnagyobb kitüntetések származnak úgy az egyes polgárokra, mint az egész államra, ha azokon diadalmasan átvergődünk. Ime a mi apáink a persa háborúban megállták helyöket az ellenséggel szemben, pedig nem hogy ily gazdag segédforrásokkal kezdték volna, hanem még azt is oda hagyták, a mijök volt! S midőn ekkép több belátással, mint szerencsével, nagyobb bátorsággal, mint hatalommal visszaverték a barbárt, hazánkat a hatalom e magas polcára emelték. Ezek mögött elmaradnunk nem szabad, hanem kötelességünk az ellenséggel szemben az önvédelem kötelességét minden eszköz felhasználásával teljesíteni s rajta lenni, hogy hazánk hatalmát s tekintélyét csonkítatlanul hagyassuk gyermekeinkre.“

Pericles ekképen szólt. Az athéniek az ő tanácsát igen helyesnek találták s azt mondták ki határozatképen, a mit ő javaslatba tett. A lacedaemoniaknak szintén az ő felfogásának megfelelőleg adtak választ minden egyes kérdést illetőleg úgy, a mint ő előadta; általában pedig kinyilatkoztatták, hogy ők parancsra hallgatni egyáltalában nem fognak,

*) Ezen beszéd alább, a II-ik könyv elején kivonatban van közölve.

**) Az idegeneknek Spártából való kiutasítását az ephorusok időről-időre mindannyiszor elrendelhették, a hányszor csak jónak látták.

azonban arra készek, hogy a békeszerződés értelmében a vitás kérdéseket törvényes úton egyenlítsék ki, mint teljesen egyenlő rangú felek. A követek e válaszzal haza tértek s ez után többé követtség küldve nem volt.

Ezek voltak azon sérelmes esetek s egymással szemben felpanaszolt ügyek mindkét fél részéről a háború előtt, a melyek nyomban az Epidamnusnál s Corcyránál végbe ment események után keletkeztek. Mindamellett, míg ezek folyamatban voltak, az érülködést egymással fenntartották, hadviselő felek közt szükséges formaságok mellőzésével ugyan, de nem minden gyanakodó tartózkodás nélkül, mert a mik történtek, békebontásra s a háboru megkezdésére ürügyül szolgáló események voltak.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ELSŐ KÖNYV TARTALMA.

	Lap.
I. Bevezetés (1—23. fej.)	1
II. Az epidamnusi ügy s a viszálykodás Corinthus és Coreyra között. (24—55. fej.)	17
III. Az ellenségeskedések Corinthus és Athén között Potidaea miatt. (56—66. fej.)	37
IV. A tárgyalások a lacedaemoni népgyűlésben; a szavazás eredménye. (67—88. fej.)	43
V Athén hatalma fejlődésének története. (89—118. fej. 2 p.) . . .	58
VI. A szövetségesek gyűlése Lacedaemonban. (118. fej. 3. p.—125 fej.)	78
VII. Végső tárgyalások a peloponnesusiak és az athéniek között a báboru kitörése előtt (126—146 fej.)	83

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

